

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

Prace
Językoznawcze

Papers in Linguistics

XX/1

2018



WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
OLSZTYN 2018

Tytuł angielski: PAPERS IN LINGUISTICS

Rada Naukowa

MARIA BIOLIK – przewodnicząca (Olsztyn, Polska), ZOFIA ABRAMOWICZ (Białystok, Polska), BERNHARD BREHMER (Greifswald, Niemcy), MIROSŁAW DAWLEWICZ (Wilno, Litwa), LILIANA DIMITROVA-TODOROVA (Sofia, Bułgaria), ADAM DOBACZEWSKI (Toruń, Polska), JERZY DUMA (Warszawa, Polska), CHRISTINA GANSEL (Greifswald, Niemcy), AŁŁA KRAWCZUK (Lwów, Ukraina), JAROMIR KRŠKO (Banská Bystrica, Słowacja), VALENTINA KULPINA (Moskwa, Rosja), MARIUSZ RUTKOWSKI (Olsztyn, Polska), WANDA SZULOWSKA (Warszawa, Polska), SILVO TORKAR (Lublana, Słowenia), MÁRIA VARGA (Győr, Węgry), MARIA WOJTAK (Lublin, Poland), EWA ŻEBROWSKA (Warszawa, Polska)

Pierwotną wersją czasopisma jest wydanie papierowe

Czasopismo wdrożyło procedurę zabezpieczającą przed zjawiskiem ghostwriting

Redaktor naczelny

MARIA BIOLIK

Kolegium redakcyjne:

ALINA NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA, IWONA KOSEK, RENATA MAKAREWICZ,
IZA MATUSIAK-KEMPA

Redaktor zeszytu

MARIA BIOLIK

Sekretarze redakcji

IZA MATUSIAK-KEMPA, IWONA GÓRALCZYK

Redaktorzy tematyczni

ALINA NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA, IWONA KOSEK, MAGDALENA OSOWICKA,
EWA KUJAWSKA-LIS, ANNA DARGIEWICZ,

Redaktorzy językowi

ROBERT LEE, IWONA GÓRALCZYK, JOANNA ŁOZIŃSKA, RENATA MAKAREWICZ, SEBASTIAN
PRZYBYSZEWSKI, MARZENA GUZ, MAGDALENA MAKOWSKA

Redaktor statystyczny

MONIKA CZEREPOWICKA

Projekt okładki

BARBARA LIS-ROMAŃCZUKOWA

Redakcja wydawnicza

BARBARA STOLARCZYK

ADRES REDAKCJI

Uniwersytet Warmiński Mazurski w Olsztynie / University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Instytut Polonistyki i Logopedii

ul. Kurta Obitzta 1, 10-725 Olsztyn

tel. 895276313; e-mail: pracejezykoznawcze@uwm.edu.pl

on-line: <http://wydawnictwo.uwm.edu.pl>;

<http://www.uwm.edu.pl/polonistyka/pracejezykoznawcze/>

ISSN 1509-5304

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2018

Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2018

Nakład: 125

Ark. wyd. 13,75; ark. druk. 11,75

Druk: Zakład Poligraficzny UWM, zam. nr 245

Spis treści

Wspomnienia

Zenon Lica (Gdańsk): Pamięci Profesora dr. hab. Edwarda Brezy.....	5
---	---

Artykuły

Shala Barczewska (Kielce): “Now, correct me if I’m wrong, but it seems to me that [...]”. First person singular pronouns as markers of (inter)subjectivity /...	11
Maria Biolik (Olsztyn): Cechy fonetyczne dialektu mazurskiego zachowane w wierszach pisanych przez Mazurów na przełomie XIX i XX wieku	29
Zygmunt Borowski (Lidzbark Welski): Wybrane przymiotniki denominalne w języku polskim i niemieckim	45
Ewa Hrycyna (Olsztyn): Zagadka jako gatunek mowy w praktyce logopedycznej	57
Ewa Kaczmarz (Wrocław): Wzorec gatunku internetowego	71
Ewa Kujawska-Lis (Olsztyn): Synonyms in Medical Terminology: Confusion for Inexperienced Translators? / Synonimy w terminologii medycznej: zamęt dla niedoświadczonego tłumacza?	83
Marta Łockiewicz (Gdańsk), Izabela Pietras (Lublin): Polska szkoła w multijęzycznej Europie. Analiza przebiegu edukacji językowej w odniesieniu do nauczania języków obcych.....	101
Joanna Wołoszyn (Olsztyn): <i>Nakłonić a namówić</i> – próba analizy semantycznej	119

Recenzje, omówienia, sprawozdania, komunikaty

Agnieszka Myszka: <i>Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz świata. Rzeszów 2016 (Katarzyna Rose, Olsztyn)</i>	135
Daniel Słapek: <i>Rozważania metajęzykoznawcze. Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego Uniwersytetu Łódzkiego & Primum Verbum. Łódź 2017, ss. 138 (Alina Naruszewicz-Duchlińska, Olsztyn)</i>	139

Bibliografia

Katarzyna Witkowska (Olsztyn): Bibliografia „Prac Językoznawczych” za lata 1997–2017	143
---	-----

Contents

Memories

Zenon Lica (Gdańsk): The remembrance of Professor Dr. hab. Edward Breza	5
---	---

Articles

Shala Barczewska (Kielce): „Now, correct me if I'm wrong, but it seems to me that [...]”. First person singular pronouns as markers of (inter)subjectivity ...	11
Maria Biolik (Olsztyn): Phonetic features of the Mazurian dialect preserved in poems written by Mazurians at the turn of the 19th and 20th centuries	29
Zygmunt Borowski (Lidzbark Welski): Selected Denominal Adjectives in Polish and German	45
Ewa Hrycyna (Olsztyn): A riddle as a speech genre in the speech therapy practice	57
Ewa Kaczmarz (Wrocław): Genre Model of Online Text	71
Ewa Kujawska-Lis (Olsztyn): Synonyms in Medical Terminology: Confusion for Inexperienced Translators?	83
Marta Łockiewicz (Gdańsk), Izabela Pietras (Lublin): Polish school in multilingual Europe. The analysis of language education in relation to the teaching of foreign languages	101
Joanna Wołoszyn (Olsztyn): <i>Nakłonić (to persuade)</i> and <i>namówić (to convince)</i> – an attempt of the semantic analysis	119

Reviews, discussions, reports, statements

Agnieszka Myszka : <i>Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz świata. Rzeszów 2016 (Katarzyna Anna Rose, Olsztyn)</i>	135
Daniel Słapek : <i>Rozważania metajęzykoznawcze. Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego Uniwersytetu Łódzkiego & Primum Verbum. Łódź 2017, ss. 138 (Alina Naruszewicz-Duchlińska, Olsztyn)</i>	139

Bibliography

Katarzyna Witkowska (Olsztyn): Bibliography of “Prace Językoznawcze” for the years 1997–2017.....	143
--	-----

WSPOMNIENIA

Zenon Lica
Uniwersytet Gdański
e-mail: zenonlica@op.pl

Pamięci Profesora dr. hab. Edwarda Brezy



(24 września 1932 – 12 października 2017)

Edward Breza, syn Marty (z domu Gruchała) i Józefa Brezów, językoznawca, onomasta, dialektolog, kaszubolog, historyk języka polskiego, metodyk nauczania języka polskiego i kaszubskiego, specjalista w zakresie kultury języka polskiego oraz znakomity dydaktyk, urodził się 24 września 1932 r. w Kaliszu, w powiecie kościerskim. Tam też rozpoczął swą edukację w szkole podstawowej, którą ukończył w Lipuszu w 1948 r., po czym kontynuował ją do 1951 r. w Liceum Ogólnokształcącym w Kościerzynie. Maturę

zdał eksternistycznie w Poznaniu w roku 1953. Następnie podjął studia teologiczne w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Krakowie, które ukończył w 1958 r. Dzięki nim uzyskał m.in. doskonałą znajomość łaciny i greki, tak przydatnej w warsztacie językoznawcy. W tym roku rozpoczął pracę w Szkole Podstawowej nr 1 w Kościerzynie. W roku 1961 uzyskał w Liceum Pedagogicznym w Gdyni Świadectwo Liceum Pedagogicznego. Jednocześnie studiował zaocznie filologię polską, którą ukończył w 1964 r.

W 1966 r. został starszym asystentem w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Doktoryzował się w 1972 r. na Uniwersytecie Gdańskim, tam też uzyskał habilitację w roku 1978. Rok później pracował na stanowisku docenta, a od 1988 r. na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Profesorem zwyczajnym został w 1993 r. Profesor związany był również z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Bydgoszczy, w której pracował od 1 października 1978 do 30 czerwca 1994 r. Najpierw na stanowisku docenta, potem profesora nadzwyczajnego oraz profesora zwyczajnego. Po przejściu na emeryturę nadal pracował w Bałtyckiej Wyższej Szkole Humanistycznej w Koszalinie, Gdańskiej Wyższej Szkole Humanistycznej, w Instytucie Filologiczno-Historycznym w Mławie oraz w Zespole Kolegiów Nauczycielskich w Koszalinie.

Profesor Edward Breza wykazywał pełną aktywność organizacyjną. Pełnił funkcję prodziekana do spraw dydaktycznych na Wydziale Humanistycznym UG (1978–1981), dyrektora Instytutu Filologii Polskiej (1981–1991) oraz kierownika Zakładu Historii Języka Polskiego, Dialektologii i Onomastyki (1988–2002). Ponadto był przewodniczącym I Wydziału Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (1980–1984), wieloletnim redaktorem „Zeszytów Naukowych Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prac Językoznawczych”, „Rocznika Gdańskiego” i „Pomorskich Monografii Toponomastycznych”, członkiem kolegium redakcyjnego „Rocznika Gdańskiego” (1978–1992), a także Komitetu Redakcyjnego „Onomasticów” w Krakowie (od roku 1986), Rady Naukowej Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie (1989–1998), Międzynarodowego Komitetu Onomastycznego w Lowanium – Belgia (ICOS), przewodniczącym Podkomisji Antroponimicznej Komitetu Językoznawstwa PAN oraz wieloletnim przewodniczącym Rady Języka Kaszubskiego.

Był również znakomitym dydaktykiem. Prowadził seminaria doktoranckie, magisterskie i licencjackie, wykłady i ćwiczenia z gramatyki opisowej języka polskiego, gramatyki historycznej języka polskiego, dialektologii i kultury języka polskiego. Wypromował 22 doktorów, przeszło 600 magistrów i 200 licencjatów. Był przewodniczącym Komisji Oświaty przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w latach 1975–1984. Opracował program nauczania gramatyki kaszubskiej, był wieloletnim

przewodniczącym komisji egzaminacyjnej przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, która przyznaje nauczycielom uprawnienia do nauczania języka kaszubskiego w różnych typach szkół. Profesor często brał czynny udział w konferencjach nauczycielskich w Gdańsku, Gdyni, Sopocie, Tczewie, Sztumie, Braniewie, Wejherowie i Pucku. Był wykładowcą na Uniwersytecie Trzeciego Wieku przy Uniwersytecie Gdańskim i przy Polskim Związku Gerontologicznym, a także przy swojej parafii pw. św. Bernarda w Sopocie. Współpracował z ośrodkami zagranicznymi, m.in. uniwersytetem w Lipsku, Uniwersytetem Humboldta w Berlinie, Berlińską Akademią Nauk, Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Magdeburgu, jak również Uniwersytetem Karola w Pradze, Komisjami Czeskiej i Słowackiej Akademii Nauk. Od roku 1993 wielokrotnie prowadził wykłady z zakresu historii języka polskiego oraz onomastyki na Uniwersytecie w Grodnie.

Jego zainteresowania badawcze obejmowały szerokie obszary wiedzy językoznawczej: onomastykę, kulturę języka, dialektologię, historię języka polskiego i kaszubskiego oraz dydaktykę języka polskiego. Wśród nich ważne miejsce zajmuje onomastyka. Jej poświęcił Profesor kilka książek. Są to Jego rozprawa doktorska *Toponimia powiatu kościerskiego* (1974), dysertacja habilitacyjna *Pochodzenie przydomków szlachty polskiej* (I wyd. 1978, 1986). Ważne miejsce w dorobku onomastycznym Profesora zajmują *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*. Ukazały się dotychczas trzy tomy, kolejno w roku 2000, 2002 i 2004. Książki wzbudziły wielkie uznanie wśród językoznawców, czego dowodem są m.in. recenzje w Polsce i za granicą. Formuła prac, będąca połączeniem gawędy z erudycyjnym wykładem, spotkała się z aprobatą czytelników i zachęciła Profesora do kontynuowania serii, stanowiącej nie tylko wiedzę o nazwiskach, ale także o kulturze, historii, kontaktach językowych i o ludziach Pomorza. W wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego drukowany jest czwarty tom *Nazwisk Pomorzan*, w dwu tomach. Autor zadedykował go swojemu Nauczycielowi, Profesorowi Hubertowi Górnowiczowi. W 2015 r. ukazała się książka Profesora Edwarda Brezy zatytułowana *Słowo Pańskie trwa na wieki*, która poświęcona została pojęciom, terminom i określeniom związanym z szeroko pojętym kontekstem religijnym. Cechuje ją wysoki poziom merytoryczny i interdyscyplinarność. Mamy tu odniesienia do greki, łaciny, również języków nowożytnych. Autor czerpie z kultury ludowej, historii Kościoła katolickiego, jak również odwołuje się do kultury prawosławia. Bliskie są mu także odniesienia do Kaszub. Przydatna zwłaszcza dla nauczycieli religii, katechetów, ale i ludzi związanych z kulturą i literaturą. Rok wcześniej ukazała się książka zatytułowana *Zalety imionami ludzi*. Poświęcona została imionom, które etymologicznie pochodzą od cech przypisywanych ludziom, takich jak: dobroć, cześć, honor,

radość, piękno, sława, niewinność, czystość, wstydlivość, szczęście, wdzięczność, jak również gościnność, ład, porządek, łagodność, mądrość i wierność oraz inne. Autor opracował imiona, które występują współcześnie w Polsce, obok nich podał odpowiedniki w językach europejskich, oraz przytoczył poświadczenia historyczne. Dokonał analizy ich pochodzenia, opierając się na znanych i cenionych opracowaniach, jak też własnym doświadczeniu. Do tego podał znane postaci, które dane imię nosiły.

Profesor Edward Breza ma także spore zasługi w badaniu kaszubszczyzny. To On wespół z Profesorem Jerzym Trederem napisali *Gramatykę kaszubską* (1981) oraz *Zasady pisowni kaszubskiej* (1975, II wyd. 1984). Pod Jego redakcją w 2001 r. ukazał się w serii *Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich* tom – *Kaszubszczyzna*. W wydanej rok później pod redakcją Jerzego Tredera publikacji *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny* Profesor Breza zredagował również kilkadziesiąt artykułów hasłowych. Kaszubszczyźnie poświęcone są rozliczne artykuły Profesora, także i te, badające język pisarzy kaszubskich, np. *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich*¹ (1977), *Cechy pomorskie i kaszubskie w języku Józefa Wybickiego* (1988). Ponadto interesował Go status kaszubszczyzny, co znalazło odbicie w artykułach: *Kaszubszczyzna wśród języków słowiańskich, jej status językowy* (1994), *Badania językowe kaszubszczyzny* (1994), *Sytuacja językowa na Kaszubach* (1994), *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego* (1997) czy *Status kaszubszczyzny* (2000).

Śledząc bogaty dorobek naukowy Profesora, zauważyć można, że Jego zainteresowania obejmują nie tylko zagadnienia związane z kaszubszczyzną, ale również z szeroko rozumianą polszczyzną regionalną i polszczyzną minionych wieków, zwłaszcza religijną, stąd np. prace *Polszczyzna Ojczyzny i zdrowaś Maryjo* (1991), a także *Archaizmy językowe w tekstach religijnych* (1998) oraz *Skąd pochodzą formy efezianie, koryntianie, kolosanie i o tytułaturze niektórych ksiąg Nowego Testamentu* (1987). Liczne artykuły dotyczą wpływu języka niemieckiego i łaciny na język polski, wśród nich m.in.: *Sposoby germanizacji antropimów polskich na Pomorzu* (1981), *Niemcząca funkcja członu -man w nazwiskach polskich* (2001), *Sposoby latynizacji polskich nazw miejscowych* (1984). Wśród Jego prac znajdujemy także te, które poświęcił dydaktyce i kulturze języka polskiego: *Jeszcze o nauczaniu ortografii* (1970), *Zakres i metoda nauczania nazewnictwa w szkole* (1970), *Niektóre częstsze błędy językowe [uczniów i nauczycieli]* (1971), *Uwagi*

¹ Pełne opisy bibliograficzne dostępne są w: *Studia Linguistica in honorem Edvardi Breza*. Bydgoszcz 2008.

o nauczaniu słowotwórstwa (1971), Konsekwencje nietypowego połączenia samogłoska+samogłoska w języku polskim (1991).

Nie sposób w tym miejscu omówić bogatego, liczącego ponad 2500 publikacji, dorobku naukowego Profesora. Do tego dochodzą bowiem liczne prace popularnonaukowe, które ukazywały się w regionalnych wydawnictwach i czasopismach. Świadczy to o Jego niezwyklej aktywności.

Profesor Edward Breza otrzymał liczne odznaczenia państwowe, resortowe i regionalne, m.in.: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Komisji Edukacji Narodowej, odznakę „Zasłużony Ziemi Gdańskiej”, Medal Księcia Mściwoja II, Medal Uniwersytetu Gdańskiego, Medal Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie.

Był szanowanym autorytetem w świecie nauki polskiej i światowej, zawsze życzliwym Nauczycielem, Doradcą i Kolegą. Takim wspaniałym Człowiekiem na zawsze zostanie w naszej pamięci.

ARTYKUŁY

Shala Barczewska
Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce
e-mail: shadanielle@gmail.com

“Now, correct me if I’m wrong, but it seems to me that [...]”. First person singular pronouns as markers of (inter)subjectivity

This article looks at the use of first-person singular pronouns in the 2008 debate between Richard Dawkins and John Lennox “Has Science Buried God?”

W artykule ukazano użycie zaimka osobowego pierwszej osoby liczby pojedynczej w debacie pomiędzy Richardem Dawkinsem i Johnnem Lennoxem „Czy nauka pogrzebała Boga?”, która odbyła się w 2008 r.

Key words: subjectivity/objectivity, intersubjectivity, cognitive grammar, God and science

Słowa kluczowe: subiektywność/obiektywność, intersubiektywność, gramatyka kognitywna, Bóg i nauka

1. Introduction

Intersubjectivity has been described as the “mutual apprehension of other minds” Langacker (2007: 182), “joint action” (Croft 2009: 398), and an entailment of communicating with another person (Closs-Traugott 2010: 30). It is unique to the human species (Tomasello 2000) and realized in language through the use of, e.g., personal pronouns (Langacker 2007), negatives (Verhagen 2010), epistemic complementation constructions (Verhagen 2010; Almeida and Ferrari 2012), determiners (Langacker 2007), and imperatives. As personal pronouns mark the extreme end of the objective – (inter)subjective continuum (Langacker 2008: 78), they deserve special study.

Although intersubjectivity is a basic facet of any communication event, the debate is a context in which this awareness of the other is necessarily amplified. Moreover, the debate is closer to the default Speaker-Hearer

relationship used in theoretical descriptions of intersubjectivity than, for example, the lecture or written prose. Both S/H are on a physical stage, consciously construing their discourse as to align the audience's perspective with their own.

The research presented in this paper is based on the analysis of a 2008 debate between Richard Dawkins and John Lennox titled "Has Science Buried God?".¹ Within this particular debate, Dawkins and Lennox are each trying to align the audience with their respective views on whether or not it is reasonable to believe in God in light of the theory of evolution. As such topics tend to prematurely be dichotomized as "science vs. religion" or "evolution vs. creation," it is important here to mention a few facts regarding the debaters. First, both debaters are scientists: Dawkins received his MA and DPhil from Oxford university in zoology, whereas Lennox holds an MMath and PhD from Cambridge University, as well as an MA and DPhil from Oxford University, among other degrees in scientific fields. Second, both have lectured at Oxford University. Third, both are experienced debaters and recognized apologists for their positions. Fourth, both have written numerous books on their positions including *God's Undertaker: Has Science Buried God?* (Lennox 2009); *Gunning for God: A Critique of the New Atheism* (Lennox 2011); *The God Delusion* (Dawkins 2006); and *The Magic of Reality* (Dawkins and McKean 2011).² Finally, both believe the theory of evolution to be an accurate description of how life developed. Hence, the debate does not fit the either of the above-mentioned dichotomies. Instead, it focuses on the likelihood that evolution is a purely natural/random process, our ability to find meaning and truth, and the reasonability of believing in God.

The organization of this paper is as follows. Section 2 explains how objectivity and (inter)subjectivity are understood within the field of cognitive linguistics. Section 3 clarifies the aims of this study and section 4 describes the method applied. The quantitative and qualitative analyses are presented in sections 5.1 and 5.2, respectively. These results are consolidated in the discussion in section 6; ideas for future research are given in section 7.

¹ Previous analyses of this debate include conceptual metaphor (Drogosz and Górska forthcoming) and rhetorical strategy (Górska 9–10 April 2015; May 29, 2016). The use of first and second person pronouns in the debate have been presented at linguistic conferences in Olsztyn, Rzeszów, and Minsk and use of the second person pronoun in this debate can be found in Barczewska (forthcoming).

² Information about the debaters taken from their respective websites: <https://richard-dawkins.net/richarddawkins/> (Accessed 9/2016); <http://www.johnlennox.org/about> (Accessed 9/2016).

2. Theoretical foundation

The discussion of subjectivity and language is commonly traced back to Benveniste (1971; cf. Verhagen 2010), in which the author explains the fundamentally intersubjective nature of language, with emphasis on the *ego*....

[...] *I* posits another person, the one who, being, as he is, completely exterior to “me”, becomes my echo to whom *I* say *you* and who says *you* to *me*. This polarity of persons is the fundamental condition in language, of which the process of communication, in which we share, is only a mere pragmatic consequence. (Benveniste 1971: 225)

It is important to clarify that cognitive linguists use *subjective* and *objective* with a different meaning than scientists working in other areas of the humanities or physical sciences. Moreover, these definitions also differ from lay usage, which tends to view subjective as synonymous with private opinion and objective as synonymous with testable fact.

Verhagen (2010: 4–5), claims that these various definitions of subjectivity and objectivity can be summarised as either distinguishing between

- the object studied and the viewer (subject), or
- publicly available information (objective) and personal opinion (subjective).

However, there is a third option. Langacker’s theory of Cognitive Grammar, which Verhagen adopts, views these distinctions as elements of construal, thereby treating the other two definitions “simultaneously and in an integrated way”. Understanding subjectivity and objectivity as elements of construal means that these terms are used to mark elements on stage in the viewing area (objective) and elements in the ground, i.e. the context in which the speech event is taking place (subjective). According to Langacker (Langacker 2008: 78), the degree to which something is construed objectively or subjectively is a matter of perspective, not evaluation:

Whether *boor* means ‘farmer’ or ‘crude person’, for example, its profiled referent is the onstage focus of attention, hence objectively construed, whereas the speaker remains an implicit locus of judgement and is thus construed subjectively.

Hence, Langacker’s terminology diverges from lay usage in two important ways: (a) evaluative nouns such as *boor* can be treated as objective, (b) only ungrounded nouns – i.e., nouns without a specific referent, can be viewed as purely objective, as once the speaker’s perspective is involved the noun or situation is to a greater or lesser extent construed subjectively.

Verhagen (2010: 17) echoes Langacker’s description of purely objective language, commenting that such instances are not only extremely limited, but also “artificial.” In support of this he mentions the role of grounding

elements as well as the purpose of the expression, which is often to “license particular kinds of inferences.” For contrast, a purely subjective expression would include

a greeting (*Hi*), an apology (*Sorry*), or a call for attention (*Hey*). Other instances are markers of epistemic stance (*probably*), evaluative adjuncts (*unfortunately*), or particles etc. (Verhagen 2010: 18)

He goes on to emphasize that purely objective and purely subjective utterances are extreme points on a continuum from maximum objectivity to maximum subjectivity and that most communication falls somewhere in between, including the placement of select elements of the ground “on stage” as part of the object of conception. Moreover, the same expression can be used with different degrees of subjectivity. For example, he cites the Dutch verb *beloven*, which can be translated as “to promise.” The example sentences, given in English are

- (1) That debate promises to be exciting.
- (2) He promises to defend the constitution (Verhagen 2010: 19).

The first, Verhagen argues, confers the speaker’s opinion; hence the verb could be viewed as “epistemic” and “is confined to the level of intersubjective coordination.” Conversely, the second use of *promises* “describes the object of conceptualization” and can therefore be viewed as “objective.” What is more, his research demonstrates that various uses of the verb in Dutch can be placed at different points along the subjective-objective continuum, and even the same usage can be assigned a different place on this continuum by different speakers.

Langacker (2007: 185) suggests that intersubjectivity is the product of a multi-space blend (after Fauconnier and Turner 2002). Figure 1 presents Langacker’s understanding of how this blend might be mapped for the instance of *I*. The input spaces include S/H in their dual roles of both speaker (*I*) and hearer in the ground (G), as well as their potential dual roles as elements placed on stage (OS) during the conversation. These roles as both speaker (I), hearer, and object of conversation (e.g., *I think, you told me, I saw, etc.*) are blended during real time conversation.

Despite the similarities between Verhagen and Langacker’s approaches, it should be mentioned that Langacker (2007) tends to focus on ways in which elements of the ground (i.e. discourse context) are lexicalized in conversation, whereas Verhagen (2003) looks at (inter)subjectivity within argumentation theory and analyses it as ways in which elements of the ground interact with each other. Unlike Langacker, Verhagen does not accept that explicit use of a personal pronoun alone places the referent

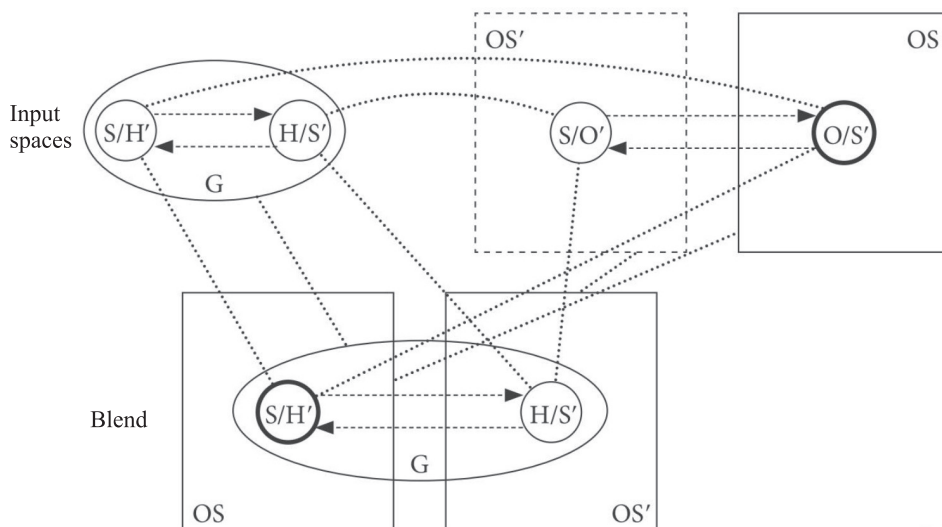


Figure 1. *I* (Langacker 2007: 185, used with permission)

“on stage.” Instead, he argues that pronouns often work at the intersubjective level, between interlocutors, or at an intermediate level, directing the interlocutors on how they should view the relationship between the ground and the content being proposed/placed “on stage.”³ For example, he views negatives and counterfactuals as operating almost exclusively at the intersubjective level (Verhagen 2010: 42) and finite compliments “managing the coordination relationship between speaker/writer and address” (Verhagen 2010: 118). As mentioned above, both understandings of objectivity-subjectivity are distinct from lay uses of the terms and the definitions provided in English language dictionaries (cf. *Oxford Dictionaries* 2017).

3. Research Aims

This paper seeks to better understand how first-person pronouns may be used to negotiate the objective–(inter)subjective continuum as defined by Langacker (2007) and Verhagen (2010). For this purpose, analysis was

³ Although outside the field of cognitive linguistics, Closs-Traugott’s research is often referenced in discussions on (inter)subjectivity. Her analysis differs in that she sees language as a way of transferring meaning, thereby placing the markers of (inter)subjectivity within the lexeme or grammar rather than the ground (cf. Closs-Traugott 2010). Conversely, cognitive linguists understand (inter)subjectivity as first and foremost a conceptual phenomenon, one which is accessible via language.

conducted on the 2008 debate between Richard Dawkins and John Lennox, “Has Science Buried God?”. It focuses on the following questions:

- How does each debater use first person pronouns?
- Are there significant differences in the frequency and level of (inter)subjectivity in the usage of first person pronouns between debaters?

Although the study is confined to just one debate, I believe the answers to these questions will shed light on how intersubjectivity may be linguistically expressed within the debate genre and highlight possible areas for future research in terms of debate styles.

4. Method

The transcript used for this study comes from a much-edited version of that accompanying the debate on YouTube.⁴ I annotated the transcript according to speaker and used the Wordsmith Tools 6 (Scott 2017) concorder to identify occurrences of the pronouns *I*, *me*, *my*, *myself*, *mine* for each speaker. I tagged each occurrence according to the pronoun’s role in the discourse, which also mark different places on the objective/subjective/intersubjective continuum.⁵ These tags are given in Table 1. Examples of the way in which elements in the debate were tagged can be found in Section 5.2.

One of the problems with tagging a corpus is that the researcher is both adding and subtracting information from the data (cf. Sinclair 2004). To ensure that this step would be productive and helpful for the analysis, the tags were discussed and double checked with colleague Aleksandra Górska, who has also published research analysing the debate. Moreover, the tags were defined in such a way as to focus on the role the first-person pronoun profiled in the discourse. For example, although many of the instances of personal pronouns doubled as discourse markers, DM was chosen only in those cases where the first-person pronoun was used primarily to organize discourse, as opposed to, e.g. highlight mental activities or clarify meaning.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=J0UIbd0eLxw> (last accessed 14 November 2017). Alternating sections of the transcript were prepared and checked by me and Aleksandra Górska, who first worked with the texts and turned my attention to this interesting debate.

⁵ The tags were discussed multiple times with Aleksandra Górska and this project is deeply indebted to her wisdom and assistance. I am also grateful for the helpful comments of two anonymous reviewers. Any remaining errors are my own.

Table 1. Tags for first person pronouns

Tag	Explanation
P1_CL	Clarification of the speaker’s / interlocutor’s point
P1_DM	Discourse marker – profiles place of utterance in the discourse rather than, e.g., epistemic activity
P1_EMP	Emphasis (myself) ^a
P1_EP	Epistemic activity
P1_EP_NEG	Epistemic activity – negation
P1_EXP	Experience (outside the debate)
P1_H	Hypothetical situation (thought or experience, anecdotal)
P1_ID	Self-identifying
P1_RS	Reported speech
P1_OS	Speaker puts himself “on stage”
compliment	Compliment addressed to interlocutor
P3_H	Reporting what a third person could have said or did not say using 1 st person pronouns
<R>	Repeated word(s)

^a All three uses of *myself* (Lennox) were interpreted as emphasizing the first-person pronoun they follow. They could also be seen as putting the speaker on stage; for this reason, they are grouped with the other onstage markers in Section 5.2.

Words that were repeated by one of the debaters in succession that appeared unintentional, perhaps signalling a stutter or change of mind, are tagged with <R> and not studied in the following sections.⁶

5. Analysis

To effectively analyse the ways in which (inter)subjectivity is lexicalized in this debate, it is necessary that we keep in mind certain elements of the ground. Specifically, as mentioned in the introduction, both participants are scientists, expert debaters and have previously met on the debate floor. This information is crucial as it not only contributes to the way in which the Lennox and Dawkins interact with each other and the way the audience perceives them, but will also save us from prematurely dichotomising the debate or debate styles as “religious” or “scientific.”

⁶ This was used in cases where it appeared as the speakers had stuttered or experienced a “false -start”, but not in cases where repetition appeared to be intentionally used for emphasis, as in example (9). In case of the later, the personal pronoun was marked according to its role in the debate, not as <R>.

5.1. First-person pronoun usage

Table 2 lists the total count of first person pronouns for the corpus as both raw numbers and a standardized ratio (per 1000 words).

Table 2. Occurrences of first person pronouns according to speaker

DAWKINS (4681 words)			LENNOX (5336 words)			P-values of the difference
Word	Occurrences	Per 1,000	Word	Occurrences	Per 1,000	
I	101	21.38	I	156	29.22	p = 0.0185
ME	8	1.71	ME	39	7.31	p = 7.968e-05
MY	4	0.86	MY	14	2.62	p = 0.04387
MYSELF	0	0	MYSELF	3	0.56	p = 0.2966
	113	24.14		212	39.73	p = 1.442e-05

Lennox uses significantly more first-person pronouns than Dawkins.⁷ Apart from the word count, it is also important to look at the way in which these personal pronouns are used in the debate. As Figure 2 and Figure 3 illustrate, while there are some similarities, there are also some distinct differences. For example, both speakers use *I* with similar proportions to construct hypothetical situations, to report and deny beliefs or opinions, and to refer to their own experiences. In terms of contrasts, Dawkins uses first person pronouns as discourse markers and reported speech much more frequently than Lennox. On the other hand, Lennox uses these pronouns to self-identify. He also uses them more often to clarify what Dawkins has said and to give him compliments.

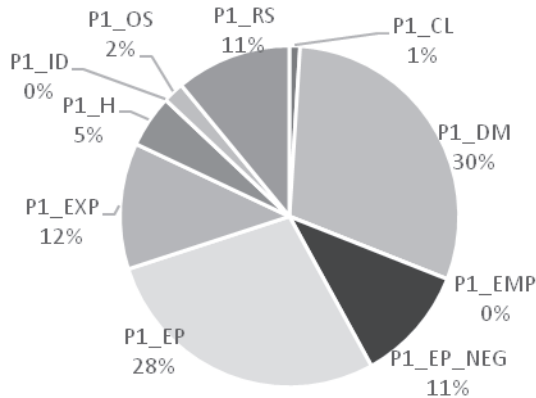


Figure 2. Dawkins's use of first person pronouns

⁷ Łukasz Stolarski was kind enough to lend his assistance in calculating the statistical significance of the results of this study.

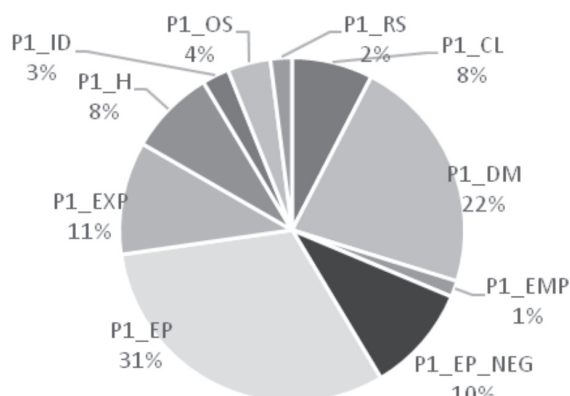


Figure 3. Lennox’s use of first person pronouns

Two of these differences are statistically significant: Lennox’s more frequent usage of first person pronouns to clarify what Dawkins’s believes ($p = 0.02871$) and Dawkins’s usage of the same to report on what he has said ($p = 0.00335$).⁸ This is interesting as each represents different discourse strategies and can be placed at different points on the objectivity/intersubjectivity continuum. Specifically, Lennox’s usage is primarily at the intersubjective level, whereas Dawkins’s usage profiles the relationship between the speaker and the onstage region.

These quantitative results only present part of the picture. In the following section, we will look at a few excerpts from the debate to see how these uses of first person pronouns are exemplified by its participants.

5.2. The objectivity/intersubjectivity continuum

As mentioned above, these uses of first person pronouns can be mapped into different points along the objectivity/(inter)subjectivity continuum. If we accept Verhagen’s (2010) observations, this continuum runs from focusing on the elements on stage, to the relationship between the conceptualizers and elements on stage, to being primarily concerned with communication at the intersubjective level.

I would like to propose the following organization of the tags from those which focus attention on the onstage region (left) to those that focus on the intersubjective coordination of the participants (right). Following Verhaegen’s (2010) research, negatives and hypotheticals are placed in the far-right category.

⁸ P-values were calculated using the total number of first-person pronouns used by a given speaker. Repeated uses were counted here, but not in Section 5.3.

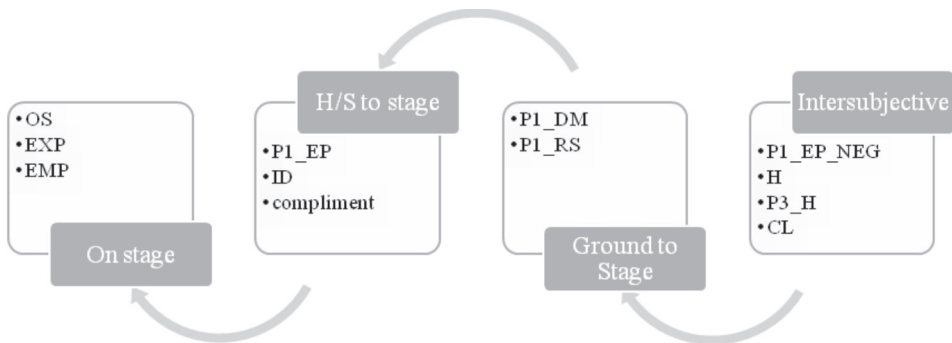


Figure 4. Organization of tags according to levels of objectivity-(inter)subjectivity

The sections below describe the category and present example of each tag for each debater, where possible. In cases where there are only examples from one debater, no examples of similar first-person pronoun usage by the other debater were observed. For some tags, more than one example from the same debater is given. This was done in instances where the same tag marked slightly different applications of first person pronouns.

i. On stage

On stage refers to those uses of first-person pronouns that put the speaker in the viewing frame as part of the argument or evidence for analysis. Within this category, we have included instances in which the debaters mention their own experience, emphasize themselves through use of the reflexive, or otherwise explicitly place themselves on stage.

Experience

- (3) D: <P1_EXP>I've encountered John Lennox before, <P1_EP>I know what god, the god he believes in
- (4) L: you say that (.) it's under scholarly dispute among historians that Jesus actually existed. Now, <P1_EXP>I've checked with the ancient historians. that is not so.
- (5) L: <P1_EXP>my relationship with God is the very thing that stops the worry and gives <P1_EXP>me the fullness of life

Emphasis

- (6) L: And <P1_DM>I ask <P1_EMP>myself, as an inference to the best explanation, which makes more sense.

On stage

- (7) L: well why can’t <P1_OS>I look at the universe, the whole show which includes Dawkins and Lennox
- (8) D: because <P1_OS>my brain that produced a book has an explanation in its own right; that explanation is evolution.

Even in cases where the same tag has been assigned, there are differences in the ways in which the debaters exploit these discursive functions. For example, the types of experiences Dawkins’s mentions are based on his professional life (3), whereas Lennox includes both professional (4) and personal or religious experience (5). Moreover, in Lennox’s case, these experiences often become part of his argument – he puts himself on stage for Dawkins and the audience to study. (7) is particularly interesting as he puts both himself and Dawkins on stage using the third person. For Dawkins, the purpose behind his use of the first-person pronoun differs. In (3) he uses his experience to gain credibility with his audience, whereas in (8) his brain and the book it produced become part of his argument.

ii. Relation between H/S and stage

This category is comprised of those expressions Verhagen identifies as negotiating the relationship between the conceptualizers and the elements on stage. They are all characterized by epistemic verbs; however, we separated two specific uses – identifying and complimenting – as unique and particularly important in construing the intersubjective relationship between the interlocutors.

Epistemic activity

- (9) D: <P1_EP>I think that’s petty <P1_EP>I think that’s petty, by comparison with the grandeur of the universe
- (10) L: it seems to <P1_EP>me that atheism is saying that the thoughts in our minds are in the end of the only the results of a mindless unguided process. Now if that is the case it seems to <P1_EP>me that it’s very difficult to see how they could tell us anything that is true about ourselves

Self-identifying

- (11) L: Well <P1_ID>I find that impossible to believe as a mathematician

Compliment

- (12) L: <compliment>I find your writings so fascinating because of the metaphors and images you use <compliment>I do envy that capacity

These examples illustrate how the debaters negotiate the distance between themselves and onstage elements. One of Dawkins's main points, to which he frequently returns, is the *pettiness* of different elements of Lennox's beliefs within the Christian faith (9). Here, Lennox counters with what he sees as the problems with Dawkins's perspective (10). The primary function of the expressions in these examples is to coordinate the position from which the debaters and their audience view the arguments placed on stage for examination. In establishing his position with Dawkins and the audience, Lennox also draws attention to their scholarly achievements both by accentuating his own identity as a scientist (11) and complimenting Dawkins's skill as an author (12).

iii. Relation between H/S and past/future discourse frames

The tags in this category negotiate the relationship between elements of the ground and past or future discourse frames.

Discourse marker

- (13) D: <P1_DM>I mean, to put <P1_DM>my point again, you really think that the, the creator of this magnificent edifice of the universe, these- the expanding universe the galaxies, really couldn't think of a better way to get rid of the sins on this one little speck of dust than to have himself tortured.
- (14) D: <P1_EP_NEG>I can't explain the origin of life at the moment, <P1_DM>I mean nobody can. People working on it ...
- (15) L: <P1_DM>I would still go back to the point <P1_DM>I made earlier, although <P1_DM>I don't want to harp on it.

Reported speech

- (16) L: Do you ever get terribly tempted to believe that there is a God and that the kind of thing <P1_RS>I'm saying is true?
- (17) D: <P1_RS>I'm saying it's a hell of a lot easier to start with something simple than to start with something complex; that's what complex means

Discourse markers and examples of reporting one's own speech serve a double role. On the one hand, they profile the relationship between speaker and onstage content, thereby organizing the content, (13) and (15). On the other hand, they function at the intersubjective level, managing the relationship between the speakers, (16).

iv. Intersubjective

As mentioned above, Verhagen (2010: 28–77) demonstrates how negative verbs and hypothetical situations negotiate the relationship between S and H at the intersubjective level. Moreover, he argues, that because they require the participants to build counterfactual mental spaces, it is these mental spaces rather than the onstage region that is profiled. I have added the tag of “clarification” to this set as it marks instances where the first-person pronoun is used to profile the speaker’s attempts to understand his interlocutor’s thoughts/perspective.

Clarification

- (18) L: don’t let <P1_C>me put words in your mouth, of course that would be unfair (1.0) but,
 (19) D: <P1_DM>I mean you think you’re going to survive your own death <P1_CL>I gather

Epistemic activity – negation

- (20) L: <P1_EP_NEG>I don’t believe in the resurrection just like that <R>I- because faith (.) is based on evidence. (indistinct).
 (21) D: <P1_EP_NEG>I haven’t admitted it <P1_RS>I said, if that’s true, so what? <P1_RS>I didn’t say it was true, but anyway, if that’s true, so what?

Hypothetical (thought or experience, anecdotal)

- (22) L: <P1_H>I pick up a book called the God Delusion it’s a pretty sophisticated book it’s got lots of words in it but actually as <P1_H>I look at page one, <P1_H>I don’t even need to go beyond page one, <P1_H>I conclude that it comes from something more complex than the book itself, namely you.
 (23) D: you could possibly persuade <P1_H>me that there was some kind of creative force in the universe, there was some kind of uh physical mathematical genius who, who created everything

Impersonal, hypothetical

- (24) L: When Newton discovered the law of gravity he didn’t say marvellous, now <P3_H>I can know how it works <P3_H>I don’t need God. God is an explicator at the level of an agent not a mechanism

The content of the mental spaces Lennox and Dawkins encourage their interlocutors to build range from the very intimate level of personal beliefs (20), (21) to the hypothesized absence of words/beliefs of a third party (24). Hypothetical statements are also used to challenge their interlocutor,

(19) and (23), to clarify what their interlocutor said, (18), and to construct arguments, (22).

5.3. Summary

Organizing the tags in the manner described in section 5.2 makes the similarities and differences in the Dawkins's and Lennox's uses of first person pronouns more explicit. These differences are visualised in the pie charts below: Figure 5 and Figure 6.

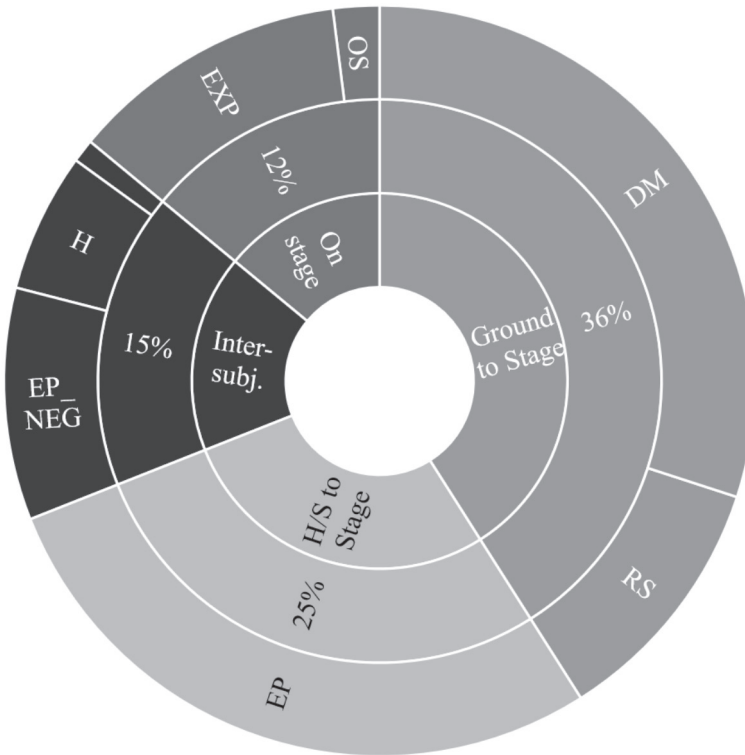


Figure 5. Dawkins's use of first person pronouns: levels of objectivity – intersubjectivity

From these diagrams, differences in the debaters' use of personal pronouns to engage at levels of (inter)subjectivity become clearer. Both Lennox and Dawkins use the first-person pronoun to talk about personal experience and place themselves on stage. However, when it comes to negotiating the intersubjective relationship between them, their strategies differ. Lennox most frequently uses first person pronouns to coordinate communication at the intersubjective level and to profile the relationship

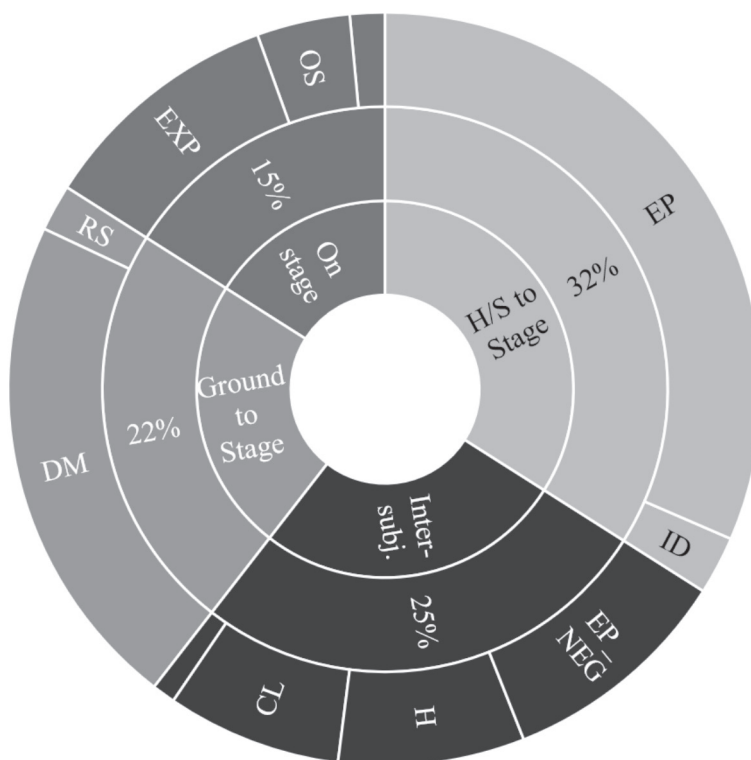


Figure 6. Lennox’s use of first person pronouns: levels of objectivity – intersubjectivity

between the speaker/hearer and the material on stage. Although he uses these pronouns more or less equally to mediate the discourse (22%) and to engage on a primarily intersubjective level (25%), it is the latter that is of greatest comparative interest as it almost twice as frequent as Dawkins’s usage (15%). However, since $p = 0.09119$, the results are not statistically significant. Conversely, Dawkins uses personal pronouns to organize the relationship between the ground and the onstage elements more often than Lennox, with discourse markers and reported speech – and this difference is statistically significant ($p = 0.002666$).

6. Discussion

Lennox uses first person pronouns significantly more often than Dawkins. Moreover, the way in which the speakers prefer to use these words differs. For example, although they each use “I” to refer to personal experiences, Lennox makes a concerted effort to evaluate his personal

experiences in light of the debate and encourage Dawkins to do the same. Dawkins prefers to use the first-person singular in phrases functioning as discourse markers and reported speech. According to Verhagen (2010), such usage tends to profile the relationship between the speaker and the utterance rather than putting the speaker on stage. As many of these expressions are fixed phrases, it is uncertain to what extent Dawkins is attempting to place himself on stage and to what extent he is simply employing fixed phrases to emphasize his point. As mentioned in the previous section, Lennox frequently uses the first person singular to clarify that he has correctly understood Dawkins's. This exemplifies communication at the level of intersubjectivity and represents an explicit attempt at coordinating his and his interlocutor's respective vantage points.

7. Areas for future research

This analysis is quite limited in that it looks at only one debate in one subject of academic inquiry. More research is needed in the use of first person pronouns to determine the range of uses and relative frequency of these pronouns in academic debates. Moreover, it would be worthwhile to study whether the differences identified here are representative of the speakers' worldviews or more closely tied to their own, individual debate style. It is hoped that this paper will encourage further research in this under-studied area.

Source Material

Dawkins, Richard; John Lennox (2008): *Has Science Buried God?* Oxford University Museum of Natural History. <https://www.youtube.com/watch?v=J0UIbd0eLxw> (last accessed 14 November 2017).

References

- Almeida, Sandra; Ferrari, Lillian (2012): *Subjectivity, Intersubjectivity and Epistemic Complementation Constructions*. In *Selected Papers from UK-CLA Meetings 1*, pp. 110–127. <http://www.uk-cla.org.uk/files/proceedings/Almeida%20and%20Ferrari.pdf>, accessed 6/12/2016.
- Barczewska, Shala (forthcoming): *On stage or off, or somewhere in between? Intersubjectivity markers in Dawkins and Lennox debate: "Has Science Buried God?"*. In *LaMiCuS 1*.
- Benveniste, Émile (1971): *Problems in general linguistics*. Coral Gables, Fla.: University of Miami Press.

- Closs-Traugott, Elizabeth (2010): *(Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment*. In Hubert Cuyckens, Kristin Davidse, Lieven Vandelanotte (Eds.): *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, vol. 66. Berlin: Walter de Gruyter (Topics in English Linguistics), pp. 29–74.
- Croft, William (2009): *Toward a social cognitive linguistics*. In Vyvyan Evans, Stephanie Pourcel (Eds.): *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co. (Human cognitive processing, v. 24), pp. 395–420.
- Dawkins, Richard (2006): *The God delusion*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Dawkins, Richard; McKean, Dave (2011): *The magic of reality. How we know what’s really true*. London: Bantam.
- Drogosz, Anna; Górska, Aleksandra (forthcoming): *Not to be impolite, but this is war. How the impolite strategy of challenge is utilised and countered in debates between atheists and Christians*.
- Fauconnier, Gilles; Turner, Mark (2002): *The way we think. Conceptual blending and the mind’s hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Górska, Aleksandra (2015): ‘Natural selection’ of ideas in the evolutionist/creationist debate. ICA Łódź Regional Conference. Expanding Communication: Old Boundaries and New Frontiers, 4/9/2015.
- Górska, Aleksandra (2016): “I Find That Unconvincing”: *Frames of Self- and Other-Presentation in the Debate Has Science Buried God?* Languages in Contact, 5/29/2016.
- Langacker, Ronald W. (1999): *Losing control: Grammaticization, subjectification, and transparency*. In Andreas Blank & Peter Koch (Eds.). *Historical semantics and cognition* (Cognitive linguistics research 13). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 147–175.
- Langacker, Ronald W. (2007): *Constructing the meanings of personal pronouns*. In Günter Radden (Ed.): *Aspects of meaning construction*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 171–187.
- Langacker, Ronald W. (2008): *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lennox, John C. (2009): *God’s undertaker. Has science buried God?* New updated ed. Oxford: Lion.
- Lennox, John C. (2011): *Gunning for God. Why the new atheists are missing the target?* Oxford: Lion.
- Oxford Dictionaries (2017). Oxford: Oxford University Press. Available online at <https://en.oxforddictionaries.com/>.
- Scott, Mike (2017): *WordSmith Tools version 6*. Stroud: Lexical Analysis Software. Available online at <http://lexically.net/wordsmith/>.
- Sinclair, John (2004): *Trust the text*. London: Routledge.
- Tomasello, Michael (2000): *Culture and Cognitive Development*. In *Current Developments in Psychological Science* 9 (2), pp. 37–40.
- Verhagen, Arie (2003): *Semantics, Inferential Cognition and Understanding Text*. In Ellen van Wolde (Ed.): *Job 28. Cognition in Context*. 64 volumes. Leiden: Brill (Biblical Interpretation Series), pp. 231–251.
- Verhagen, Arie (2010): *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. New York: Oxford University Press.

Summary

This paper looks at first person pronouns as markers of objectivity and (inter)subjectivity in the context of a 2008 debate between Richard Dawkins and John Lennox: “Has Science Buried God?”. Intersubjectivity has been described as the “mutual apprehension of other minds” Langacker (2007: 182), joint action (Croft 2009: 398), and an entailment of communicating with another person (Closs-Traugott 2010: 30). It can be expressed through a variety of lexical

markers, including the use of personal pronouns. As personal pronouns mark the extreme end of the objective – (inter)subjective continuum (Langacker 2008: 78), they deserve special study. Since the nature of debate requires a heightened awareness of the interlocutor's thought process, this forum is an ideal medium for such an analysis.

This particular debate was chosen for several reasons, two of which are the exit interviews, in which audience members commented that the debaters seemed to really listen to each other, and the emotional nature of the debate, which allows for a broad span of argumentation styles. The analysis shows that Dawkins and Lennox use first person pronouns in different quantities and at different places along the objective – (inter)subjective continuum and suggests avenues for future research.

Streszczenie

W niniejszej pracy rozpatrujemy użycie zaimka pierwszej osoby liczby pojedynczej jako markera obiektywności i (inter)subiektywności w kontekście debaty „Czy nauka pogrzebała Boga?”, która odbyła się w 2008 r. pomiędzy Richardem Dawkinsem i Johnem Lennoxem. Intersubiektywność definiuje się jako ‘wzajemne zrozumienie innych umysłów’ (Langacker 2007: 182), wspólne działanie (Croft 2009: 398), warunek konieczny komunikacji z drugą osobą (Closs-Traugott 2010: 30). Można ją wyrazić za pomocą wachlarza środków leksykalnych, w tym zaimków osobowych. Jako że zaimki osobowe zajmują krańcowe miejsce na skali obiektywne–(inter)subiektywne (Langacker 2008, 78), zasługują na szczególną uwagę badaczy. W związku z tym, że debata wymaga zwiększonej świadomości procesów myślowych interlokutora, ten rodzaj dyskursu nadaje się idealnie do przeprowadzenia takiej analizy.

Ta konkretna debata została wybrana z wielu względów; dwa główne to dodatek wywiadów z publicznością wychodzącą z debaty, w których widzowie zwracali uwagę na fakt, iż uczestnicy debaty wydawali się naprawdę słuchać siebie nawzajem, oraz emocjonalny charakter debaty, pozwalający na szeroki wachlarz stylów argumentacji. Badanie wykazało, że Dawkins i Lennox stosują zaimek pierwszej osoby liczby pojedynczej z różną częstotliwością oraz w różnym znaczeniu w skali pomiędzy obiektywnością i (inter)subiektywnością, co z kolei stanowi przyczynek do dalszych badań.

Maria Biolik
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: maria.biolik@uwm.edu.pl

Cechy fonetyczne dialektu mazurskiego zachowane w wierszach pisanych przez Mazurów na przełomie XIX i XX wieku

Phonetic features of the Mazurian dialect preserved in poems written by Mazurians at the turn of the 19th and 20th centuries

W artykule omówiono cechy fonetyczne gwary mazurskiej zachowane w utworach pisarzy ludowych z terenu Mazur drukowanych na przełomie XIX i XX w.

The article discusses the phonetic features of Mazurian dialect preserved in the works of folklore writers from Masuria printed at the turn of the 19th and 20th centuries.

Słowa kluczowe: dialekt mazurski, literatura ludowa, fonetyka, język regionalny
Key words: Mazurian dialect, folk literature, phonetics, regional language

Od połowy XIX w. aż do lat trzydziestych XX w. na Mazurach rozwijała się literatura ludowa w języku polskim. Wiersze, zagadki, pieśni, opowiadania w mowie mazurskiej pisali chłopi, właściciele gospodarstw rolnych, drobni rzemieślnicy, wyrobnicy i wiejscy nauczyciele. Zachęcał ich do tego Marcin Gerss, nauczyciel i pisarz mazurski, który prowadził „aktywną działalność pisarską i redakcyjną w języku polskim na rzecz Mazurów” (Oracki 1983: 108), wydawał „Gazetę Lecką” (1875–1892), a w latach 1860–1895 redagował „Kalendarz Królewsko-Pruski-Ewangelicki”, nazywany potocznie „Kalendarzem leckim”. Kalendarz, drukowany w języku polskim aż do 1931 r., cieszył się dużą popularnością wśród czytelników. Po śmierci Marcina Gerssa redaktorem kalendarza był jego bratanek Otto Gerss, a później od 1912 do 1931 r. kalendarz wydawał Paul Hensel¹. Mazurzy chętnie czytali kalendarze

¹ Marcin Gerss (ur. 23 października 1808 r. we wsi Kowalki w pow. goldapskim, zm. 25 marca 1895 w Lecu, obecnie Giżycko), pierwszy wydawca kalendarza, pisarz, nauczyciel,

– swego rodzaju kompendia wiedzy, w których zamieszczano informacje o świecie, podawano praktyczne wskazówki dotyczące codziennego życia, drukowano też przysłowia, rebusy, szarady, zagadki oraz pieśni i wiersze rodzimych poetów o tematyce bliskiej mieszkańcom wsi. Tobiasz Stullich ze wsi Stacze koło Kalinowa tak pisał o Marcinie Gerssie i jego kalendarzu:

On nam też i „Lecki Kalendarz” wydaje,
A w nim opisane wszystkie w świecie kraje.
Nie masz w żadnym innym Kalendarzu tyle,
Z niego brać nauki i czytać go mile! (Stullich 102).

Utwory pisane przez Mazurów w ich rodzimym języku były wysyłane w listach do redakcji „Gazety Leckiej”, zapisywane w pamiętnikach, drukowane w gazetach i kalendarzach. Duże uznanie zdobyły na Mazurach wydawane w języku polskim śpiewniki, nazywane kancjonałami, które ukazywały się nieprzerwanie od 1741 r. (Jasiński 1990: 11).

Pisarze ludowi i działacze mazurscy w państwie pruskim, wydawcy gazet i kalendarzy nie uważali się za Polaków. Byli Mazurami i starali się rozwijać język mazurski, a ich twórczość pisarska w języku polskim miała służyć utrwalaniu odrębności Mazurów i „języka mazurskiego”. W byłym zaborze pruskim Mazura uważano za „po polsku mówiącego ewangelika” (Szulowska 2009: 241), który umiał czytać i pisać w języku polskim, ale nie czuł się Polakiem ani Niemcem, był Mazurem, pruskim poddanym, wychowanym pod wpływem kultury mazurskiej w państwie niemieckim. Rząd pruski stworzył i utrzymywał w spisach ludności osobny (sztuczny) termin na określenie języka używanego przez Mazurów – „język mazurski” (Masurische Sprache). Krytycznie o tych poczynaniach wypowiadał się badacz dialektów polskich Kazimierz Nitsch, który pisał: „nie było jeszcze uczonego, który by w dialekcie Mazurów pruskich widział co innego, jak poddział narzecza mazowieckiego, tego samego, które obejmuje znaczną część Kongresówki” (Nitsch 1994: 88).

Trzeba pamiętać, że w drugiej połowie XIX w. na Mazurach było rozwinięte szkolnictwo elementarne, uczono sztuki pisania, „biegłości w niemieckim i polskim czytaniu” oraz „religii w ojczystym języku”. Kończąc szkołę elementarną w wieku czternastu lat, Mazur umiał czytać i pisać w obu językach. Po polsku modlił się i śpiewał pieśni religijne zalecane przez

por. T. Oracki: *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do roku 1945)*. Warszawa 1983, s. 108; 110 i 129–130; Otto Gerss (ur. 8 września 1830 r. w Popiołach k. Węgorzewa, zm. 22 lutego 1923 r. w Królewcu) pastor ewangelicki, pisarz, redaktor (tamże, s. 109); Paul Hensel (ur. 3 października 1867 r. we wsi Jeże, w powiecie piskim, zm. 8 stycznia 1944 r. w Kolobrzegu), pastor, pisarz, redaktor (tamże, s. 129–130).

pastorów, gwary mazurskiej używał w domu rodzinnym i w rozmowach z innymi Mazurami², językiem niemieckim posługiwał się niemal wyłącznie w instytucjach państwowych. W państwie pruskim doceniano wagę wykształcenia, umiejętność czytania i pisania, a Marcin Gerss zachęcał Mazurów do nauki, pisząc w swoim kalendarzu:

Toć w kancjonale naszym pięknie napisano,
Aby lud nasz już w młodości pilnie nauczano.
Wiemy bowiem, że nauka skarb i klejnot drogi,
Którą nigdy nam nie wydrze nieprzyjaciel srogi. (Gerss 61)

Oprócz znanego powszechnie ludowego poety Michała Kajki, w kalendarzach i w gazetach wiersze drukowali także inni rymopisarze ludowi: Jan Marczówka, Friedrich Gollub, Tobiasz Stullich, Jan Kraszewski, Jan Luśtych, A. Piasek, Jan Jenczio, Kozłowski, Adam Zacharias, Adolf Jallik, Jan Domasz, Karol Sembrzycki, Rudolf Schemionek, Fric Michalzik, jak również sam Marcin Gerss, wydawca „Gazety Leckiej”. Utwory pisane przez Mazurów, a drukowane w kalendarzach wydał Zbigniew Chojnowski w książce *Pieśni duchowne i poemata światowe. Antologia mazurska*³.

Nasza wiedza o języku i leksyce używanej na przełomie wieków przez ludowych pisarzy mazurskich jest uboga, ponieważ ich utwory nigdy nie zostały wydane w całości, opracowane pod względem leksykograficznym i językowym (Biolik 2007: 283–290). Jedynym pisarzem ludowym z Mazur, o którym pisano (Klechówna 1960: 89–136) i którego wiersze wydawano w Polsce Ludowej, był Michał Kajka (1858–1940).

Utwory pisarzy mazurskich dostarczają sporo wiadomości o polskim języku pisanym używanym na tym terenie w drugiej połowie XIX i pierwszych czterech dziesięcioleciach XX w. Są także świadectwem kształtowania się na Mazurach odmiennego od gwary, ogólnego języka regionalnego pozostającego pod wpływem dialektu mazurskiego, języka polskich tekstów religijnych, przede wszystkim kancjonałów i polszczyzny ogólnej końca XIX w. Język regionalny używany w polskojęzycznej prasie i literaturze ludowej na Mazurach nie był opisany (Biolik 2007: 283–290). Był odmienny od dialektu mazurskiego, od polskiego języka ogólnego i literackiego przełomu XIX i XX w. Kazimierz Nitsch podczas pobytu na Mazurach zwrócił uwagę, że „szczególnie w Prusiech Wschodnich wpływ języka literackiego (na gwarę) jest minimalny” (Nitsch 1954: 253). Natomiast do polszczyzny ogólnej

² Por. Przedmowę Władysława Gębika do książki *Michał Kajka. Wybór wierszy*. Warszawa 1954, s. 9–10.

³ *Pieśni duchowne i poemata światowe. Antologia mazurska*. Wypisał, opracował i wstępem opatrzył Zbigniew Chojnowski. Goldap 2004.

używanej na Mazurach, jak dowodzi analiza tekstów drukowanych, przedostało się sporo wyrazów gwarowych, regionalizmów, archaizmów leksykalnych, morfologicznych, frazeologicznych i semantycznych, jak też wiele zapożyczeń niemieckich (Biolik 2013, 2014, 2015), a nawet adaptacji wyrazów staropruskich, nieznanymi polszczyźnie ogólnej (Biolik 2010: 369–376). Na odmiennosc języka polskiego Mazurów od polszczyzny przełomu XIX i XX w. wskazywał także Marcin Gerzss, którego działalność pisarska w języku polskim miała służyć „utrwaleniu odrębności Mazurów i języka mazurskiego”. Poglądy Marcina Gerzssa krytykował Nitsch pisząc: „również znajomość niemazurskiej polszczyzny widocznie jest u niego niewielka, skoro twierdzi, że w mowie Mazurów można jeszcze poznać dialekt polski wyłącznie dzięki tłumaczeniom Pisma św. i modlitewnikom, pisany rzekomo ściśle w ludowej mowie średniowiecza!” (Nitsch 1954: 253).

Wierszopisarze ludowi z Mazur swoje utwory pisali językiem, który znali z ksiązek do nabożeństwa i kancjonałów. Elementy gwary używanej w życiu codziennym przedostawały się do ich tekstów najczęściej w rymach i połączeniach frazeologicznych. Ich rękopisy mogły być później „korygowane” (Klechowna 1960: 90) w zależności od wiedzy i umiejętności samych wydawców. Zbigniew Chojnowski w przedmowie do wydanego przez siebie *Małego kancjonału mazurskiego* Michała Kajki napisał, że jego „wiersze ulegały redaktorskim ulepszeniom ortograficznym [...]” (Kajka 2008: 7). Także wiersze pisane przez innych rymotwórców ludowych były poprawiane przez redaktorów, zecerów i wydawców, dostosowywane do używanego na Mazurach języka regionalnego, odmiennego od gwary ludowej.

Utwory Michała Kajki publikowane po 1945 r. były jeszcze powtórnie modyfikowane, by usunąć z nich mazurskie cechy dialektalne i wykazać, że Michał Kajka był Polakiem – symbolem walki o polskość Mazur (Gębik 1960: 89–138). Wynikało to, jak pisał Igor Sikirycki, autor posłowie w *Wyborze wierszy* Michała Kajki, „z niezrozumienia mazurskiej polszczyzny lub trudności w odczytywaniu rękopisu lub wersji już drukowanej” (Kajka 2008: 7), ponieważ gazety i kalendarze, w których zamieszczano wiersze, były „drukowane gotykiem w drukarniach, których personel techniczny nie znał dobrze języka polskiego, zniekształcały wiersze poety tak, że ustalenie właściwego tekstu w wielu wypadkach było bardzo trudne” (Kajka 1954: 134).

Celem artykułu jest wskazanie fonetycznych cech gwary mazurskiej zachowanych w języku używanym przez mazurskich pisarzy ludowych w tekstach wierszowanych z przełomu XIX i XX w. Przykłady wybrano z utworów zamieszczonych w antologii mazurskiej *Pieśni duchowne*

i poemata światowe w opracowaniu Z. Chojnowskiego oraz zbioru wierszy Michała Kajki wydanego w 1954 r. przez Spółdzielnię Wydawniczą „Czytelnik”⁴.

1. Najbardziej typową cechą fonetyczną dialektów mazurskich w zakresie systemu spółgłoskowego było mazurzenie, czyli zastępowanie spółgłosek przedniojęzykowo-dziaśłowych przez spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe. Oznaczało to, że w gwarze Mazurów szereg spółgłosek szumiących zlał się z szeregiem spółgłosek syczących. Redukcji uległy spółgłoski przedniojęzykowo-dziaśłowe, a tym samym w systemie konsonantycznym występowały tylko dwa szeregi spółgłosek: przedniojęzykowo-zębowe *s z c ʒ* i środkowojęzykowe *ś ź ć ʒ*.

Mazurzenie było gwarową cechą fonetyczną mowy Mazurów, najbardziej odbiegającą od polskiego języka literackiego i najłatwiejszą do usunięcia z wierszy przeznaczonych do druku. Zostało ono zachowane jedynie szczątkowo, ale jego ślady występują w utworach różnych autorów. Przykłady mazurzenia obejmują tylko te wyrazy, w których spółgłoski przedniojęzykowo-dziaśłowe *ś ź ć* zostały zapisane jako *s, z, c*, nie znaleziono wyrazów ze spółgłoską [ʒ] realizowaną jako [ʒ].

1.1. Liczne przykłady mazurzenia, występujące w rękopisach Michała Kajki, przytoczyła Henryka Klechówna (1960: 109–116), ale już w wierszach Kajki drukowanych w 1954 r. przez Spółdzielnię Wydawniczą „Czytelnik” przykładów ilustrujących ten proces fonetyczny jest znacznie mniej. Zębowe *s* w miejscu ogólnopolskiego [ʃ] *sz* zostało poświadczane w kilku rzeczownikach: *kieszeń*: I nakupała, cem szafowała / [...], / W *kieszeń* schowała (Kajka 1954: 126), *szyja*: [...] / Onej na *syje* (Kajka 1954: 126), *szeląg*: Gbur się boczy i przysięga, / Iż nie ma ani *sełęga* (Kajka 1954: 108), *aniotuszek*: Ten *aniotusek* (Kajka 1954: 91–92) oraz w formach fleksyjnych czasowników: *szukać*: Choć ją *sukali* wielcy i mali (Kajka 1954: 127), *wiedzieć*: Czy *wies*, matecko (Kajka 1954: 91), Ty nie *wies* przecie, / Że Jezus dary / Daje bez miary (Kajka 1954: 92), *pójść*: Pewna niewiasta *posta* do miasta [...] (Kajka 1954: 126) i przymiotników, np. *sztuczny*: Różne przedmioty / *Stucnej* roboty [...] (Kajka 1954: 91–92).

W utworach zamieszczonych w *Antologii mazurskiej...* wyrazów z zachowanym mazurzeniem jest także niewiele. Można je dostrzec tylko w dwóch wyrazach zapożyczonych i jednym wyrazie rodzimym. Pierwszym z wyrazów

⁴ Michał Kajka: *Wybór wierszy*. Wybór i posłowie Igor Sikirycki. Przedmowa Władysław Gębik. Warszawa 1954.

zapożyczonych jest czasownik *mustrować się* 'ubierać się wykwintnie, tracić wiele czasu na ubieranie się' (SGPKar. 3, 201), z niem. *mustern*, pol. *mustrować* 'uczyć musztry', też 'uczyć dobrych manier, właściwego zachowania; karcić, napominać, pouczać' (SJPDor. 4, 916): Jedzie kołem, się *mustruje*, Na nic zważa, nie szanuje / I cieszy się, że jest młody, / Ma koleczko do wygody (Domasz 89). Drugim wyrazem jest rzeczownik *szpas* 'żart' zapożyczony do gwary z języka niemieckiego, por. niem. *Spaß* 'żart, figiel', pot. *szpas, śpas* 'żart, zabawka, igraszka', *szpasować* 'żartować, zwodzić' (SGPKar. 5, 314): Powiedz ty mi, jaki tam *szpas* (Domasz 73), Nie daj sobie wiele czasu, / Żeby kto nie zrobił *szpasu*. (Domasz 71), zapisany też bez mazurzenia: Córka mówi: „Nie mam czasu, / Dzisiaj w kino wiele *szpasu!* (Domasz 87). Wyrazem rodzimym jest gwarowy rzeczownik *syneszka* 'synowa': Bo *syneska* jest wykrętna, / Na robotę też zawzięta. / Fryc powolny, on ciepluszek, / Chodzi za nią jak pastuszek (Domasz 71), por. *syneska* 'synowa' (SGPKar. 5, 276).

Przykłady wymowy mazurzącej pojawiają się w rymach, por. np. *dusa – Jezusa*: Ale jej *dusa* / Tam u Jezusa (Kajka 1954: 94). Występujące w wierszach niezgodności w układach rymów wynikają z tego, że „Mazur inaczej wymawiał wyrazy, które się rymują” (Kajka 2008: 8), np. wyraz *troszkę* wymawiał jako *troskę* i rymował z *wioskę*, por.: Pewien człowiek z wieczora / Poszukał sobie wora / I zwinąwszy go *troszkę* / Wybrał się z nim na *wioskę*. (Kajka 1954: 105). Wyraz *nasz* wymawiał jako *nas* i rymował z *las*: Mazurski lud *nasz*, / Gdzie szumi ciemny *las* (Kajka 1954: 35), a wyraz *usłyszał* wymawiał jako *usłysał* i rymował z *pisał*: By nam jeszcze kilka lat „Gazetę” *pisał*, / By stary i młody nowin z niej *usłyszał* (Stullich 102).

Spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe w sąsiedztwie spółgłosek miękkich ulegały palatalizacji, co powodowało wymowę palatalnej spółgłoski *ś* [ś] w miejscu ogólnopolskiego [š] *sz* w pozycji przed spółgłoską palatalną, np. *szpieg* > *śpieg* tu w znaczeniu 'agent obcego wywiadu, osoba gromadząca i przekazująca obcemu państwu wiadomości, dokumenty stanowiące tajemnicę państwową lub wojskową' (SJPDor. 8, 1158), por. gw. *szpieg, śpieg* 'ciekawy, zdatny' (SGPKar. 5, 316), czes. *špeh*, z niem. *Späher*, pol. *szpieg* 'członek tajnej, nieumundurowanej policji, używany do śledzenia osób podejrzanych': Z domów waszych występujcie, / *Śpiegów* chwytąć się szykujcie!" (J.P. 74), Dutkowienie *śpiegów* chwytają (J.P. 74), czy w formie fleksyjnej czasownika *obejść – obešli* > *obešli*: Bym *obešli* całą ziemię, / Gdzie się ludzki ród znajduje (Kajka 1954: 51). Palatalna artykulacja spółgłoski *ś* została zapisana w wyrazie *ślach* 'szlag': Niech cię, babo i *ślach* ruszy! (Domasz 79), gdzie dodatkowo spółgłoskę *g* zapisano literą *ch*.

Zdarza się także hiperpoprawna wymowa dźwiękowego *sz* [š] za zębowe [s] *s*, np. por. *sztrofować* 'strofować': Gdyby ich udano, / Toby *sztrofowano*.

(Luśtych 58) oraz spółgłoski *s* za *ś*: Mi podaruje / Nową sukienkę / I na chojenkę / *Swiecków* kilkoro / I ciastek sporo (Kajka 1954: 93), co dowodzi, że także redaktorzy nie zawsze radzili sobie z identyfikacją głosek szczelinowych: [š], [ś] i [s].

1.2. W tekstach ludowych pisarzy mazurskich spotyka się rzadkie przypadki zastępowania spółgłoski dźwiękowej *ż* przez zębowe *z* w formach fleksyjnych czasowników: *zblizać*: Wraz się *zblizyła* i się rzuciła (Kajka 1954:126), *pomagać*: I wstać nie może – któż jej *pomoze*? (Kajka 1954: 126), *pobieżać*: Wnet chora wstała, gdzieś *pobieżała* (Kajka 1954: 126), *przeżywać*: A stary *przeżywszy* w starość wielką wchodzi (Stullich 102), w zaimku *czemuż* ‘dlaczego’ z ubezdźwięcznieniem w wygłosie *ż > z > s*: Różne przedmioty / Stucnej roboty [...] *Cemus Jezusek* (Kajka 1954: 91–92), jak również w wyrazie *też*: Tysiąc marek *tez* do tego; Postać jego *tez* skazuje (J.P.).

1.3. Zębowe *c* w miejscu ogólnopolskiego *cz* zostało zachowane w formach fleksyjnych tylko kilku wyrazów. Są wśród nich przymiotniki: *ochrzczony*: Kościoły nam zakazują, / Choć sami tam *ochrzczeni* (Piassek 28), *sztuczny*: Różne przedmioty / *Stucnej* roboty [...] *Cemus Jezusek*, / Ten aniołusek (Kajka 1954: 91–92), rzeczownik: *świeczka*: *Swiecków* kilkoro / I ciastek sporo (Kajka 1954: 93) oraz czasowniki: *czynić*, *przyczepić*: Bo gospodyni lamenty *cyni* / [...] Się *przycypiła*, by ograbiła [...], Tak nieraz *cynią* (Kajka 1954: 127), *kołatać* ‘prosić, zabiegać’: My *kołacem* do sumienia (Kajka 1954: 34), *jęczyć*, *męczyć*: Bo mocno *jęcy*, z bólem się *męcy* (Kajka 1954: 126), *ucztować*: W niebieskiej sali, / Gdzie *uczowali* (Kajka 1954: 95).

Rozbieżności między mazurzącą wymową a językiem pisanym można dostrzec w rymach, które zachowują wymowę mazurzącą: *matecko* – *dziecko*: Prawda *matecko*, Że Jezus dziecko (Kajka 92), Czy wiesz, *matecko*, / Że Jezus dziecko (Kajka 1954: 91). W kilku przykładach z rymów wynika, że mazurzenie zostało usunięte, np.: *ziemicy* – *zliczy* (Mazur mówił: *zlicy*): Na mazurskiej *ziemicy* / Jezior zgoła nie *zliczy*, (Kajka 1954: 73), *tłoczy* (Mazur mówił: *tłocy*) – *nocy*, Bieda nas *tłoczy* / We dnie i w *nocy* (Kajka 1954: 92), *wyuczę* – *ulicę*: Doktor mówi: „Was *wyuczę*, / Nie puszczajta na *ulicę* (Domasz 87).

Ciekawym przykładem ilustrującym wymowę spółgłosek dźwiękowych jest nienotowany w *Słowniku gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* wyraz *czupa* ‘szczupa’ w 3 os. l. poj. od *szczupać* utworzony w wyniku uproszczenia grupy spółgłoskowej *šč > č*: Ujął paczek, ale *czupa!* / Toć nie mięso, lecz skorupa (Domasz 79). Tendencja do poprawiania tekstów pisarzy ludowych i usuwania z nich śladów mazurzenia prowadziła do hiperpoprawności

językowej. Przykładem tego procesu jest zastąpienie występującej w wyrazie *sukman* spółgłoski zębowej *s* przez dźwięczną *sz*: Widać, że byłeś obzarty, / *Szukman* w błocie, pysk obdarty (Domasz 90).

2. W języku utrwalonym przez mazurskich pisarzy ludowych zachowały się przykłady rzeczowników, w których nie nastąpiły procesy wyrównawcze przypadków zależnych do form z przegłosem w mianowniku. Mazurzy używali wyrazu: *jeziuro* w formie z przegłosem: Niech blask *jeziur* nam istnieje [...] Gdzie *jeziur* błyszczące wody (Kajka 1954: 70) i form bez przegłosu w przypadkach zależnych: W jednej wiosce przy *jezierze* (Kajka 1954: 123), Litwa tył bierze, / Cofa się szlakiem / Aż ku *jezierze* (Kajka 1954: 65); Że człowieka zachwyty bierze, / Kiedy stanie przy *jezierze* (Kajka 1954: 70). W polskim języku ogólnym w wyrazie *jeziuro* nastąpiło wyrównanie do form z przegłosem w całym paradygmacie fleksyjnym.

W języku Mazurów zachowała się także nieprzegłoszona forma miejscownika: *namiecie* od wyrazu *namiot*: A w tym zepsutym *namiecie* / Wzorów nie staje wcale (Gerss 32). Przegłos został zachowany w wyrazie *biada* 'bieda, ubóstwo': Pomóścież owieczkom z *biady* (Kajka 1954: 24), Bowiem wszędzie pełno *biady* (Kajka 1954: 43), Pełno *biady*, pełno trudu (Kajka 1954: 44), Lecz my mamy pełno *biady*, / Wkrótce już nie damy rady! (Kajka 1954: 46), Tylko wszędy pełno *biady* (Kajka 1954: 96), Bo mię także toczy *biada!* (Kajka 1954: 108), *Biada* wiary domowników (Gerss 13), a formy z przegłosem *biada* i nieprzegłoszona *biedzie* wskazują, że nie nastąpiło wyrównanie w obrębie paradygmatu: Idzie do swego sąsiada, / O swej *biedzie* rozpowiada (Domasz 82).

Czasownik *wdziać* 'włożyć, nałożyć coś na siebie', psł **vdějati*, w polskim języku ogólnym ma formy fleksyjne uzasadnione przegłosem 'e': *on wdział* – *oni wdziali*, a w języku Mazurów używane są tylko formy przegłoszone: *on wdział* : *oni wdziali*; por. *By wdziali* suknię pokory (Kajka 1954: 55).

3. W tekstach pisanych przez Mazurów tylko raz pojawiła się spółgłoska protetyczna *h* w nagłosie wyrazu rozpoczynającego się od samogłoski: Tak mu cześć i chwałę dajmy, / *Halleluja* zaśpiewajmy (Gollub 15).

4. Rozszerzona (obniżona) wymowa przedniej samogłoski wysokiej przed spółgłoskami półotwartymi (Dejna 1973: 155) była charakterystyczna dla polszczyzny doby staropolskiej, ale formy typu *mówiemy*, *widziem*: *iN > eN*, *yN > eN* były używane jeszcze w XVIII w. Tendencja do rozszerzonej wymowy *iN*, *yN* była cechą charakterystyczną dialektu mazowieckiego i z Mazowsza została przez osadników przeniesiona na Mazury.

Utwory mazurskich poetów ludowych, jak wspomniano wyżej, były poprawiane pod względem językowym i dostosowywane do języka ponad-dialektalnego, ale rozszerzona wymowa samogłosek wysokich *i* / *y* przed spółgłoskami nosowymi miała charakter historyczny i nie była uważana za właściwość gwarową. Już w wieku XIV w narzędniku liczby mnogiej pojawiały się końcówki *-emi* lub *-émi*, za starsze *-imy*, które upowszechniały się w XVII i XVIII w. Przykłady tego procesu występują w formach fleksyjnych rzeczowników, zaimków i przymiotników.

W rzeczownikach proces obniżenia artykulacji samogłosek *i*, *y* został utrwalony w wyrazie *chojenka* ‘choinka’: *Chojenka* płonie, / W jasności toni (Kajka 1954: 91) oraz w końcówce fleksyjnej narzędnika *-ym* > *-em*: *Ze Jezus dary* / Daje bez miary / Tylko *bogatem* (Kajka 1954: 92).

Obniżenie artykulacyjne przedniej samogłoski wysokiej przed spółgłoskami nosowymi występuje w przymiotnikach: *Są dziękczynnemi* (Kajka 1954: 77), *Bardzo pośpiesznemy* kroki (Kajka 1954: 102), *Nad wodami mazurskimi* (Kajka 1954: 33), *dobremi*, *wiecznemi* (Gersts 17), *Gdy już konać był gotowem*: (Jenczio 27).

Przykłady obniżenia artykulacji samogłosek *i*, *y* występują także w zaimkach, por. *Pan chce*, aby na tej ziemi / *Pokój* był między *wszystkimi* (Gersts 17), *Miej nas* pod skrzydłami *Twemi* (Piassek 22), *Niech* wasze głosy, / *Łącznie z naszymi* (Kajka 1954: 77), *I nakupała*, *cem* szafowała (Kajka 1954: 126). W ostatnim przykładzie *cem* ‘czym’ oprócz obniżenia artykulacji *yN* > *eN* wystąpiło mazurzenie.

Występowanie w 1 os. l. mn. czasu teraźniejszego czasowników końcówki *-em* za *-im* rozpowszechniło się w dobie średniopolskiej i nowopolskiej, mimo że ze stanowiska ortopedii zostało uznane za niepoprawne (Klemensiewicz, Lehr-Spławiński, Urbańczyk 1965: 71). Jako przykłady można wymienić czasowniki: *Nosiem* szatę światłości, (Gollub 15), *Prosiem* Ciebie, Pana swego (Gollub 16), *Lecz musiem* wyiść z złego; *Ujrzem* zbory, pełne chóry z Aniołami, / (Gollub 18), *Poleciem* w wasze strony (Kajka 1954: 61), *My tęskniem* każdej chwili (Kajka 1954: 62). Zamiana *i* w *e* występuje także w dwugłoskowej końcówce *-imy* > *-emy*: *My dzisiaj tu się schodzimy*, / *Pamiętkę gód obchodzimy* (Gollub 18), *Lecz gdy wzrok w niebo wznosimy*, / *Tam chwałę gód obaczemy*, / (Gollub 18), *Z wami się połączemy* (Kajka 1954: 90), *Jeszcze raz go poprosimy*, / *Może więcej dostaniemy* (Kajka 1954: 109), *A gdy tak się doświadczemy* / *I w czym jaki grzech znajdziemy* (Gersts 21), *Co my do nich chodzimy*. (Piassek 28), *Niemcy Boga się bojemy*, / *Się niczego nie trwożemy* (Luśtych 54).

5. W języku ludowych rymopisarzy mazurskich zdarzają się przykłady braku ściągnięcia samogłosek przedzielonych jotą. Nieściągnięta wymowa ma charakter dialektalny, wskazuje na wpływ gwary na kształtujący się na Mazurach język ponaddialektalny, por. wyrazy: *bojąc się* 'bać się': Czy Go zawszem się bojeli / I przed oczyma Go mieli? (Gerss 20), Nie bojem się Boskiej kary (Kozłowski 42), *dziejąc się* 'dziać się': Już zapewne sto lat temu, gdy się to dziejało, / I to oszukaństwo wielkie w onej wsi się stało (Gerss 64), *(s)ostojąc się* 'ostać się': Włosy są pudrowane, / A buty malowane; / W kapeluszach ze wszem strojem, / Przed bogiem się nie sostojem (Kraszewski 33), czasownik *ostać*, *ostanie*, *ostał* 'zostać' *ostać na czym, przy czym* 'wytrwać, zostać przy czym, dotrzymać czego' (SW III 863), por. rzeczownik *ostoja* 'punkt oparcia, miejsce bezpieczne, przystulek, schronisko; osłona, tarcza' (SW III 867), *stojąc* 'stać': Chwilę *stojala* / I rozmyślała: (Kajka 1954: 93), W Dutkach miastku przy granicy, / *Stojał* żandarm na ulicy (J.P.).

Zdarzają się również formy archaiczne, w których *ij > i*, np. *wyniść*, por. gw. *wyniść* 'wyjść' (Karłowicz SGP VI: 215): Lecz musiem *wyniść* z złego (Gollub 18).

Od czasownika *istnieć* tworzono formę 1 os. l. mn. *istniemy* 'istniejemy': My żyjem i *istniemy* / I w Panu się radujemy (Piassek 22), por. *istny* < *isty*: *Istej* pannie w Płocicznie (Luśtych 94), gw. *istny* < *jistny* 'ten sam, ten właśnie' (Karłowicz SGP II: 210).

W utworach pisarzy ludowych znajdują się nieściągnięte i ściągnięte (kontrakcja) formy fleksyjne zaimków dzierżawczych: *twoje* – *twe*: Bo dziś *Twoje* urodziny / Świącą córki *Twe* i syny (Gerss 30), Przez wielką *Twą* cierpliwość /, Miłosierdzia *Twojego* (Kraszewski 32), Obróć w dobre z *Twej* miłości! (Jenczio 26), *moję* – *me*: Niech cię dojdzie *me* wołanie / (Jenczio 27), Polecam Ci duszę *moję* (Jenczio 27), *swojej* – *swej*: Niewinności *swej* świadkowi (Jenczio 26), Do *swoich* wiecznych radości (Stullich 25) i formy fleksyjne zaimka wskazującego *on*: *jego* – *go*: Już ostatnia *jego* chwila; / Czy *go* zawszem się bojeli (Gerss 20), Podług *jego* woli żyli (Stullich 24), Chwalmy święte imię *Jego* (Gollub 15). W języku polskim forma długa występuje w funkcji dzierżawczej: *jego chwila*, *jego wola*, *jego imię*, jak np. *jego dom*, w postaci krótkiej w funkcji anaforycznej (Kreja 1962: 6). W celowniku liczby pojedynczej występują formy: *jemu* – *mu*: I podziękę *Jemu* damy (Gerss 20), Żyć na cześć i chwałę *jemu* (Stullich 24), Z radości *mu* śpiewajmy [...] / A tak *jemu* dziękujemy (Gollub 15), Tak *mu* cześć i chwałę dajmy (Gollub 15). Jak widać, formy oboczne *jemu* / *mu* były używane w podobnych kontekstach.

6. W języku ogólnopolskim doby średniopolskiej dawne samogłoski długie, średnie i niskie uległy ścieśnieniu $\bar{a} > \acute{a}$, $\bar{e} > \acute{e}$, $\bar{o} > \acute{o}$ (*u*), a później

w większości pozycji samogłoski ścieśnione zrównały się z kontynuantami dawnych samogłosek krótkich: $\acute{a} > a$, $\acute{e} > e$, $\acute{o} > [u]$ zapisywane znakiem \acute{o} .

W języku Mazurów pruskich (okolice Elku i Olecka) samogłoski niskie \bar{a} , \bar{a} przechodziły w a , ale dawne \bar{a} było wymawiane jako dźwięk bliższy e , zbliżony do niemieckiego szerokiego \bar{a} i palatalizowało spółgłoski tylnojęzykowe k , g , χ (Szulowska 2009: 240). W analizowanych tekstach nie ma śladu tego procesu. Samogłoski \acute{e} , \acute{o} były wymawiane jako dźwięki o ścieśnionej artykulacji, różnej od wymowy e , i , y , u . Dawne $\bar{e} > \acute{e} > e$ brzmiało jak dźwięk pośredni między e oraz i , zapisywano je literą y , por. Czapki z głów swych *pozdyjmali* (Kajka 1954: 109).

Kontynuantem stpol. \bar{o} było na tym terenie o pochylone jako dźwięk pośredni między o i u . W analizowanych tekstach \acute{o} zapisywano najczęściej literą \acute{o} , a o „jasne” literą o , ale nie zawsze konsekwentnie, por. *czótno, kółko, tamój, komórne, niewymówną*: Nawet *czótno* skierowane / I do *kółka* przywiązane... (Kajka 1954: 122), I *tamój* w tanecznym *kole* / Uprawiały swą swawolę (Kajka 1954: 97), Gdzie *komórne*, różne statki, / A gdzie światło i podatki (Kajka 1954: 44), I *niewymówną* dobroć Twą (Piassek 22), wyrazy: *kołeczko, polko, ktory*: Ma *kołeczko* do wygody (Domasz 89), *Polko* bardzo małe było, / Lecz też dobrze im rodziło / [...] *Polko* im za małe było, / Jak ich więcej się zrobiło (Schemionek 65), *Ktory* złupi wolność jemu! (J.P.), Matka chce po starej *módzie*, / Córka mówi: „Tak nie *pójdzie!*” (Domasz 85).

Rymy wskazują, że samogłoska u mogła być wymawiana także jako \acute{o} , por. *dury* 'dziury' – *skóry*: Gdybym miał być osadzony / Na kilka niedziel do *dóry*, / Bodajbym wyskokł ze *skóry* (Kajka 1954: 119) oraz samogłoska o jako u : Od szkód Cię *ubroni* 'obroni' wszędzie (Gerss 30).

W badanych tekstach nie ma przykładów na labializację i dyftongizację samogłoski o . Widocznie taki sposób wymowy był odczuwany przez wydawców „Kalendarza leckiego” jako gwarowy i został usunięty w tekstów pisarzy ludowych.

7. Tylko w jednym wyrazie zapisano wymowę samogłoski i jak y (Szulowska 2009: 239) w połączeniu z procesem mazurzenia: *utuczyl* $>$ *utucili*: Wej, tam świnie *utucili*, / My niedawno ją dobili (Schemionek 66). Wymowa $i > y$ i związany z tym proces depalatalizacji \acute{i} widoczny jest w wyrazie gwarowym *bliźny* 'bliźni': Czyśmy *bliźnych* miłowali (Gerss 21).

8. Do procesów fonetycznych mających swoje poświadczenie w badanym materiale należy dysymilacja w obrębie staropolskiej nagłosowej grupy $\acute{z}\acute{r}$ - $>$ $\acute{z}r$ - zgodna z językiem ogólnopolskim, por. Z *źródła* trwale płynące

(Kraszewski 33) oraz dyspalatalizacja w nagłosie *žř-* > *zř* > *zž-*: Pragnę! – mówił *zrzodło żywe* (Jenczio 27).

9. Na uwagę zasługują nieliczne przykłady przejścia *ra-* > *re-*: A sędziowie byli *redzi* / Z takiej rześkiej odpowiedzi (Kajka 1954: 124) oraz w poprawionym rymie: *bredy* – *rady*: I za takie małe *bredy* / Płacić muszę, nie dam *rady* (Domasz 90). Przejście *ra-* > *re-* zostało poświadczane wewnątrz wyrazu *doredzać* ‘doradzać’: „Dajcież chore zęby wyrwać!” – tak mu *doredzali*” (Gerss 61), ale w tym samym wierszu pojawia się także forma fleksyjna wyrazu *doradzić*: Jest tu człowiek, który chętnie w biedzie wam *doradzi* (Gerss 62) i *radować*: Chory, pana posłuchawszy, razem się *raduje* (Gerss 62).

10. Samogłoski nosowe w analizowanych tekstach są używane zgodnie z normą przyjętą w języku ogólnopolskim zarówno przed spółgłoskami szczelinowymi: Tak Anieli z tym *pląsaniem* (Gollub 18), w wygłosie, por. Dzięki ofiar Ci *przynoszę*, / Pieśni chwały Tobie *głoszę*, / Cześć *pogodną* Ci *oddaję*, / Wieczór, dniem i kiedy *wstaję* (Marczówka 14), To się *kłóćcą*, to się *biją*, / W wielkich zwadach zawsze *żyją* (Gerss17), Weźmij *Ją* za *matkę* sobie! (Jenczio 26), jak i w pozycji przed spółgłoskami zwarto-wybuchowymi, por. Najwyższemu *dzięki* dajmy (Piassek 22), Wszystkich *pielegnuje* / Pan nad Pany (Piassek 22), Roczek stary już skończyli / I zasię w nowy rok *wstąpiłim* (Piassek 22), *Postępujemy* stałym krokiem (Stullich 24) oraz zwarto-szczelinowymi: [...] Żywot grzeszny, *bieżąc* śmieie (Stullich 24), Ojcie! Odpuść *niewiedzącym* / Mnie niewinnie *krzyżującym!* (Jenczio 26), *Jednąjącym* Boga z światem (Gollub 19), To gdy, wprawdzie, wykrzyknął, obudził zającą (Sembrzycki 96), A Jezusa nie *smęcili* (Gerss 17). Tylko jeden wyraz, zapożyczony z języka rosyjskiego, ilustruje asynchroniczną wymowę samogłoski nosowej *ę* w śródgłosie: Skąd się *dzięńgi* będą brały (Kajka 1954: 98) oraz w jednym rymie – samogłosce nosowej *-ą-* odpowiada połączanie *-un-*: *sąd* – *grunt*: I nie pójdziesz z synem w *sąd*, / On dorosły, oddasz *grunt*” (Domasz 90). W przykładzie tym można dopatrywać się ingerencji redaktora, bo chodziło prawdopodobnie o wymowę [sont] – [gront] z rozszerzeniem samogłoski *u* przed spółgłoską nosową.

11. Nie znaleziono przykładów ilustrujących stwardnienie *l* przed *i*: *lis*, *lipa*, jak też przykładów poświadczających asynchroniczną wymowę spółgłosek wargowych miękkich *p*, *b*, *f*, *v* *m*, które na tym terenie zostały zapisane w drugiej połowie XIX w. w ankietach Georga Wenkera (Rembieszewska 2011: 217–220).

12. Spółgłoski postpalatalne *k'*, *g'*, *x'* zapisywane są we wszystkich tekstach tak samo jak w języku ogólnopolskim: W *kieseń* schowała – opatrowała (Kajka 1954: 126), Pan puścił *ogień* z nieba, / Tu powiedzieć trzeba (Luśtych 58).

Wnioski

W artykule przedstawiono tylko te cechy fonetyczne gwary mazurskiej, które przeniknęły z języka używanego przez pisarzy ludowych do wierszy drukowanych w kalendarzach. Utwory wierszowane pisane przez twórców ludowych były poprawiane przez wydawców i redaktorów, którzy starali się usunąć z nich najbardziej wyraziste fonetycznie cechy gwarowe. Język używany przez wiejskich rymotwórców zapewne znacznie odbiegał od języka wierszy drukowanych w kancjonałach i był bliższy gwarze używanej przez osadników z Mazowsza, którzy osiedlili się na Mazurach w XV–XVII w. Na charakter języka polskiego używanego przez Mazurów miała wpływ historia, specyfika geograficzna, etnograficzna i socjologiczna tego terenu. Mowa Mazurów, żyjących w państwie pruskim, rozwijała się samodzielnie, zachowując cechy gramatyczne, wyrazy i wyrażenia, które na terenach językowych etnicznie polskich wyszły wcześniej z użycia. Na podstawie tekstów drukowanych w kalendarzach i prasie regionalnej można dostrzec, że w XIX w. na bazie dialektu mazurskiego i polskich pisanych tekstów religijnych zaczął się kształtować ponaddialektalny język regionalny używany przez wydawców. Duży wpływ na jego rozwój mieli także nauczyciele, kaznodzieje i duchowni.

Wykaz skrótów

Teksty

- Domasz – Jan Domasz: *O Czarostwie*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 69–73; *Jak rzeźnik od baby oszukać się dał*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 78–79; *O wdowach gospodarskich*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 82–83; *O terażniejszych modach*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 85–88; *O jaździe na welocypedach*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 89–90.
- Gerss – Marcin Gerss: *Na gody*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 17; *Pieśń na zakończenie roku*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 20–21; *Na dzień urodzenia matki*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 30–31; *Pieśń na Najjaśniejszego cesarza niemieckiego i króla pruskiego Wilhelma Pierwszego, który osiemdziesiąty rok wieku dokończył swojego dnia 22 marca 1877*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 36–38; *O lekarzu zębów w Mieruniskach*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 61–64.
- Gollub – Friedrich Gollub: *Bogu na cześć*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 15–16; *Pieśń na Gody lib na Boże Narodzenie*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 18–19.

- J.P. – J.P. oraz J.P. Poeta Mazurski: *Dutkowanie śpiegów chwytają w: Pieśni duchowne...*, s. 74–77.
- Jallik – Adolf Jallik: *Żołnierz z wojny*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 48–49.
- Jenczo – Jan Jenczo: *O siedmiu słowach Chrystusowych*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 26–27.
- Kajka 1954 – Michał Kajka: *Wybór wierszy*. Wybór i posłowie Igor Sikirycki. Przedmowa Władysław Gębik. Warszawa 1954, s. 134.
- Kozłowski – [brak imienia] Kozłowski: *Boże, cóż na nas przepuszczasz! czyli biada Mazurom*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 41–44.
- Kraszewski – Jan Kraszewski: *O miłości Bożej*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 32–33.
- Luśtych – Jan Luśtych: *Do Boga*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 34; *Kronprinz Wilhelm, następca korony Rzeszy Niemieckiej*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 40; *Kraj mazurski*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 50–51; *Kościół Cichowski*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 53; *Góra Aleksandrowa*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 54–55; *Kuchnia*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 56; *Poemat o zdarzeniu w Więziewie w Niebostąpienie dnia 30 czerwca 1886 roku*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 56; *Śmierć nagle gospodarza Kurwożęja z Główki pod Gołdapią roku 1868*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 59–60; *O pewnym kowalu, który do owdowiałej księżdzowej po rajbie przyszedł*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 80; *Słowa względem Kolby z Mazurów*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 91; *O śmierci Alberta Rudolfa Aleksandra Gerssa plebana w Świątyni d. 12 sierpnia 1873 syna wydawcy kalendarza tego*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 92; *Istiej pannie w Płocicznie co zagadnęła zagadkę diamentową*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 94.
- Marczówka – Jan Marczówka: *Do Boga*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 14.
- Michalzik – Fric Michalzik: *Poręka (Die Bürgschaft)*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 97–101.
- Piassek – A. Piassek: *Na Nowy Rok*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 22–23; *Pieśń duchowna miłującego kościół Boży*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 28–29.
- Sembrzycki – Karol Sembrzycki: *O pasterzu, co nad zającem dumał*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 95–96.
- Schemionek – Rudolf Schemionek: *Czary – mary!* [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 65–68.
- Stullich – Tobiasz Stullich: *Na Nowy Rok*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 24–25; *O śmierci Najjaśniejszego cesarza i króla Wilhelma I dnia 9 marca 1888 roku*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 39; *Jesień*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 52–53; *Poemat na dzień urodzin dnia 23 października 1889 roku sędziwego i sławnego Redaktora „Gazety Leckiej” i wydawcy „Kalendarza Leckiego” pana Marcina Gerssa w Lecu, który dnia tego, roku 1889, 81 lat wieku swego dokończył*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 102–103.
- Zacharias – Adam Zacharias: *Trębacz pod Vionville (z francuskiej wojny)*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 46–47.
- Zygmunt – Zygmunt [brak nazwiska]: *Pamiętnik na dzień 3 lipca 1866*. [W:] *Pieśni duchowne...*, s. 45.

Słowniki

- Boryś SE. – Wiesław Boryś: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 2006.
- SGPKar. – Jan Karłowicz: *Słownik gwar polskich*. T. II: F–K. Kraków 1901. T. III: L do O. Kraków 2003. T. V. Do druku przygotował Jan Łoś. Kraków 1907.
- SJP.Dor. – *Słownik języka polskiego*. T. II D–G. Redaktor naczelny Witold Doroszewski. Zastępca redaktora naczelnego Stanisław Skorupka. Warszawa 1965.
- SWil. – *Słownik języka polskiego*. Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda. Cz. I: A–O. Cz. II: P–Z. Wilno 1861.

Literatura

- Biolik 2007 – Maria Biolik: *Bóg i człowiek w mazurskich pieśniach ludowych*. [W:] *Opuscula Linguistica Georgio Treder dedicata*. Pod red. Edwarda Brezy, Zenona i Anety Liców. Gdańsk, s. 283–290.
- Biolik 2008 – Maria Biolik: *Świat wartości Mazurów w utworach poetów ludowych z terenu Mazur*. [W:] *Język. Społeczeństwo. Wartości. Prace Komisji Językowej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*. T. XIII. Pod red. Elżbiety Laskowskiej, Iwony Benenowskiej i Małgorzaty Jaracz. Bydgoszcz, s. 31–39.
- Biolik 2010 – Maria Biolik: *Czy łopur 'wilk' na Mazurach jest zapożyczeniem staropruskim? „Język Polski”*. Kraków, s. 369–376.
- Biolik 2013 – Maria Biolik: *Apelatywne nazwy osób w wierszach mazurskich poetów ludowych z drugiej połowy XIX wieku „Prace Językoznawcze”*. Olsztyn, z. 2, s. 5–19.
- Biolik 2014 – Maria Biolik: *Czasowniki w wierszach pisanych przez Mazurów w drugiej połowie XIX wieku (na przykładzie wierszy ludowego poety Jana Luśtycha ze wsi Zawady Małe pod Oleckiem)*. [W:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*. T. XVIII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*. Pod red. Henryki Sędziak i Doroty Czyż. Łomża. Towarzystwo Kultury Języka Zarząd Główny w Warszawie, s. 9–19.
- Biolik 2015 – Maria Biolik: *Wybrane regionalizmy leksykalne używane na Mazurach na przełomie XIX i XX wieku*. [W:] *Polszczyzna regionalna VIII*. Pod red. Doroty Czyż. Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Zespół Kolegiów Nauczycielskich w Ostrołęce. Ostrołęka, s. 23–30.
- Dejna 1973 – Karol Dejna: *Dialekty polskie*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Gębik 1960 – Władysław Gębik: *Michał Kajka, symbol walki o polskość Mazur i Warmii*. Prace i materiały etnograficzne. T. XIX. Pod red. Józefa Gajka, Władysława Gębika, Franciszka Klonowskiego. Olsztyn.
- Jasiński 1990 – Janusz Jasiński: *Michał Kajka 1856–1940*. Suwałki.
- Kajka 1954 – Michał Kajka: *Wybór wierszy*. Wybór i posłowie Igor Sikirycki. Przedmowa Władysław Gębik. Warszawa, s. 134.
- Kajka 2008 – Michał Kajka: *Mały kancjonał mazurski i opowieści uciészne*. Opracowanie filologiczne i wstęp Zbigniew Chojnowski. Olsztyn, s. 7.
- Klechówna 1960 – Henryka Klechówna: *Gwara mazurska w utworach Michała Kajki*. Prace i materiały etnograficzne. T. XIX. Pod red. Józefa Gajka, Władysława Gębika, Franciszka Klonowskiego. Olsztyn, s. 89–138.
- Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1965 – Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Stanisław Urbańczyk: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa.
- Kreja 1962 – Bogusław Kreja: *Oboczne formy zaimkowe typu jego / go i jej / ji w języku polskim*. Poznań.
- Nitsch 1954 – Kazimierz Nitsch: *Dialekty polskie Prus Wschodnich*. [W:] tegoż: *Wybór pism polonistycznych*. T. III: *Pisma Pomorzoznawcze*. T. II. Wrocław–Kraków.
- Nitsch 1994 – Kazimierz Nitsch: *Świat mowy polskiej*. Wybór i oprac. Stanisław Urbańczyk. Warszawa.
- Oracki 1983 – Tadeusz Oracki: *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do roku 1945)*. Warszawa, s. 108–110 i 129–130.
- Pieśni duchowne – Pieśni duchowne i poemata światowe. Antologia mazurska*. Wypisał, oprac. i wstępem opatrzył Zbigniew Chojnowski. Gołdap 2004.
- Rembiszewska 2011 – Dorota Krystyna Rembiszewska: *Spółgłoski wargowe miękkie we wschodniej części Mazur w ankietach Geoga Wenkera*. *LingVaria*, R. VI, nr 1(11), s. 215–225.
- Szulowska 2009 – Wanda Szulowska: *Gwary Warmii i Mazur w ujęciu Profesora Kazimierza Nitscha*. Prace Językoznawcze UWM. Olsztyn. T. XI, s. 237–245.

Streszczenie

W artykule przedstawiono cechy fonetyczne gwary mazurskiej zachowane w wierszach pisarzy ludowych. Materiał badawczy ograniczono do wydanej przez Zbigniewa Chojnowskiego *Antologii mazurskiej...* i zbioru wierszy Michała Kajki wydanych w 1954 r. Utwory wierszowane pisane przez twórców ludowych były poprawiane przez wydawców i redaktorów zgodnie z przyjętymi wzorcami, ale ślady najbardziej wyrazistych fonetycznych cech gwarowych zostały w nich zachowane.

Summary

The article presents the phonetic features of Mazurian dialect preserved in the poems of folk writers. The research material was limited to Zbigniew Chojnowski's *Mazury Anthology...* and the collection of poems by Michał Kajka published in 1954. The poems written by folk artists were corrected by publishers and editors in accordance with accepted patterns but traces of the most expressive phonetic hallmarks, have been preserved in them.

Zygmunt Borowski*
Lidzbark Welski

Wybrane przymiotniki denominalne w języku polskim i niemieckim

Selected Denominal Adjectives in Polish and German

The article presents semantic of relational adjectives derived from concrete nouns which refer to the names of living objects – animate nouns and materials and objects – inanimate nouns.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo, sufiksy przymiotnikowe, złożenia (composita), gramatyka kontrastywna

Key words: word-formation, adjectival suffixes, compounds, contrastive grammar

Artykuł stanowi przyczynek do badań nad derywacją przymiotników odrzeczownikowych, inaczej denominalnych, w języku polskim i niemieckim, którym poświęcono dużo uwagi w opracowaniach językoznawczych, zwłaszcza polskich (np. Kallas 1984: 416–428). Procesem słowotwórczym przymiotników denominalnych w obu językach jest derywacja sufiksalna. Zebrany materiał leksykalny pochodzi głównie z opisów leksykograficznych tych przymiotników jako wyrazów hasłowych zdefiniowanych w słownikach języka polskiego (Szymczak 1979) i języka niemieckiego (Klappenbach/Steinitz 1980). Analiza semantyczna z założenia ma charakter kontrastywny. Porównując oba języki można zauważyć, że polskie sufiksy derywujące przymiotniki denominalne są bardzo produktywne i tworzą liczne derywaty o zróżnicowanym znaczeniu. Z kolei niemieckie sufiksy, w przeciwieństwie do języka polskiego, wykazują mniejszą aktywność słowotwórczą, ale za to język niemiecki ma obok derywacji liczne kompozycje (złożenia). Polskie derywaty sufiksalne, których semantyka ma charakter ogólny, np. *wiśniowy sad* ‘dotyczący drzewa wiśni’ (der Kirschgarten) lub bardziej szczegółowy,

* Autor artykułu jest emerytowanym nauczycielem języka niemieckiego z dużym doświadczeniem dydaktycznym, którym pragnie podzielić się z czytelnikami.

np. *wiśniowy sok* ‘dotyczący owoców wiśni – zawierający substancję’ (der Kirschsaft), suponując często w translacji na język niemiecki ekwiwalenty kompozycyjne. Niemieckie derywaty sufiksoidalne, np. z *-haltig* i *-reich* oraz inne, w translacji na język polski wymagają formy opisowej.

W artykule przedmiotem opisu semantycznego są wybrane przymiotniki pochodne od rzeczowników konkretnych, które odnoszą się do nazw obiektów: istot żywych – rzeczowniki żywotne oraz materiałów, substancji i przedmiotów – rzeczowniki nieżywotne.

Przymiotniki derywowane od rzeczowników (obiektów) za pomocą sufiksów jako wyrazy określające *definiens* (syntaktycznie *atrybut*) wiążą treść tych rzeczowników (desygnat/cechę podstawy) z innymi rzeczownikami (obiektami) jako wyrazami określanymi *definiendum* i są nazywane w języku polskim „przymiotnikami relacyjnymi” (Grzegorzczkova 1981: 67), natomiast w języku niemieckim „relatywnymi” (Helbig/ Buscha 1984: 309). Dla potrzeb opisu semantycznego stosuje się termin „przymiotniki relacyjne” w obu językach.

Niemieckie sufiksy/ formanty *-e(r)n* i *-ig*, jak również ich synonimiczne sufiksoidy *-haltig*, *-reich*, *-artig*, *-förmig* oraz *-lich* i *-isch*, tworzą formacje według regularnego modelu derywacji z definicją analizowanych przymiotników. Przymiotnik denominalny wchodzi w różne relacje semantyczne, przy czym typ relacji zależy od treści jego podstawy i formantu derywującego oraz kolokacji potencjalnego rzeczownika określanego (Erben 1983: 108 używa terminu „kombiniertes Substantiv”), który konkretyzuje znaczenie przymiotnika. Obecność powyższych cech semantycznych implikuje ogólne bądź „uszczegółowione” relacje, co jest tematem artykułu.

1. Typy przymiotników relacyjnych – przykłady kolokacji

Tabela 1. Przymiotniki stricte-relacyjne

Rzeczownik (obiekt) = cecha podstawy > derywat określający	Parafraza relacyjna między dwoma obiektami	Środki słowotwórcze: produktywne sufiks(oid)y	Przykłady
Rzeczownik nieżywotny: Seide, <i>f</i> > seiden Blei, <i>n</i> > bleiern	obiekt określany ‘ <i>jest w posiadaniu</i> ’ pełnej cechy (treści) podstawy – relacja materiałowa	-e(r)n	ein seidenes Kleid <i>jedwabna suknia</i> ein bleiernes Rohr <i>rura ołowiana</i>
Rzeczownik żywotny: Vater, <i>m</i> > väterlich Tochter, <i>f</i> > töchterlich	cecha podstawy ‘ <i>jest posiadaczem</i> ’ określanego obiektu – relacja posesywna	-lich	das väterliche Haus <i>ojcowski dom</i> das töchterliche Haus <i>córczyn dom</i>

Tabela 2. Przymiotniki partytywno-relacyjne

Rzeczownik (obiekt) = cecha podstawy > derywat określający	Parafraza relacyjna między dwoma obiektami	Środki słowotwórcze: produktywne sufiks(oid)y	Przykłady
Rzeczownik nieżywotny: Blei, <i>n</i> > bleiig bleihaltig Saft, <i>m</i> > saftig	obiekt określany <i>'jest w posiadaniu'</i> niepełnej cechy podstawy – relacja materiałowa –	-ig -haltig ~ -reich	bleiiges/ bleihaltiges Glas <i>szkło ołowiowe</i> ein saftiger Apfel <i>soczyste jabłko</i>
Rzeczownik żywotny: Kind, <i>n</i> > kindlich Held, <i>m</i> > heldisch	cecha podstawy <i>'jest sprawcą'</i> określanego obiektu – relacja subiektywna –	-lich -(i)sch	kindliches Lachen <i>dziecinny śmiech</i> heldische Tat <i>czyn bohaterski</i>

Przymiotniki symilatywno-relacyjne wskazują często na użycie w funkcji porównawczej, w znaczeniu przenośnym lub podobieństwa 'przypominający coś', 'mający kształt', 'kolor', 'smak' lub 'zapach' oraz oznaczające sposób bycia – emocjonalny bądź pejoratywny.

Tabela 3. Przymiotniki symilatywno-relacyjne

Rzeczownik (obiekt) = cecha podstawy > derywat określający	Parafraza relacyjna między dwoma obiektami	Środki słowotwórcze: produktywne sufiks(oid)y	Przykłady
Rzeczownik nieżywotny: Blei, <i>n</i> > bleiern Seide, <i>f</i> > seidig seidenartig Kegel, <i>m</i> > keg(e)lig kegelförmig	obiekt określany posiada cechę podstawy określającej <i>'podobny do, lub jest taki jak, mający kształt'</i> – relacja porównawcza –	-e(r)n -ig -artig -ig -förmig	bleierner Himmel <i>ołwiane niebo</i> seidiges seidenartiges Haar <i>jedwabiste włosy</i> keg(e)liger kegelförmiger Silo <i>stożkowaty silos</i>
Rzeczownik żywotny: Vater, <i>m</i> > väterlich Kind, <i>n</i> > kindisch	obiekt określany posiada cechę podstawy określającej <i>'sposób bycia'</i> – relacja porównawcza –	-lich -isch	väterlicher Freund <i>troskliwy przyjaciel (jak ojciec)</i> ein kindischer Greis <i>zdzieciniały starzec (jak dziecko)</i>

Przedstawione w tabelach 1–3 paralelne przykłady ilustrują opozycje funkcjonalno-semantyczne między przymiotnikami stricte- i partytywno-relacyjnymi (substancjalnymi) a symilatywno-relacyjnymi (niesubstancjalnymi) w obu językach. W relacji porównawczej wyspecjalizowały się w języku niemieckim formanty *-artig* i *-förmig* oraz częściowo *-ig*, który występuje także w relacji materiałowej (partytywnej), natomiast w języku polskim *-owaty*

i częściowo *-i/ysty, -asty*, podobnie jak w języku niemieckim. W relacji materiałowej specjalizują się w obu językach głównie formanty *-e(r)n* i *-(a)ny*.

2. Przymiotniki oznaczające materiały (Stoff-/ Materialadjektive)

W poniższych tabelach prezentowane są derywaty utworzone od rzeczowników nazywających materiały – surowce i ich pochodne oraz substancje i przedmioty, czyli przymiotniki powstałe od rzeczowników nieżywotnych.

Tabela 4. Surowce i ich pochodne (przymiotniki stricte-relacyjne i symilatywno-relacyjne)

Przymiotniki stricte-relacyjne – relacja materiałowa – 'wykonany' z... (pełna obecność cechy)	Przymiotniki symilatywno-relacyjne – relacja porównawcza – mający np. barwę, wygląd, etc. – 'taki jak'
sufiksy: -e(r)n	sufiksy: -e(r)n -ig
Blei, <i>n, ołów</i> ein bleiernes Rohr <i>rura ołowiana (z ołowiu)</i>	bleierner (bleifarbener) Himmel <i>ołowiane niebo (zachmurzone/ kolor ołowiu)</i>
Glas, <i>n, szkło</i> gläsernes Gefäß <i>naczynie szklane (ze szkła)</i>	gläserne/ glasige Augen <i>szklane/ szkliste oczy (jak szkło)</i>
Eisen, <i>n, żelazo</i> ein eisernes Gitter <i>żelazna krata (z żelaza)</i>	eiserner Wille <i>żelazna wola (mocna jak żelazo)</i>
Gold, <i>n, złoto</i> ein goldener Ring <i>złoty pierścionek (ze złota)</i>	goldene/ goldige Ähren <i>złote/ złociste kłosy (jak złoto)</i>
Holz, <i>n, drewno</i> ein hölzerner Bau <i>budowla drewniana (z drewna)</i>	hölzerne Stimme <i>drewniany (bezdźwięczny) głos</i>
Kupfer, <i>n, miedź</i> kupferne Münzen <i>miedziane monety (z miedzi)</i>	kupfernes (kupferfarbenes) Haar <i>miedziane włosy (kolor/ połysk miedzi)</i>
Leder, <i>n, skóra</i> eine lederne Jacke <i>kurtka skórzana (ze skóry)</i>	led(e)rige Blätter <i>skórzaste liście (jak skóra)</i>
Samt, <i>m, aksamit</i> ein samtenes Band <i>aksamitna wstążka (z aksamitu)</i>	samtige Hände <i>aksamitne ręce (delikatne jak aksamit)</i>
Seide, <i>f, jedwab</i> ein seidenes Kleid <i>jedwabna suknia (z jedwabiu)</i>	seidiges Haar <i>jedwabiste włosy (połysk jedwabiu)</i>
Silber, <i>n, srebro</i> ein silberner Teller <i>srebrny talerz (ze srebra)</i>	silbernes (silberfarbenes)/ silb(e)rige Licht <i>srebrne/ srebrzyste światło (jak srebro)</i>
Stein, <i>m, kamień</i> ein steinerner Fußboden <i>kamienna podłoga (z kamieni)</i>	ein steinernes Herz <i>kamienne serce (mieć twarde jak kamień)</i>
Stroh, <i>m, słoma</i> ein stroherner Hut <i>słomiany kapelusz (ze słomy)</i>	strohernes/ strohiges Haar <i>słomiane/ słomkowe włosy (koloru słomy)</i>
Wolle, <i>f, wełna</i> wollene Handschuhe <i>wełniane rękawiczki (z wełny)</i>	wolliges Haar <i>wełniste włosy (puszyste jak wełna)</i>

kalkiger Boden (enthaltend)	<i>gleba wapnista / wapienna</i>	der Kalkboden
sandiger Boden	<i>gleba piaszczysta</i>	der Sandboden
steiniger Boden	<i>grunt kamienisty</i>	der Steinboden
das bleihaltige Glas (enthaltend)	<i>szkło ołowiowe</i>	das Bleiglas
das eisenhaltige Wasser	<i>żelazista woda</i>	das Eisenwasser
das holzhaltige Papier	<i>papier drzewny</i>	das Holzpapier
der kalkhaltige Boden	<i>gleba wapienna / wapnista</i>	der Kalkboden
die zinkhaltige Salbe	<i>maść cynkowa</i>	die Zinksalbe

Do tej grupy można zaliczyć częściowo typ derywatów z *-owy* w języku polskim, np. *sok śliwkowy* (der Pflaumensaft), *zupa pomidorowa* (die Tomatensuppe), *miód lipowy* (der Lindenhonig), *drewno sosnowe* (das Kiefernholz), itd. W języku niemieckim w tej pozycji występują zwykle kompozycje.

Tabela 5. Substancje (przymiotniki partytywno-relacyjne i symilatywno-relacyjne)

Przymiotniki partytywno-relacyjne – relacja materiałowa – 'zawierający' pewną ilość cechy podstawy sufiks(oid): -ig -haltig ~ -reich'	Przymiotniki symilatywno-relacyjne – relacja porównawcza – charakteryzujący się cechą podstawy sufiks: -ig
Fett, <i>n, tłuszcz</i> fettige Speise <i>tłusta potrawa</i> fettreiche Speise <i>wysokotłuszczowa (obfita w tłuszcz) /</i> fetthaltige Speise <i>zawierająca tłuszcz</i>	fettiges Papier (mit Fett beschmutzt) <i>zatłuszczony / tłustawy papier</i>
Harz, <i>n, żywica</i> harziger Klebstoff <i>klej żywicowy</i> harzreicher Klebstoff <i>obfity w żywicę /</i> harzhaltiger Klebstoff <i>zawierający żywicę</i>	der harzige Duft des Waldes (vom Harz herrührend) <i>żywiczny zapach lasu</i>
Kalk, <i>m, wapno (wapń)</i> <i>gleba wapienna (związki wapnia) </i> kalkreicher Boden <i>obfita w wapno /</i> kalkhaltiger Boden <i>wapnista (zawierająca wapno)</i>	kalkiger Boden
Saft, <i>m, sok</i> ein saftiger Apfel <i>soczyste jabłko</i> ein saftreicher Apfel <i>obfite w sok</i>	ein saftiger Geschmack im Mund <i>slonawy / słony smak w ustach</i>
Salz, <i>n, sól</i> salziges (Meer)wasser <i>ślone wody (mórz) </i> salzreiches (Meer)wasser <i>obfite w sól /</i> salzhaltiges (Meer)wasser <i>zawierające sól</i>	ein salziger Geschmack im Mund <i>slonawy / słony smak w ustach</i>
Sand, <i>m, piasek</i> sandiger Weg <i>piaszczysta droga</i>	sandiges Haar <i>piaskowe włosy (barwa, jak piasek)</i>

Wasser, <i>n, woda</i>	wässrige Kartoffeln <i>wodniste ziemniaki</i> wasserreiche Kartoffeln <i>obfite w wodę</i> / wasserhaltige Kartoffeln <i>zawierające wodę</i>	ein wässriger Wein (wie Wasser schmeckend) <i>wodniste wino (smak)</i>
------------------------	--	--

Tabela 6. Przedmioty (przymiotniki symilatywno-relacyjne)

Przymiotniki symilatywno-relacyjne – relacja porównawcza (podobieństwa) –	
charakteryzujący się cechą podstawy sufiks: -ig	dominujący kształt cechy podstawy sufiksoidy: -förmig' -artig
synonimy	
	Becher, <i>m, kielich</i> becherförmige Blüten <i>kielichowate kwiaty</i>
	Birne, <i>f, gruszka</i> birnenförmiges Gefäß <i>gruszkowate naczynie</i>
	Ei, <i>n, jajko</i> eiförmiger Kopf <i>jajowata (owalna) głowa</i>
	Flasche, <i>f, flaszka</i> flaschenförmige Früchte <i>flaszkowate owoce</i>
	Herz, <i>n, serce</i> ein herzförmiges Blatt <i>sercowaty liść</i>
Kegel, <i>m, stożek</i> ein keg(e)liger Silo <i>silos stożkowy</i>	ein kegelförmiger Silo <i>silos stożkowy/ stożkowaty</i>
Kugel, <i>f, kula</i> eine kugelige Lampe <i>kulista lampa</i>	eine kugelförmige Lampe <i>kulista lampa</i>
	Sichel, <i>f,</i> <i>sierp</i> sichelförmiger Mond <i>sierpowaty księżyc</i>
	Pilz, <i>m, grzyb</i> eine pilzförmige Rauchsäule <i>grzybiasty słup dymu</i>
Traube, <i>f, grono</i> traubige Blüten <i>groniaste kwiaty</i>	trauben förmige, -artige Blüten <i>groniaste/ gronowate kwiaty</i>
Welle, <i>f, fala</i> wellige Bewegung <i>ruch falowy/ falisty</i>	wellen förmige, -artige Bewegung <i>ruch falisty/ falowaty</i>

Relacje porównawcze z sufiksoidem *-artig* występują w języku niemieckim także w połączeniu z rzeczownikami żywotnymi (oznaczającymi zwierzęta) i tworzą ekwiwalenty z wyspecjalizowanym sufiksem *-owaty* w języku polskim, np. *frosch-*, *karpfen-*, *katzen-*, *wolfsartig* (*żabowaty*, *karpiowaty*, *kotowaty*, *wilkowaty*), itd. Formant *-förmig* łączy się głównie z nazwami przedmiotów o określonym kształcie. Jak już wspomniano, w języku polskim odpowiadają mu derywaty użyte w relacji porównawczej z *-isty/-asty* oraz *-owy*, które prymarnie pełnią funkcję partytywną. Formanty te są zwykle polisemantyczne w obu językach.

3. Przymiotniki oznaczające istoty żywe (Zugehörigkeits-/ Gattungsadjektive)

Derywaty utworzone od rzeczowników nazywających osoby i zwierzęta, a więc od rzeczowników żywotnych pospolitych (gatunkowych) oraz własnych.

Tabela 7. Przymiotniki oznaczające istoty żywe (przymiotniki stricte-relacyjne i symilatywno-relacyjne)

Przymiotniki stricte-relacyjne – relacja posesywna – należący do..., oznaczający ‘posiadacza’	Przymiotniki symilatywno-relacyjne – relacja porównawcza – emocjonalny sposób bycia – ‘taki jak’
sufiks: -lich	sufiks: -lich
Vater, <i>m, ojciec</i> das väterliche Haus (das Haus des Vaters) <i>ojcowski (ojcowy) dom</i>	väterlicher Freund <i>troskliwy (życzliwy) przyjaciel</i> (<i>po ojcowsku, jak ojciec</i>)
Mutter, <i>f, matka</i> das mütterliche Erbteil <i>matczyny (po matce) spadek</i>	mütterliche Frau <i>troskliwa (serdeczna) kobieta (jak matka)</i>
Schwester, <i>f, siostra</i> das schwesterliche Haus (das Haus der Schwester) <i>siostrzany dom</i>	schwesterliche Liebe <i>siostrzana miłość</i> (<i>w sposób siostrzany, czuły jak siostra</i>)
Tochter, <i>f, córka</i> d das töchterliche Haus (das Haus der Tochter) <i>córczyny dom</i>	töchterliche Liebe <i>córczyzna miłość</i> (<i>przywiązanie do rodziców</i>)

Przymiotniki posesywne (takie określenie nie występuje w języku niemieckim, a we współczesnym języku polskim stanowią one typ raczej ustępujący) pochodzą od nazw osób, np. *babcin(y)*, *córczyn(y)*, *mamin(y)*, *tatusin(y)*. Użycie tych derywatów może zastąpić przydawka dopełniaczowa *genitivus possessivus*, podobnie w języku niemieckim (por. dalsze przykłady w zestawieniu poniżej), np. *okulary babci*, *dom tatusia*, itd. We współczesnej polszczyźnie najwięcej przymiotników posesywnych tworzy się w sposób paradygmatyczny zwłaszcza od nazw zwierząt, np. *lisi ogon* (*ogon lisa*), zaś w języku niemieckim występują tu wyłącznie kompozycje.

A oto dalsze przykłady derywatów przymiotnikowych posesywnych w obu językach, wśród których dominują kompozycje w języku niemieckim:

Derywaty sufiksalne	Kompozycje		Genitivus possessivus
elterliches Haus <i>rodzinny (ojcowski) dom</i>	das Elternhaus		das Haus der Eltern
mütterliches Erbteil <i>matczyny spadek</i>	das Muttererbtteil		das Erbteil der Mutter
			Omas Brille
			Opas Garten
			Muttis Bluse
			Vatis (Vaters) Haus

<i>lisi ogon/ ogon lisa</i>	der Fuchsschwanz	Schwanz des Fuchses
<i>końskie kopyto</i>	der Pferdefuß	Fuß des Pferdes
<i>niedźwiedzia jaskinia</i>	die Bärenhöhle	
<i>orle gniazdo</i>	der Adlerhorst	
<i>psia buda</i>	die Hundehütte	
<i>rybia ość</i>	die Fischgräte	
<i>wronie gniazdo</i>	das Krähenest	

Powyższe przymiotniki posesywne i niżej podane subiektywne (podmiotowe), które pochodzą od nazw osób, w obu językach są znaczeniowo nieomal identyczne. Różnica polega na tym, że te pierwsze oznaczają „posiadacza”, zaś te drugie „sprawcę” (twórcę) określanego rzeczownika. W relacjach tych dominują polskie sufiksy *-ski* oraz *-(a)ny*, *-i/yny*. Należy podkreślić, że niemieckie derywaty utworzone od wspólnej podstawy, tzn. subiektywne z sufiksem *-lich*, tworzą częściowo opozycję funkcjonalną z sufiksem *-isch* o znaczeniu negatywnym, oprócz jego funkcji subiektywnej – przymiotniki pochodzą głównie od nazw własnych.

Tabela 8. Przymiotniki subiektywne (przymiotniki partytywno-relacyjne i symilatywno-relacyjne)

Przymiotniki partytywno-relacyjne – relacja subiektywa – pochodzący od, odnoszący się do ‘sprawcy’	Przymiotniki symilatywno-relacyjne – relacja porównawcza – pejoratywne zachowanie się, ‘taki jak’
sufiksy: <i>-lich</i> <i>-(i)sch</i>	sufiks: <i>-isch</i>
Bauer, <i>m</i> , <i>chłop</i> , <i>wieśniak</i> bäuerliche Kunst <i>sztuka chłopska (ludowa)</i>	ein bäu(er)scher Mensch <i>niepostępowy/ zacofany człowiek (jak chłop)</i>
Kind, <i>n</i> , <i>dziecko</i> das kindliche Gesicht <i>dziecinna (dziecięca) twarz</i>	ein kindischer Greis <i>zdiecinniały/ naiwny starzec (jak dziecko)</i>
Mann, <i>m</i> , <i>mężczyzna</i> männliche Stärke <i>męska siła</i>	ein männisches Weib <i>władcza kobieta (jak mężczyzna)</i>
Weib, <i>n</i> , <i>kobieta</i> die weibliche Anmut <i>kobiecy (niewieści) wdzięk</i>	ein weibischer Mann <i>zniewieściaty mężczyzna (jak kobieta)</i>

Kolejne przykłady derywatów subiektywnych w obu językach oraz ich konkurencyjne kompozycje lub przydawkę dopełniaczową *genitivus subjectivus* w języku niemieckim prezentuje zestawienie:

Derywaty sufiksalne	Kompozycje		Genitivus possessivus
ärztliche Praxis <i>praktyka lekarska</i>	die Arztpraxis		Praxis eines Arztes
bäuerlicher Hof <i>zagroda chłopska</i>	der Bauernhof		Hof eines Bauern
heldische Tat <i>czyn bohaterski</i>	die Heldentat		Tat eines Helden
kindliche Sprache <i>dziecięcy język (mowa)</i>	die Kindersprache		
menschliche Stimme <i>głos ludzki</i>	die Menschenstimme		
ritterlicher Orden <i>zakon rycerski</i>	der Ritterorden		

Einsteinsche Theorie	<i>Einsteinowska teoria</i>	Einstein-Theorie	Einsteins Theorie
Euklidische Geometrie	<i>Euklidesowska geometria</i>		Euklids Geometrie
Goethesche Lyrik	<i>Goetheowska liryka</i>		Goethes Lyrik
Kantische Ethik	<i>Kantowska etyka</i>		Kants Ethik

Derywaty przymiotnikowe symilatywno-relacyjne z konotacją ‘*sposób bycia/ zachowania się/ wygląd*’ mogą być użyte w obu językach w funkcji adwerbialnej. W języku niemieckim występuje w tej konotacji sufiks *-haft*, np. *kind | lich, -haft* *dziecinnie, heldisch/ heldenhaft* *odważnie, po bohater-sku*, itd. Przykłady: *bäuerlich leben (ein Bauernleben führen)* *żyć po wiejsku (jak na wsi)*; *sich kind | lich, -haft, männlich benehmen* *zachowywać się po dziecinnemu (w sposób właściwy dziecku), po męsku (jak mężczyzna)*, *mädchen-/ knabenhaft aussehen* *wyglądać dziewczęco/ chłopięco (jak młoda/ y dziewczyna/ chłopiec)*; *sich bäurisch, kindisch (Erwachsener), männisch (eine Frau), weibisch (ein Mann) verhalten* *zachować się jak prostak, naiwnie jak dziecko (osoba dorosła), władczo (kobieta), po babsku (mężczyzna)*.

W obu językach występują derywaty pochodzące od nazw zwierząt odnoszące się do człowieka i osób o negatywnej konotacji, np. *sich schweinish, schelmisch/ schurkisch, hündisch benehmen* *zachować się jak świnia/ po świńsku, po chamsku (w sposób niemoralny), służalczo jak pies (z brakiem poczucia godności)*, *sich diebisch (mit Schadenfreude) freuen* *cieszyć się bardzo (z cudzej krzywdy, złośliwie)*, itd.

Przedstawione w artykule konstatacje i propozycje dotyczą przede wszystkim typów słowotwórczych przymiotników relacyjnych w języku polskim i niemieckim, pochodnych od rzeczowników konkretnych. Zawarte w nim treści są przeznaczone dla osób uczących się języka niemieckiego oraz dla tych, którzy interesują się nie tylko tym językiem, lecz także ogólnie słowotwórstwem. Chodzi zwłaszcza o wykazanie pewnych regularności w budowie sufiksalnych przymiotników denominalnych, by ułatwić uczącemu się wywnioskowanie znaczenia tychże derywatów i ograniczyć do minimum zagładanie do słownika. Znajomość zagadnienia będzie bardzo pomocna w translacji derywatów na język polski lub odwrotnie – na język niemiecki. Znając bowiem funkcje semantyczne formantów, których znaczenie nie zawsze jest równoważne w obu językach, łatwiej decydować, kiedy w języku polskim trzeba posłużyć się formą opisową. Derywaty sufiksalne występują rzadziej w języku niemieckim, gdyż tu, w przeciwieństwie do języka polskiego, przeważają kompozycje.

Literatura

- Dargiewicz A. (2011): *Neueste Tendenzen in der polnischen und deutschen Wortbildung. Eine kontrastive Analyse*. „Studia Niemcoznawcze“ („Studium zur Deutschkunde“). Warszawa. Bd. XLVII, s. 549–564.
- Drosdowski G., Eisenberg P. (1998): *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim.
- Erben J. (1983): *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*. Berlin.
- Grzegorzczkowska R. (1981): *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Warszawa.
- Helbig G., Buscha J. (1984): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig.
- Kallas K. (1984): *Słowotwórstwo przymiotników*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Pod red. R. Grzegorzczkowskiej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Warszawa.
- Klappenbach R., Steinitz W. (red.) (1980): *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin.
- Lohde M. (2006): *Wortbildung des modernen Deutschen. Ein Lehr- und Übungsbuch*. Tübingen.
- Szlifyersztejnowa S. (1960): *Przymiotniki dzierżawcze w języku polskim*. Wrocław.
- Szymczak M. (red.) (1979): *Słownik języka polskiego*. T. I–III. Warszawa.
- Trost I. (2006): *Das deutsche Adjektiv – Untersuchungen zur Semantik, Komparation, Wortbildung und Syntax*. Hamburg.
- Urban M. (2004): *Przymiotniki odrzeczownikowe z formantem -ny i formantami zawierającymi sufiks -ny we współczesnym języku polskim*. [W:] *Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego*. Pod red. A. Moroza, M. Wiśniewskiego. Toruń.
- Urban M. (2006): *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi*. Toruń.

Summary

Denominal adjectives, called relational adjectives in Polish and German linguistics, as defining words formed with suffixes added to animate and inanimate nouns indicate numerous potential relationships in connection with a defined noun. Strictly relational adjectives so called strict relational such as possessive relationships, eg. *ojcowski dom* > *dom ojca* / *das väterliche Haus* > *das Haus des Vaters* > *das Vaterhaus* (father's house > the house which belongs to father) and substantial relationships, eg. *żelazny płot* > *płot z żelaza* / *der eiserne Zaun* > *der Zaun aus Eisen* > *der Eisenzaun* (iron fence > the fence made of iron), with which characteristics of the basic meaning appear, can be distinguished among them. So called partitive relational adjectives with only a partial meaning of the basic. Subject relationships such as, eg. *praktyka lekarska* / *ärztliche Praxis* > *die Praxis eines Arztes* > *die Arztpraxis* (medical practice) and substantial relationships, eg. *piaszczysta gleba* / *sandiger Boden* (*Sand enthaltend*) > *der Sandboden* (sandy soil) also belong to this group. Suffix derivatives seldom appear in German as compounds prevail in contrast to Polish.

Ewa Hrycyna
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: ehrycyna@interia.pl

Zagadka jako gatunek mowy w praktyce logopedycznej

A riddle as a speech genre in the speech therapy practice

Artykuł dotyczy możliwości optymalnego zastosowania zagadki w terapii logopedycznej w oparciu o lingwistyczną analizę zagadki jako gatunku mowy. Wskazano przydatność zagadki w rozwijaniu mowy przede wszystkim na poziomie semantycznym. Opisano kompetencje i sprawności aktywizowane w odgadywaniu zagadek. Zaproponowano klucz umożliwiający dostosowanie zagadki do potrzeb terapii logopedycznej, opierający się na stopniowaniu trudności.

The article focuses on the possibilities of using riddles in the speech therapy practice, based on linguistic analysis of the riddle itself as a speech genre. Points usefulness of a riddles in speech therapy, especially in working on semantic level. Describes competencies and skills, which become activated in a riddle guessing process. Gives the proposal of a key, which may be susceptible for appropriate choice of riddles, according to the therapeutic situation, based on the graduation of difficulties.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, logopedia, zagadka, gatunek mowy, semantyka
Key words: linguistics, speech therapy, riddle, speech genre, semantic

Zagadka, „pradawny wytwór kultury” (Kasjan 1983: 5), wzbudza zainteresowanie szerokiego kręgu badaczy – lingwistów, folklorystów, literaturoznawców. W ujęciu etnolingwistycznym została określona jako jeden z najstarszych sposobów porządkowania, poznawania i opisywania obrazu świata (Toporov 1994; Civ’jan 1978: 65 za: Kazancewa 2006: 187). Jest gatunkiem powszechnie znanym, współcześnie kojarzonym szczególnie z twórczością dzieci i dla dzieci, choć u swoich początków takiego przeznaczenia nie miała. Z uwagi na specyfikę gatunkową, która zostanie szczegółowo omówiona poniżej, zagadka znalazła swoje miejsce w przestrzeni dydaktycznej, zwłaszcza

w sferze kształcenia językowego (Wiśniewska 2000; Wojnowska 2001) i jest do dziś powszechnie stosowana w edukacji dzieci, głównie młodszych. Ma swoje miejsce również w praktyce logopedycznej (Maciejewska 2005: 2008), gdzie może pełnić rolę narzędzia terapeutycznego w odniesieniu do tych zaburzeń, które dotyczą poziomu semantycznego; może również stanowić materiał uzupełniający proces diagnostyczny. Zbiory zagadek są bardzo łatwo dostępne w powszechnym obiegu w postaci książek lub gier. Teksty tam prezentowane przybierają formy bliższe lub dalsze w stosunku do wymogów gatunkowych, prezentują również różny stopień trudności. Pełne i celowe wykorzystanie zagadki w praktyce logopedycznej może umożliwić analiza lingwistyczna jej tekstu jako gatunku. Niniejsze opracowanie będzie dotyczyło zatem analizy gatunkowej zagadki, a następnie jej przydatności i optymalnych warunków zastosowania w diagnozie i terapii logopedycznej. Ograniczę się jednak do terapii dzieci, choć zagadka znajduje zastosowanie także w terapii dorosłych.

We współczesnej polszczyźnie zakres określenia „zagadka” jest szeroki, obejmuje nie tylko gatunek mowy, a ściśle „krótki tekst, często wierszowany, zawierający niejasny, fragmentaryczny, aluzyjny lub metaforyczny opis jakiejś rzeczy, osoby lub zjawiska, których nazwy należy się domyślić”, ale także „rebus, łamigłówkę” oraz „rzecz, sprawę niejasną, budzącą wątpliwości, tajemnicę” (USJP Dub: 4, 776). W dyskursie naukowym rozważa się relację zagadki do innych pokrewnych gatunków mowy i różnie określa się jej zakres (Tokarski 1989; Krzyżanowski 1975; Folfasiński 1975). Wskazuje się na jej związki z bajką, facecją, powieścią ludową (Krzyżanowski 1975: 10), choć sama zagadka jest gatunkiem autonomicznym (Bartmiński 1990: 13–23)¹.

Opisując zagadkę jako gatunek, wzoruję się na koncepcji gatunku wypracowanej przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską (2009), rozszerzonej przez J. Bartmińskiego w artykule *Jak opisywać gatunki mowy?* (Bartmiński 2010). Autorzy na podstawie analizy definicji leksykograficznych wyodrębnili następujące parametry stojące u podstawy gatunków mowy: nadawca, odbiorca, sytuacja komunikacyjna, intencja (i funkcja) komunikacyjna, temat, ontologia świata przedstawionego, forma, sposób ujęcia, czyli poetyka (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 145–146; Bartmiński 2012: 27–28)².

¹ Z uwagi na charakter niniejszego opracowania zasygnalizowana powyżej kwestia nie będzie rozpatrywana.

² Tematem niezwykle interesującym jest sama etymologia zagadki wiele mówiąca o samym gatunku, jednak z uwagi na zakres niniejszego tekstu, nie będzie ona przedmiotem rozważań.

W powstałych dotąd klasyfikacjach zagadek ze względu na proveniencję wyróżniono zagadki ludowe i literackie. Podział ten poddał krytyce Sławomir Folfasiński argumentując, że poza niewieloma przypadkami „mówić można o zagadce w ogóle” (Folfasiński 1975; podobnie Kasjan 1983: 5). Trudno się z tym nie zgodzić, zwłaszcza analizując zagadki jako gatunek. Badacze zagadek dokonywali klasyfikacji tych form również ze względu na strukturę, tematykę i poetykę. Najbardziej powszechny okazał się podział z uwagi na poetykę, wyróżniający zagadki opisowe, metaforyczne i porównawcze (Kasjan 1983). Dalsze szczegółowe klasyfikacje dotyczą określonych typów zagadek, np. zagadki ludowej bądź literackiej.

Cechą immanentną zagadki jest jej dialogowość. Musi zaistnieć ten, kto „zadaje zagadkę” i ten, kto ją „odgaduje”. W tradycyjnej zagadce nadawca i adresat nie są konkretnie określone, chyba że zagadka dotyczy określonego kręgu tematycznego, dostępnego dla konkretnej grupy osób. Współcześnie, jak wspominałam, zagadkę kojarzy się z tekstem dla dzieci, choć tradycyjne ludowe zagadki, jak pisze Jerzy Cieślikowski, były w niemałej części za trudne dla dziecięcego odbiorcy (Cieślikowski 1985: 153), a ich adresatem byli dorośli.

Sytuacja komunikacyjna zagadki to sytuacja zabawy; źródłem komizmu jest zaskoczenie słuchacza konceptem (Krzyżanowski 1975: 8). Także w dydaktyce zagadki są wykorzystywane nie jako forma testu czy sprawdzianu, ale stymulowania, zachęcania do myślenia przez urozmaicenie, zabawę. Użycie zagadki w terapii logopedycznej, gdy kompetencje językowe i komunikacyjne odbiorcy są ograniczone, niesie ze sobą ryzyko niekorzystnej modyfikacji założonej sytuacji nadawczo-odbiorczej i w konsekwencji pozbawienie zagadki jej ważnej cechy. Stąd też należy rozważnie dobierać zarówno sam tekst, jak również uczynić sytuację komunikacyjną przynajmniej zbliżoną do sytuacji zabawy.

Intencja zagadki jest dwupoziomowa. Na poziomie tekstu zagadka jest pytaniem, zatem intencją jest uzyskanie odpowiedzi. Nie jest to jednak typowe pytanie. Nadawca zna odpowiedź i w zamierzeniu nie ułatwia znalezienia tejże odpowiedzi swojemu odbiorcy. W pewien sposób ją szyfruje, dając odbiorcy jedynie ślady, po których ten ma trafić do rozwiązania, bowiem „pytania w zagadce zadawane są nie po to, by poszerzyć wiedzę pytającego, ich cel stanowi sprawdzenie znajomości właściwego kodu u tego, komu pytanie się zadaje” (STL 2002: 635). Z kolei na poziomie całościowego procesu „zadania zagadki” i jej „odgadnięcia” (lub nieodgadnięcia) intencje i funkcje zagadki są różnorakie.

Tradycyjna zagadka ludowa, jak podaje Julian Krzyżanowski, miała w życiu ludzi znaczenie kultowe, religijne i towarzyszyła obrzędom w postaci

formuły (Krzyżanowski 1975: 12). Według zacytowanej już na wstępie charakterystyki zagadki jest ona jednym z najstarszych sposobów porządkowania, poznawania świata i opisywania obrazu świata (Toporov 1994: Civ'jan 1978: 65 za: Kazancewa 2006: 187).

Jan M. Kasjan pisze o funkcji „probierza mądrości” dodając, że „zagadki nie tylko sprawdzały bystrość umysłu, lecz także pomagały ją wyrabiać” (Kasjan 1983: 6). Badacz nazywa je „zadaniami intelektualnymi” (Kasjan 1983: 107). Za P. D. Beuchat podaje, że zagadki również uczyły, dostarczały wiedzy o otaczającym świecie (Beuchat 1965: 187 za: Kasjan 1983: 107), stały się zatem narzędziem dydaktycznym (Kasjan 1983: 6). Wreszcie ostatnia intencja i zarazem funkcja zagadki, jednocześnie szczególnie widoczna w zagadkach dziecięcych, to funkcja rozrywkowa, bawienie się z partnerem dialogu (Kasjan 1983: 107; Cieślukowski 1985: 153–154).

Wymienione funkcje zagadki w pełni wyjaśniają, dlaczego właśnie zagadka znalazła swoje stałe miejsce w nauczaniu jako forma „zabawy dydaktycznej” (Grochowalska 2007: 78). Z podobnych względów zagadka może spełnić swoją rolę w terapii logopedycznej, przede wszystkim jako narzędzie do rozwijania i doskonalenia mowy przez łatwą do zaakceptowania formę zabawy; może także stanowić uzupełniający materiał diagnostyczny (Maciejewska 2015).

Zakres tematyczny zagadek (rozwiązanie zagadki) jest szeroki, ale temat musi pozostawać w obrębie wspólnej wiedzy nadawcy i odbiorcy; w typowej zagadce jest on również dobrze znany rozmówcom; stanowi element wiedzy potocznej, stereotypowej (Cieślukowski 1985: 154; Bartmiński 1996; Tokarski 1989: 18). Relacja zagadki do stereotypu jawi się jako temat bardzo interesujący, ale w niniejszym tekście, z uwagi na jego rozmiary, nie zostanie podjęty.

Świat przedstawiony w zagadce można rozpatrywać osobno dla pytania (parafrazy) i osobno dla odpowiedzi, rozwiązania (tematu). W przypadku tematu zagadka może sięgać do obiektów świata rzeczywistego (np. *drzewo*) i fantastycznego (np. *krasnoludek*). Parafraza również, jednak dodatkowo może opisywać dany element w sposób odrealniony, fantastyczny (por. Cieślukowski 1985: 154).

Jeśli chodzi o formę, zagadka jest gatunkiem mówionym, autonomicznym (Bartmiński 1990: 13–23). Współcześnie zagadki funkcjonują w obiegu ustnym, zwłaszcza w relacji dziecko : dziecko, jednak w dydaktyce i podczas zajęć logopedycznych są to zwykle teksty odczytywane, których zasób jest łatwo dostępny w książkach, grach, internecie.

Wzorcową zagadką autonomiczną jest tekstem krótkim, zalicza się ją do form „małych” (Bartmiński 1996: 20), „drobnych” (Kasjan 1983: 5). Składa

się z pytania i odpowiedzi. Dawne zagadki ludowe miały postać rymowanego dwuwiersza (Kasjan 1983: 37), choć zdarzały się również teksty jedno-, trzy- lub czterowersowe. Współczesne zagadki dla dzieci mają najczęściej postać czterowersową, choć rysuje się tendencja do zwiększania się długości, która niesie ze sobą także zmiany w poetyce. Krótka forma sprawia, że zagadka jest tekstem skondensowanym, wyrazistym; wymaga od jej twórcy nie tylko dobrego pomysłu, ale również zamknięcia go w zdyscyplinowanej formie, a dla odbiorcy stanowi wyzwanie. Długa zagadka niesie ze sobą ryzyko tego, że przestanie być zagadką, a stanie się szczegółowym opisem przedmiotu bez podania jego właściwej nazwy.

Zagadka przybiera postać podobną do „odwróconej” definicji, jednak nie jest z nią tożsama (Wojnowska 2001: 178), a wymyślanie zagadek określa się mianem „zabawy w definiowanie” (Maciejewska 2008: 81). Składa się z werbalnej charakterystyki obiektu (pytanie) oraz nazwy tego obiektu (rozwiązanie) (zob. Tokarski 1989: 16). Zagadka zwykle rozpoczyna się wstępem, dodanym do właściwego tekstu przez zadającego zagadkę, typu: *Co to jest?, Zgadnij*, a niekiedy wbudowanym w sam tekst, np. *Co to za zwierzę? Gniady czy kary, / co wozi ludzi, ciągnie ciężary* [koń] (Ant Zag 78). Bywa, że o temacie zagadki mówi się w przypadku innym niż mianownik, np. *kogo..., po czym...* itd., co stanowi rodzaj utrudnienia, zwłaszcza dla dzieci z ograniczeniami w zakresie kompetencji językowej.

Interesującą kwestią jest fragmentaryczność zagadki podawana jako jej cecha charakterystyczna. Rzeczywiście, zagadka nie stanowi pełnej definicji danego pojęcia i w tym sensie zawsze jest fragmentaryczna. Jednak analizując teksty zagadek, spotkać się można z takimi, które traktują przedmiot całościowo i w pewnym sensie wyczerpują jego opis, zawierając w nim to, co z potocznego punktu widzenia najistotniejsze: *Kolorowa wstęga / na niebie się mieni, / utkana jest z deszczu / i słońca promieni* [tęcza] (Ant Zag 188), a także z takimi, które dotyczą nielicznych, wybranych cech przedmiotu: *Nazywa się nożna, bo ją kopać można* [piłka] (Ant Zag 70). Te drugie są teoretycznie tekstami trudniejszymi do odgadnięcia, choć w praktyce powodzenie w odgadnięciu zagadki zależy od indywidualnej wiedzy i toku myślenia odgadującego.

W zakresie sposobu ujęcia, czyli poetyki, istotą zagadki jest mówienie nie wprost, w sposób umowny. Z jednej strony zagadka zawiera wskazówki, z drugiej strony utrudnienia, które sprawiają, że staje się pewnego rodzaju semantyczną grą językową. Jak zauważa Ryszard Tokarski, w grze tej równie ważne jak odnalezienie tematu jest uświadomienie sobie i przełamanie różnorodnych technik zacierania związku między składowymi zagadki (Tokarski 1989: 17).

Ze względu na sposób ujęcia wyróżnia się:

- zagadki opisowe,
- zagadki metaforyczne,
- zagadki porównawcze (Kasjan 1983: 10).

Zarówno w zagadce opisowej, jak i metaforycznej czy porównawczej pojawia się leksyka związana z danym przedmiotem i pozostająca z nim w pewnych relacjach semantycznych. Dawna typowa zagadka ludowa była trudniejsza do odgadnięcia, bo sięgała często do skojarzeń oryginalnych, odległych; pojawiały się w niej neologizmy. We współczesnej zagadce dla dzieci, zwłaszcza tej tworzonej z myślą o celach dydaktycznych, słownictwo pomocnicze jest bliskie tematowi. Relacja między użytymi w zagadce słowami a rozwiązaniem zagadki może wymagać uaktywniania kilku różnych pól semantycznych, np. *To zagadka bardzo prosta: / ma je krawiec, jeź i sosna [igły]* (Ant Zag 55), bądź aktywizowania słownictwa z jednego określonego pola semantycznego. W nowszych zagadkach zdarza się często, że jedno ze słów opisujących (np. *poręcz*) wiąże się z tematem (np. *schody*) w sposób tak oczywisty, że odgadnięcie jest bardzo proste, np. *Mają stopnie, choć nie są uczniami. / Są dość strome, choć nie są górami. / Gdy chodzenie po nich cię zmęczy, / zawsze możesz zjechać po poręczy* [schody] (Ks Zag 4). Obserwując dzieci odgadujące zagadki często można zauważyć, że niekiedy dane słowa okazują się tak wyrazistymi kluczami, że znoszą sens przytaczania całej zagadki.

Zagadka opisowa zawiera, jak wskazuje nazwa, opis tematu, np. *Gniazdo z błota lepi, / pod dachu okapem. / Przylatuje z wiosną, / by uciec wraz z latem* [jaskółka] (Ant Zag 60). We współczesnej zagadce dla dzieci pojawia się tendencja do wyliczania w zasadzie kompletnych charakterystyk danego przedmiotu, co pozbawia zagadkę jej pierwotnego sensu: *Fotografujesz, / muzyki słuchasz / sieć przeszukujesz, / nowych gier szukasz / wysyłasz teksty, / kumpli zabawiasz / I czasem przez nią / jeszcze... rozmawiasz* [telefon komórkowy] (Ks Zag 6).

W zagadce opartej na metaforze temat główny jest określany przez temat pomocniczy (zob. Tokarski 1989: 22), a dobór metafory wpływa na poziom trudności. Metafora może zostać przywołana poprzez nazwę metaforyczną zawartą w parafrazie, np. *Myszek nie łowią, ptaszków nie jedzą / te szare kotki, co na drzewach siedzą* [bazie] (Ant Zag 10), a może stanowić – i ten rodzaj zagadek jest szczególnie wyrafinowany – sposób organizowania całego tekstu, np. *Warkocze zielone, sukienka biała / w lesie wyrosła, z wiatrem gadała* [brzoza] (Ant Zag 15).

Podobnie porównanie może być kluczowym elementem, na którym zbudowany jest pomysł danego tekstu, np. *Ma drzwi takie jak do mieszkania /*

ale mieszkają w niej ubrania [szafa] (Ant Zag 174), lub jednym z elementów deskryptywnych. Szczególnie charakterystyczne dla zagadek są porównania „negatywne”, typu: *Ni to kasza, ni to groch, / spada z nieba, że aż strach. / Skacze, tańczy, w szyby dzwoni, / jedna kulka drugą goni* [grad] (Dz Ep). W zagadce tego typu zaprzecza się tożsamości gradu i kaszy, grochu, jednocześnie wskazując na ich podobieństwa (okrągłe kulki). Częstym sposobem budowania zagadki jest „negatywne” porównanie oparte na pojedynczej, mało istotnej z punktu widzenia całego konceptu cesze, która jednocześnie jest istotną cechą przedmiotu (pojęcia) ukrytego jako temat zagadki: *Nie jest to zwierzę, nie ma rąk, nie ma nóg, a po tyczce lezie* [fasola] (Ant Zag 40) lub inne popularne do dziś: *Nie je, nie pije, / a chodzi i bije* [zegar] (Ant Zag 212). Porównanie zegara z człowiekiem nie jest trafione w tym sensie, że zegar w sensie ogólnym właściwie człowieka nie przypomina, jednak są dwie wspólne dla nich cechy, które zarazem stanowią istotne cechy zegara (wyrażone metaforycznie). Odwołanie do człowieka stanowi natomiast w tym wypadku odwołanie się do najbardziej znanej, wspólnej bazy doświadczeniowej. Przytoczone niezgodności i zgodności stanowią sedno konceptu i źródło zabawy.

Często używanym środkiem w zagadce jest peryfrazą, odwołująca się do wiedzy o świecie i sposobów jej konceptualizacji, zwykle poetycka: *Co to za doktor skrzydlaty, / który bez żadnej zapłaty / opukuje chore drzewa? / Dobry on, chociaż nie śpiewa* [dzieciol] (Ant Zag 32). Zagadki opierają się również na polisemii lub homonimii: *Choć to nie rolnik, / lecz rolę ma. / Często w teatrze / lub w filmie gra* [aktor] (Ant Zag 6). Środkiem, który utrudnia zbyt szybkie dotarcie do rozwiązania, zwłaszcza małym dzieciom, a który jednocześnie wynika z krótkiej, często wierszowanej formy zagadki jest inwersja składniowa. *Czerwone ma nogi i ma białe pióra. Do wody przed nim żaby dają nura* [bocian] (Ant Zag 12); *Piosenki i baśnie / kryją się w tej taśmie* [kasety] (Ant Zag 71).

W zagadce ludowej częste jest kodowanie leksemami nieistniejącymi, nowo utworzonymi okazjonalizmami, pochodzącymi od nazwy albo właściwości ukrytego denotatu (Kazancewa 2006: 193). We współczesnych zagadkach dla dzieci tego zjawiska nie zaobserwowałam. Zagadki, zwłaszcza współczesne adresowane do dzieci, są rymowane. Bywa, że rym naprowadza na rozwiązanie: *Kiedy błyska, kiedy ulewa, kiedy wichur łamie drzewa, to już znak że idzie duża, wielka, groźna, straszna...* [burza] (Dz Ep).

Interesujący z punktu widzenia poetyki zagadki jest wyraz nadrzędny. Stanowi on niekiedy właściwy hiperonim słowa ukrytego pod tematem, np. *Co to za ptak? Pływa po stawie i woła: tak-tak* [kaczka] (Ant Zag 65), ale może być też określeniem „zaszyfrowanym”, np. przez metaforę: *Na niebie*

pierzynka biała, / Nie z pierza a z wody powstała. / I w wodę znów się zamieni, / By dodać listkom zieleni [chmura] (Ant Zag 19).

Bardzo częstym zabiegiem w zagadkach jest antropomorfizacja; dotyczy to zwłaszcza zagadki tradycyjnej, ale pojawia się również, choć z czasem coraz rzadziej, w popularnych zagadkach dla dzieci, np. *Na leśnej polanie / spotkasz się z tym panem. / Ziemię przedziurawił, / kapelusz wystawił* [grzyb] (Ant Zag 47).

Pod względem gramatycznym typowe dla zagadki jest wypowiedzenie pytające i oznajmujące, którego funkcją jest zdanie sprawy z tego, jak wygląda, zachowuje się, działa itp., dany przedmiot. Często zagadka składa się tylko ze zdań w trybie oznajmującym, a pytanie zawiera się implícite w samym gatunku. We współczesnych zagadkach dla dzieci zdarza się również, i nie jest to typowa cecha zagadki, że zostają w niej użyte zdania w trybie rozkazującym. Tego typu zagadki mogą spotęgować trudności, ponieważ dziecko nie wie, czego się od niego oczekuje; zagadka formalnie okazuje się być prośbą, przesłaniem, np. *Klucz się zaciął w zamku / to się czasem zdarza... / sam nie zreperujesz, / biegnij po...* [ślusarz] (Dz Ep).

Zagadka na przestrzeni wieków uległa znaczącym przemianom. S. Folfasiński zauważył, że dawna zagadka, z uwagi na zmiany formy życia wiejskiego, utraciła szanse dalszego trwania, ale równocześnie zaczęła pojawiać się nowa – na zabawach, podczas towarzyskich spotkań, przy biesiadnym stole, w pociągu – wszędzie (Folfasiński 1975: 21, 22). Ten sam badacz negatywnie wypowiedział się o zagadkach „dziecięcych” określając je jako „pozbawione wartości artystycznej i wychowawczej”. To one, zdaniem autora, „wytworzyły pokutujące w społeczeństwie przekonanie, że zagadka straciła swe dawne znaczenie i stała się jedynie zabawką dobrą dla najmłodszych” (Folfasiński 1975: 17). Inaczej pisze o tym J. M. Kasjan: „te nowe zagadki [tworzone dla dzieci i przez dzieci – E.H.] niejednokrotnie udane i bardzo dowcipne, wykazują zasadniczą zgodność z wzorcami formalnymi zagadek tradycyjnych” (Kasjan 1983: 7). W podobnym tonie wypowiada się J. Cieślowski podkreślając naturalne zamiłowanie dzieci do zagadek: „zagadki zachwycały dzieci swą potocznością, rymem, efektywnym czasem fantastycznym obrazem; były przykładem metaforycznej bajki, a wyjątkowo szkołą logicznego rozumowania” [z uwagi na duży stopień trudności; mowa o zagadkach ludowych – E.H.] (Cieślowski 1985: 154). Poetyka zagadki nadal się zmienia, zmierzając często w strony, które jeszcze bardziej oddalają ją od pierwowzoru, co zostało zasygnalizowane przy okazji omawiania niektórych parametrów. Są podstawy do postawienia hipotezy, że współczesne tworzenie zagadek zaczyna nosić znamiona „produkcji”, nie twórczości. Odchodzi się od zagadek metaforycznych (w przykładowym zbiorze zagadek z 2013 r.

Księga zagadek na 72 teksty jedynie trzy mają charakter metaforyczny; dla porównania w starszym zbiorze z 1993 r. *Antologia zagadek* w obrębie jednego wybranego rozdziału na 56 zagadek sześć ma charakter metaforyczny). Zagadki opisowe niekiedy zaczynają tracić swoje charakterystyczne cechy, stają się coraz dłuższe i dosłowne. Jak wykazała D. Perewałowa w studium o zmianach zagadek używanych w dydaktyce na materiale rosyjskim, zmiany obejmować mogą również zjawiska raczej neutralne dla poetyki tekstu, jak np. zmiana zakresu tematycznego czy pojawienie się nowych faset (kategorii) (Perewałowa 2010). Z drugiej strony – popularność gatunku wśród dzieci oraz funkcje, jakie zagadka może pełnić w edukacji i terapii dziecka, dają wystarczające podstawy, by podejmować próbę określenia tego, czym zagadka powinna być, a następnie używać i nadawać szerszy obieg tekstom wzorcowym.

Interesującym zagadnieniem jest, czy i jak można wykorzystać zagadkę w sposób optymalny w praktyce logopedycznej. Istnieją w tym względzie dwie możliwości. Jedną z nich jest tzw. zagadka logopedyczna, której rozwiązaniem jest wyraz zawierający określoną głoskę. Tego typu zagadka ma podwójną funkcję – jest rodzajem zabawy umysłowej i jednocześnie utrwała prawidłową wymowę określonych głosek. Drugą możliwością, która stanowi właściwy przedmiot zainteresowań w niniejszym artykule, jest zagadka w ogóle jako gatunek tekstu, mogąca spełnić pewną rolę w rozwijaniu mowy na poziomie semantycznym i pragmatycznym, ale także gramatycznym (w tym słowotwórczym) (por. Maciejewska 2005: 293; Romanowicz 1993: 3).

Według ustaleń psychologicznych zagadka jako zadanie umysłowe wymaga przypominania, porównywania, uogólniania, prowadzenia wywo-
du oraz zacieśniania zakresu pojęcia związanego z klasyfikacją; angażuje pamięć, uwagę, spostrzegawczość (Szuman, Dunin-Tombińska 1969; Pietra-
siński 1969 za: Maciejewska 2005: 292); „zaprawia do logicznego myślenia, wyrabia żywość umysłu, budzi zainteresowanie, tworczość, samodzielność, uczy analizowania i syntetyzowania” (Tyszka 1934 za: Wojnowska 2001: 184); jest szansą uczenia się autonomicznego, na zasadzie samonagradzania – nagrodę stanowi tu rozwiązanie zagadki (Wojnowska 2001: 184). Wszystkie te funkcje i umiejętności są istotne w procesie rozwoju językowego.

Z punktu widzenia praktyki logopedycznej szczególnie ważne są kompetencje i spawności językowe, komunikacyjne, kulturowe (Grabias 2012: 52) aktywizowane podczas rozwiązywania zagadek. Rysują się one następująco:

- a) odpowiednia wiedza o świecie, właściwa dla danej społeczności językowej
kompetencja kulturowa,
- b) nawiązanie relacji z nadawcą,

- c) rozumienie mowy – słów, zdań o różnym stopniu złożoności, w trudniejszych zagadkach także zdań o nietypowym szyku; rozumienie mowy odezwanej od kontekstu sytuacyjnego, w przypadku zagadek z komponentem metaforycznym, poetyckim także rozumienie sensów przenośnych,
- d) świadomość metajęzykowa (por. Maranda 1972: 5–9 za: Kasjan 1983: 6),
- e) umiejętność identyfikowania zagadki jako gatunku i odpowiedniego wejścia w sytuację nadawczo-odbiorczą,
- f) ekspresja mowy (przynajmniej na poziomie zakomunikowania jednego słowa – werbalnie lub niewerbalnie).

Pojawia się zatem pytanie, czy tekst, wymagający znacznie rozwiniętej kompetencji i angażujący tak liczne sprawności, można wykorzystywać w relacji z dzieckiem o określonych trudnościach/ograniczeniach w rozwoju mowy? Odpowiedź jest twierdząca, jeśli spełnimy podstawowy i dość oczywisty warunek, jakim jest dostosowanie tekstu do możliwości danego dziecka. Jednak w przypadku terapii logopedycznej ów proces dostosowania przestaje być oczywisty, a stanowi pewnego rodzaju problem do rozwiązania. Mając wiedzę o zagadce w ogóle, dysponujemy możliwością właściwego stopniowania trudności i stosowania strategii ułatwiających jej odgadnięcie. Kwestia łatwości odgadywania zagadki jest względna. Zawsze zależy będzie nie tylko od możliwości językowych, ale też od innych czynników, jak np. wcześniejsza znajomość tekstu, zdolność koncentracji, motywacja. Pierwsza umiejętność – nawiązanie relacji z nadawcą musi być warunkiem bezwzględnie spełnionym. Wskazane jest, by traktować zagadkę jako tekst mówiony, nie zaś odczytywany; przynosi to bowiem dodatkową korzyść w postaci komunikacji bezpośredniej, z utrzymaniem kontaktu wzrokowego, a także możliwością efektywniejszego przekazu treści zagadki. Jeśli chodzi o odpowiednią wiedzę o świecie i kompetencję kulturową, w praktyce logopedycznej dysponujemy możliwością synchronizowania treści tematycznych. Zagadka najlepiej sprawdzi się jako element wieńczący zamknięcie pewnego cyklu zajęć ukierunkowanych na wzbogacanie zasobu słownictwa rozumianego szeroko: nie tylko jako zwiększanie liczby słów, ale też budowanie odpowiednich relacji między nimi. Aktualna również przy okazji wykorzystywania zagadki jest wskazówka, by opierać się na tych elementach rzeczywistości, które są dziecku dobrze znane, uważane przezeń za ważne, potrzebne, budzące emocje (Crystal 1990: 50).

Dostosowując zagadkę do poziomu rozumienia konkretnego dziecka, należy uwzględnić jego zasób słownictwa, poziom znaczeniowy (konkretny, abstrakcyjny), a także formę gramatyczną zdań. Formę gramatyczną gotowej zagadki można często modyfikować, co nie wpływa ujemnie na brzmienie tekstu, które zresztą jest w tym wypadku kwestią drugorzędną. Typowa

zagadka, zarazem najłatwiejsza w odbiorze pod względem gramatycznym, powinna być sformułowana w czasie teraźniejszym, w trzeciej osobie i „odpowiadać” na pytanie mianownika: Co to jest?, także na poziomie gramatycznym (chcąc maksymalnie ułatwić odgadywanie zagadek dzieciom z trudnościami językowymi, powinniśmy unikać np. tekstów zaczynających się od: komu?, kogo?, czego? itp.). Trudności z rozumieniem pozakontekstowym można przełamywać poprzez zadawanie zagadek o przedmiotach z otoczenia, następnie stosowanie podpowiedzi obrazkowych (kilka obrazków do wyboru), a w dalszej kolejności podpowiadać poprzez ruch, gest i wyrazistą prozodię.

Wybór tekstów łatwiejszych i trudniejszych umożliwi również sama poetyka zagadek. Najłatwiejsze będą teksty najkrótsze, opisowe. Jeśli kompetencja językowa dziecka na to pozwala – zawierające hiperonim (hiperonim w takim przypadku może ułatwić zgadywanie zagadki, ale u dziecka nieoperującego nazwami kategorii może stanowić element utrudniający).

Najwłaściwsze jest wykorzystanie tekstów operujących słownictwem potocznym, jednoznacznym, opierających się na stereotypowych sądach o świecie, możliwie najpełniej opisującym dany przedmiot. Spośród zaprezentowanych zagadek o bocianie zagadka a) jest z punktu widzenia terapii logopedycznej treściowo celniejsza niż zagadka b):

- a) *Czerwone ma nogi / i ma białe pióra, / do wody przed nim / żaby dają nura* [bocian] (Ant Zag 12),
b) *Na wysokiej topoli / jest dom wielki jak koło / powrócił doń gospodarz / i klekocze wesóło* [bocian] (Ant Zag 12).

Odnosząc się do omówionego wcześniej parametru dotyczącego tematyki, przypomnę, że łatwiejsze będą zagadki operujące słownictwem z jednego pola semantycznego. Możliwe jest również użycie słowa klucza, które jednoznacznie zaktualizuje odpowiednie skojarzenia.

Jeśli chodzi o rym, należy mieć na uwadze, że z jednej strony może on ułatwić zrozumienie zagadki: *Zwykle podaje zakupy. / Czasem poradzi co kupić: / chleb, spodnie, może latawca?, / to jest na pewno...* [sprzedawca] (Dz Ep). Z drugiej strony wymogi rymu powodują większą komplikację gramatyczną i leksykalną.

Starannie dobrana zagadka może być stosowana jako narzędzie terapeutyczne, a także jako materiał uzupełniający w diagnozie. W terapii przede wszystkim rozwija sferę pojęciową, a przez to zasób słownictwa, porządkując je w określone relacje. Rozwija kompetencję słowotwórczą i składniową. Pozwala doskonalić percepcję prozodii. Wreszcie, kształtuje kompetencję na poziomie budowy tekstu – gatunku mowy, w tym wypadku dialogowego, co w rozwoju mowy ma istotne znaczenie. Niniejszy tekst poświęcono

zagadkom stworzonym przez dorosłych dla dzieci, ale wskazane jest również odwracanie roli i zachęcanie dzieci do zadawania zagadek dorosłym lub rówieśnikom, co przyniesie dodatkowy walor stymulowania do kreatywnego myślenia. Niewątpliwą zaletą zagadki jest fakt, że sukces komunikacyjny, czyli odgadnięcie rozwiązania, może nastąpić także wówczas, gdy nie wszystkie elementy zostaną w stu procentach zrozumiane i zinterpretowane (z drugiej strony dla logopedy jest istotne, by umieć tę sytuację ocenić na użytek dalszego organizowania działań terapeutycznych). Z lingwistycznego punktu widzenia ułatwiona zagadka staje się mniej zagadką, a bardziej rozbudowanym pytaniem. Jednak cel takiego zabiegu w terapii logopedycznej w pełni go tłumaczy. Dla osób przejawiających trudności językowe określonej natury „zagadkowe” może być to, co dla typowych użytkowników języka jest oczywiste i banalne. Poza tym, bez względu na to, jak ułatwimy rozwiązanie zagadki, nie możemy pomijać jej cech immanentnych, do których należy stworzenie i utrzymanie sytuacji zabawy, wybieranie tekstów wyrazistych, o poetyce tak zróżnicowanej, jak pozwala na to konkretna sytuacja.

Źródła i skróty

- Ant Zag – *Antologia zagadek*. Wybór i przedmowa A. Romanowicz. Białystok 1993.
 Dz Ep – <http://dzieci.epapa.pl/zagadki/9/>
 Ks Zag – M. Przewoźniak: *Księga zagadek*. Warszawa 2013.
 STL – M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Słownik terminów literackich*. Wrocław–Warszawa–Kraków 2002.
 USJP Dub – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pod red. S. Dubisza. Warszawa 2003.

Literatura

- Bartmiński J. (1990): *Folklor – język – poetyka*. Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 13–23.
 Bartmiński J. (1996): *O Słowniku stereotypów i symboli ludowych*. [W:] *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin.
 Bartmiński J. (2006): *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
 Bartmiński J. (2010): *Jak opisywać gatunki mowy*. [W:] *Język a Kultura 23. Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*. Pod red. A. Burzyńskiej-Kamienieckiej. Wrocław, s. 13–32.
 Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. (2009): *Tekstologia*. Warszawa.
 Cieślowski J. (1985): *Wielka zabawa*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
 Civ'jan T. (1978): *Dom w folklornej modeli mira (na materiale balkanskich zagadok)*. „Uczenye Zapiski Tartussskogo Gosudarstvennogo universiteta. Semiotika kultury. Trudy po znajomym sistemam”. T. 10, nr 463, s. 65–85.
 Crystal D. (1990): *Teaching Vocabulary: The Case for the Semantic Curriculum*. [W:] K. Mogford-Bevan, J. Sadler: *Child Language Disability. T. II: Semantic and Pragmatic Difficulties*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide, s. 43–58.

- Folfasiński S. (1975): *Wstęp*. [W:] *Polskie zagadki ludowe*. Wybór i oprac. S. Folfasiński. Warszawa, s. 13–23.
- Grabias S. (2012): *Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*. [W:] *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*. Pod red. S. Grabiasa, M. Kurkowskiego. Lublin, s. 15–72.
- Grochowalska M. (2007): *Uczenie się różnicowania wypowiedzi a sytuacja mówienia*. „Forum Dydaktyczne”. T. 2, s. 76–83.
- Kasjan J. M. (1983): *Polska zagadka ludowa*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Kazancewa H. (2006): *Człowiek w zagadkach. Archetyp i jego struktura*. „Etnolingwistyka”. T. 18, s. 187–198.
- Krzyżanowski J. (1975): *Przedmowa*. [W:] *Polskie zagadki ludowe*. Wybór i oprac. S. Folfasiński. Warszawa, s. 7–12.
- Maciejewska A. (2005): *Rozumienie treści zagadek przez osoby z uszkodzonym słuchem*. [W:] *Komunikacja i tekst w perspektywie rozwojowej i dydaktycznej*. Pod red. J. Porayskiego-Pomsty. „Studia Pragmalingwistyczne”. T. 4, s. 290–305.
- Maciejewska A. (2008): *Kategoryzacja językowa a rozumienie tekstów przez osoby z uszkodzonym słuchem*. „Conversatoria. Linguistica”, s. 79–91.
- Perewelowa D. (2013): *Żanr zahadky w dyskursie doszkolnego obrazowania: k woprosu transformacii žanra*. „Westnyk Tomskogo Gosudarstvennogo Uniwersyteta”, nr 374, s. 32–36.
- Szuman S., Dunin-Tombińska T. (1969): *Rozwiązywanie zagadek przez dzieci w wieku przedszkolnym*. [W:] *Materiały do nauczania psychologii*. Pod red. L. Wołoszynowej. T. 3. Warszawa.
- Tokarski R. (1989): *Zagadki – metafory – gry językowe*. „Język Artystyczny”. T. 6, s. 16–31.
- Toporov V. (1994): *Iz na'bludenij nad zagadkoj*. [W:] *Issledowanija v oblasti balto-slav'anskoj duchownoj kultury. Zagadka kak tekst*. Moskwa, s. 10–117.
- Tyszka T. (1934): *Zagadki w nauce szkolnej*. Częstochowa.
- Wiśniewska H. (red.) (2000): *Gry i zabawy w kształceniu językowym*. Lublin.
- Wojnowska M. (2001): *Zagadki w edukacji dziecka. Zarys tematu*. „Nauczyciel i Szkoła”. T. 1–2 (10–11), s. 177–184.

Streszczenie

Tekst dotyczy możliwości wykorzystania zagadki w praktyce logopedycznej. Autorka udowadnia, że zagadka może pełnić rolę narzędzia terapeutycznego zwłaszcza w terapii tych zaburzeń, które dotyczą poziomu semantycznego oraz stanowią materiał uzupełniający w procesie diagnostycznym. Sądzi, że celowe wykorzystanie zagadki w logopedii wymaga wcześniejszej analizy lingwistycznej zagadki jako gatunku. Podejmuje też analizę, opisując takie parametry, jak: nadawca, odbiorca, sytuacja komunikacyjna, intencja i funkcja komunikacyjna, temat, ontologia świata przedstawionego, forma, sposób ujęcia, czyli poetyka. Poszczególne parametry odnosi w kolejności do kontekstu dydaktycznego i terapeutycznego (logopedycznego). Następnie określa, jakie kompetencje i sprawności są aktywizowane w czynności zgadywania zagadek. Przedstawia propozycję klucza umożliwiającego odpowiedni wybór zagadek dostosowanych do potrzeb sytuacji terapeutycznej, opartego na stopniowaniu trudności. Podkreśla, jakie cechy zagadki muszą być zachowane ze względu na wymogi gatunkowe. Zauważa, że zagadka sprzyja rozwojowi mowy na płaszczyźnie semantycznej, ale także pragmatycznej, gramatycznej i prozodycznej.

Summary

The article focuses on the possibilities of using riddles in the speech therapy practice. The Author notes, that the riddle can be used as a therapeutic tool, in particular for the difficulties noticed on the semantic level, it can also supply the diagnostic process. The intentional use of the riddle in speech therapy however requires a previous linguistic analysis of the riddle itself as a speech genre. The analysis starts from description of the following parameters: the speaker, the listener, the situation of the communication's act, the purpose of communication and its function, the subject, the ontology of represented world, the form, and the poetics. The particular parameters are then cross-refered to the context of the educational and therapeutic-speech therapy. The Author defines the competencies and skills, which become activated in a riddle guessing process. As a result, the article gives the proposal of a key, which may be susceptible for appropriate choice of riddles, according to the therapeutic situation, based on the graduation of difficulties. It emphasizes also which aspects of the riddle must be preserved due to demands of the genre. It should be noted that the act of guessing riddles impacts positively on speech and language development, not only on the semantic level, but also on the pragmatic, grammatical and prosodic ones.

Ewa Kaczmarz
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: ewa.kaczmarz@gmail.com

Wzorzec gatunku internetowego

Genre Model of Online Text

Artykuł omawia nowe składniki wzorca gatunkowego dla potrzeb opisu tekstów internetowych.

The paper discusses new components of genre model to genology to the description of online text.

Słowa kluczowe: wzorzec gatunkowy, gatunek internetowy, analiza genologiczna
Key words: genre model, online genre, genology analysis

1. Wstęp

Wynalezienie sieci internetowej spowodowało powstanie zupełnie nowej sytuacji komunikacyjnej, której uczestnicy, znajdując się w odległych od siebie miejscach, mogą za pomocą pisma wymieniać informacje w czasie zbliżonym do rzeczywistego¹. Ta forma komunikacji rodzi wiele problemów i niejasności teoretycznych oraz metodologicznych na gruncie medioznawstwa i językoznawstwa.

Współczesna genologia lingwistyczna również zмага się z błyskawicznym rozwojem technologii. Próbując poddać dowolny tekst internetowy analizie gatunkowej, badacz napotyka wiele trudności. Po pierwsze, sama typologia tekstów w sieci jest skomplikowana (a status genologiczny wielu typów tekstów nie został do końca sprecyzowany). To, co jedni uznają za odrębne gatunki, inni badacze postrzegają jako adaptacje bądź odmiany gatunkowe, np. e-mail może być postrzegany jako adaptacja listu w komunikacji elektronicznej lub odrębny gatunek (por. Witosz 2003: 198, 190).

¹ W internetowej komunikacji synchronicznej momenty nadania i odbioru komunikatu nierzadko dzielą od siebie milisekundy.

Co więcej, zmiany tekstów w sieci postępują bardzo szybko, granica pomiędzy wariantem gatunkowym a gatunkiem jest nieostra (tamże: 192). Po drugie, sama cyberprzestrzeń stanowi strukturę niezwykle złożoną i płynną. W socjologii mówi się nawet o cybernetycznej kulturze przepływów, dla której konstytuującymi cechami są nietrwałość i nieustający przepływ informacji². Genologicznej analizy internetu³ nie ułatwia również fakt, że istniejący na stronach internetowych hipertekst zmienia się na różne sposoby. Zmianom ulegają nie tylko treści, ale też sama struktura hipertekstowa, jej uporządkowanie oraz zależności pomiędzy poszczególnymi leksjami (Maciejewski 2006: 640, 642), co utrudnia gromadzenie materiału badawczego. Oczywiście teksty internetowe o niewielkim stopniu interaktywności można analizować w oparciu o tradycyjne modele genologiczne, wówczas jednak i tak konieczne będzie uwzględnienie aspektów charakterystycznych dla sieciowych kanałów komunikacyjnych (np. możliwości komentowania treści przez odbiorców, specyficznej relacji łączącej uczestników danej formy komunikacji internetowej (por. Kaczmarz 2016: 66, 67, 78)).

Celem artykułu jest zaproponowanie nowej koncepcji wzorca gatunkowego⁴ w odniesieniu do tekstów funkcjonujących w internecie. Postulowane przeze mnie cechy będą miały charakter ogólny, jednak zostaną poparte przykładami odnoszącymi się do konkretnych gatunków. Wypracowanie odrębnych metod genologicznych dla potrzeb analizy tekstów internetowych było już postulowane przez językoznawców i medioznawców (Żydek-Bednarczuk 2003: 1, 2; Lisowska-Magdziarz 2015: 25).

² Przejawem kultury przepływu w komunikacji jest zjawisko tzw. feedu – nieustannie aktualizujących się i zmieniających na ekranie urządzenia elektronicznego informacji (np. na stronie głównej Facebooka).

³ W artykule zapisuję słowo „internet” małą literą, ponieważ używam go w znaczeniu medium, a nie konkretnej globalnej sieci. Rada Języka Polskiego zaleca, by w takiej sytuacji stosować pisownię małąliterową <http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=275:internetinternet&catid=44&Itemid=145>, dostęp: 25.01.2018. Zapis wielką literą zachowuję tylko wtedy, gdy taki pojawia się w tytułach cytowanych w artykule.

⁴ Mam tu na myśli wzorec gatunkowy definiowany przez Marię Wojtak jako „zbiór reguł dookreślających najważniejsze poziomy organizacji gatunkowego schematu, relacje między poziomami i sposoby funkcjonowania owych poziomów” (Wojtak 2008: 354). Badaczka wskazuje na cztery aspekty, w jakich wzorec ten powinno się opisywać, tj. aspekt strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny (tamże). M. Wojtak zwraca również uwagę na fakt, że wzorec gatunkowy ma charakter deskryptywno-preskryptywny (2014: 65, 66), a zatem powinien opierać się nie tylko na analizie materiału badawczego, ale także zawierać modelowe elementy danego typu tekstu i wyznaczać normę gatunkową.

2. Genologia internetowa

Próbując odnaleźć metody opisu gatunków funkcjonujących w sieci, należy przywołać te kryteria, według których dotychczas analizowali tekсты internetowe inni językoznawcy. Z tego powodu poniżej przedstawiam pokrótce stan wybranych badań nad tzw. genologią internetową.

Termin ten wprowadził do polskiej genologii lingwistycznej Jan Grzenia, który jako jeden z pierwszych językoznawców podjął się scharakteryzowania części bytów genologicznych w sieci. Opisując najpopularniejsze polskie gatunki internetowe, wskazuje on na następujące kryteria:

- 1) tło komunikacyjne zawierające obraz nadawcy i odbiorcy oraz relacje między nimi, czas i miejsce komunikacji, dziedzinę życia społecznego charakterystyczną dla danego gatunku, tematykę, kanał przekazu (ustny lub pisemny), stopień oficjalności sytuacji, intencje uczestników komunikacji,
- 2) kategorie językowe typowe dla opisywanego typu tekstów, a także
- 3) wyróżniające go właściwości kompozycyjne (Grzenia 2008: 150).

Zbliżone kryteria opisu gatunku proponuje Leszek Szymański przy charakterystyce pogawędki czatowej. Wymienia on uczestników, czas i miejsce interakcji, intencje użytkowników czatu, temat i rozwój struktury tematycznej, kompozycję, specyfikę kanału, powitanie i pożegnanie (Szymański 2015: 428–433).

W szerokiej perspektywie ujmuje inny dialogiczny gatunek internetowy Alina Naruszewicz-Duchlińska, badając specyfikę grup dyskusyjnych na różnych poziomach. W warstwie tekstologicznej opisuje ich strukturę tekstu – jego delimitację i podstawowe jednostki (Naruszewicz-Duchlińska 2011: 149–183), na poziomie języka umieszcza charakterystyczne dla badanego gatunku wyróżniki składniowe, leksykalne, fonetyczne i te związane z pisownią (tamże: 75–104). Badaczka analizuje również warstwę stylistyczną, na którą składają się cechy stylu oraz strategie konwersacyjne w grupach dyskusyjnych (tamże: 123–133). Osobną część analizy poświęca relacjom grupy dyskusyjnej z gatunkami pokrewnymi (tamże: 55–72), a na poziomie dyskursu charakteryzuje badane teksty według szeregu kryteriów: oralności i piśmienności, dialogowości, hipertekstowości, roli kontekstu, obowiązujących norm komunikacyjnych i językowych, asynchroniczności, trwałości, anonimowości oraz hierarchiczności (tamże: 243–305).

Na nieco inne determinanty dla gatunku hipertekstowego wskazuje Marcin Maciejewski w publikacji pt. *Gatunki hipertekstu w perspektywie genologicznej. Analiza na przykładzie internetowych prezentacji przedsiębiorstw*. Przede wszystkim wyróżnia on gatunki hipertekstowe samodzielne oraz zależne i opisuje je według następujących kryteriów: charakterystyki

sytuacji komunikacyjnej, nazwy gatunkowej, funkcji, treści, jednostek makrostrukturalnych, interakcji i intertekstualności, zabiegów perswazyjnych oraz płaszczyzny niewerbalnej, do której zalicza takie elementy, jak zdjęcia, typografia i layout⁵ (Maciejewski 2009: 164–171).

Odmienny punkt widzenia reprezentuje medioznawczyni Anna Fedas. W artykule pt. *Internetowe gatunki dziennikarskie. Tradycyjne gatunki prasowe w cyfrowej formie, synkretyzm gatunkowy czy nowe wyzwania genologiczne?* badaczka odwołuje się do definicji gatunku według M. Wojtak, jednak samą analizę genologiczną przeprowadza wedle kryteriów zaczerpniętych z genologii medioznawczej. A. Fedas adaptuje dla potrzeb opisu gatunków internetowych model pięciu aspektów formalnych autorstwa Kazimierza Wolnego-Zmorzyńskiego i Andrzeja Kozieła, na który składają się: styl wypowiedzi, sposób ujęcia tematu, kompozycja i wewnętrzna struktura wypowiedzi, elementy wyróżnione graficznie, rola i miejsce w przekazie podmiotu autorskiego (Fedas 2015: 413 za: Wolny-Zmorzyński, Kozieł 2013).

Z perspektywą językoznawczą koliduje tu przede wszystkim posługiwanie się kategorią autora zamiast nadawcy oraz brak kategorii odbiorcy. Nastawienie na jednostronność komunikacji sprawia, że medioznawcza koncepcja analizy gatunkowej nie może stanowić podstaw teoretycznych do uniwersalnego opisu tekstów w internecie, a jedynie dla przekazów internetowych o charakterze publicznym, skierowanych do wielu odbiorców, takich jak tweet czy wpis na forum.

Jakkolwiek przywołane przeze mnie teorie różnią się od siebie, dla uwzględnianych w artykule wyznaczników gatunkowych można wskazać pewne punkty wspólne, takie jak: kompozycja, składniki sytuacji komunikacyjnej, elementy stylu, tematyka, intencja. Są to kategorie znane z genologii tekstów tradycyjnych, niejednokrotnie przywoływane przez badaczy, a także wpisujące się w cztery aspekty analizy genologicznej proponowane przez M. Wojtak.

Znacznie więcej problemów nastroczają kryteria gatunkowe związane z samą specyfiką internetu i kwestiami technicznymi. Mam tu na myśli interfejs, layout czy warstwę graficzną, które wykraczają poza ramy językoznawstwa. Niestety, choć badacze gatunków internetowych biorą te czynniki pod uwagę, to jednak pojawiają się tu pewne nieścisłości terminologiczne. To, co jeden badacz określa mianem interfejsu (Grzenia 2008: 151), inny nazywa layoutem (Maciejewski 2009: 169), a kolejny wiąże ze specyfiką kanału (Szymański 2015: 431). Niejednoznaczność terminów w genologii internetowej sprawia, że wiele wątpliwości nie tylko nie zostaje rozwiązanych

⁵ Layout – układ graficzny strony internetowej.

wraz z rozwojem tej młodej dyscypliny, ale nawet pogłębia się, jest to jednak temat wymagający opracowania w osobnym artykule.

W omówionych powyżej propozycjach kryteriów gatunkowych na szczególną uwagę zasługują postulaty o dokładniejszy opis kwestii technicznych w analizie genologicznej oraz zaznaczenie czasu i miejsca jako ważnego składnika sytuacji komunikacyjnej w internecie. Istotną kwestią przy opisie tekstów internetowych jest również określenie ich samodzielności oraz interaktywności. Zaprezentowany powyżej przegląd badań z zakresu genologii internetowej z pewnością nasuwa jeden wniosek – zbiór determinantów gatunkowych dla tekstów w internecie wymaga uzupełnienia.

3. Uzupełnienia w aspekcie strukturalnym – metadane

Proponuję rozszerzyć trzy aspekty wzorca gatunkowego w odniesieniu do tekstu internetowego – strukturalny, pragmatyczny i poznawczy. W budowie tekstu postuluje uwzględnienie kategorii metadanych⁶ jako jednego z komponentów tekstów internetowych. Teksty funkcjonujące w sieci bardzo często zawierają dane generowane automatycznie przez oprogramowanie lub usługę internetową określające datę i godzinę, lokalizację bądź nazwy uczestników sytuacji komunikacyjnej. Maszynowy charakter metadanych sprawia, że nie są one spójne na poziomie formalnym (a jedynie treściowym) z pozostałymi częściami tekstu, nie umniejsza to jednak ich znaczenia jako pełnoprawnych elementów tworzących tekst internetowy. Dane te nierzadko pełnią funkcję delimitacyjną – wyznaczają granice poszczególnych komunikatów, niekiedy umożliwiają też ich grupowanie i późniejsze wyszukiwanie według wybranego kryterium (np. daty lub nadawcy).

Niektóre internetowe kanały przekazu umożliwiają swoim użytkownikom samodzielne dodawanie metadanych – dla przykładu portale społecznościowe pozwalają oznaczyć osoby lub miejsca, a niektóre fora dyskusyjne wymuszają na nadawcach postów podanie nicku. Specyficzny rodzaj metadanych w tekstach internetowych stanowią tagi i hashtagi, prymarnie mające na celu usprawnienie porządkowania i przeszukiwania informacji⁷. Podczas gdy pozostałe metadane najczęściej zalicza się do elementów początkowych

⁶ Termin „metadane” pochodzi z lingwistyki korpusowej i oznacza dane o danych zawierające informacje o całym tekście lub korpusie tekstów. Istotny jest również aspekt automatycznego przetwarzania tych informacji (Lüdeling: 492).

⁷ Modne w mediach społecznościowych hashtagi mogą pełnić wiele innych funkcji poza porządkującą. Na przykład na portalu Instagram służą one dotarciu do jak największej liczby odbiorców (oznaczenie zdjęcia popularnym hashtagem gwarantuje, że zobaczy je większa liczba użytkowników).

lub finalnych tekstu (wchodzą w skład ramy tekstowej), tagi i hashtagi mogą być wplatanie w jego treść właściwą.

Wszechobecny natłok informacji i cyfryzacja różnych dziedzin życia pozwalają przypuszczać, że znaczenie metadanych w internetowej komunikacji językowej będzie rosło wraz ze zwiększającą się potrzebą precyzyjnego selekcjonowania treści. Warto zwrócić uwagę na to, jak ważne są metadane z językoznawczego punktu widzenia – dane metasytuacyjne dokumentują moment odbioru lub wysłania tekstu oraz mogą nieść informacje na temat nadawców komunikatu (nie tylko te dotyczące ich nazw, ale często również wieku lub statusu w danej społeczności internetowej, tak jak w przypadku postów publikowanych na forach o rozbudowanej hierarchii użytkowników).

4. Uzupełnienia w aspekcie pragmatycznym – interaktywność tekstu, jednoczesność nadania i odbioru, powiązanie analogowe, kanał komunikacyjny z opisem interfejsu

Jak już wspomniałam na początku artykułu, teksty internetowe to komunikaty o odmiennej sytuacji komunikacyjnej od tekstów tradycyjnych. Z tego powodu poszerzenia wymaga w szczególności aspekt pragmatyczny wzorca gatunkowego. Sądzę, że warto byłoby przy analizie genologicznej tekstów funkcjonujących w sieci każdorazowo pochylić się nad kategorią samodzielności danego typu tekstów. Trzeba pamiętać, że internet jest najbardziej interaktywnym medium, dlatego zasadne wydaje się wskazanie, czy teksty należące do badanego gatunku mogą tworzyć dialog, czy też z powodzeniem funkcjonują jako komunikaty samoistne. Refleksja nad kategorią interaktywności gatunku i jego reprezentacji może prowadzić do bardzo interesujących wniosków, a tym samym poszerzyć horyzont analizy gatunkowej. Ciekawe jest np. to, że post zamieszczony na blogu z powodzeniem funkcjonuje samodzielnie i odbierany jest jako skończony, zamknięty tekst, natomiast post na forum jest częścią większej dyskusji, wówczas stopień jego interaktywności możemy uznać za wysoki.

Wspomniana powyżej kategoria dialogowości wiąże się z inną cechą, którą warto by uczynić składnikiem wzorca gatunkowego, a mianowicie z jednoczesnością nadania i odbioru⁸. Czynniki ten w dużej mierze warunkuje

⁸ Kategorizowanie tekstów internetowych pod względem synchroniczności nadania i odbioru samo w sobie nie stanowi *novum* w badaniach nad komunikacją w sieci, jednak podziału tego nie należy traktować arbitralnie, ponieważ wiele kanałów i gatunków internetowych dopuszcza wymianę informacji w obu tych formach komunikowania – np. komunikatory

interaktywność tekstu. Niektóre gatunki tekstów internetowych (np. dialog za pomocą komunikatora) umożliwiają porozumiewanie się w czasie zbliżonym do rzeczywistego, inne natomiast funkcjonują w oparciu o komunikację asynchroniczną (np. artykuł w czasopiśmie elektronicznym). Nie da się ukryć, że jednoczesność nadania i odbioru ma ogromny wpływ na całokształt tekstu. W przekazach tych bardzo silnie zaznacza się też ich interaktywność – jedność czasowa uczestników komunikacji sprzyja dialogowości. O jednoczesności nadania i odbioru z tekstologicznego punktu widzenia pisała pierwotnie Swietłana Tołstaja (Tołstaja 1992: 29). Z kolei na rolę czasu i symultaniczności interakcji w komunikacji internetowej wskazywał L. Szymański, analizując cechy gatunkowe pogawędki czatowej (Szymański 2015: 429), oraz A. Naruszewicz-Duchlińska, pisząc o kwestii asynchroniczności w grupach dyskusyjnych (Naruszewicz-Duchlińska 2011: 290, 291).

Kolejną cechę, którą chciałabym dodać do pragmatyki wzorca gatunkowego tekstu w sieci, określam mianem powiązania analogowego. Rzecz jest ściśle sprzężona z kontekstem życiowym definiowanym przez M. Wojtak jako „pierwotne komunikacyjne (dyskursywne) przeznaczenie konkretnego gatunku lub zbioru gatunków pokrewnych” (Wojtak 2011: 261). Analizując dany typ tekstu, należy zastanowić się nad tym, czy mógł być on początkowo adaptacją gatunku analogowego do komunikacji elektronicznej, a jeżeli tak, to czy nadal stanowi cyfrowy odpowiednik wybranego gatunku tradycyjnego. Nawet jeśli odpowiedź na to pytanie wyda się niejednoznaczna w przypadku badanych tekstów⁹, to może prowadzić do wysnucia bardzo istotnych wniosków w perspektywie genologicznej. Na przykład refleksja nad powiązaniem analogowym bloga może skłonić badacza do rozważań nad tym, w jakim stopniu blog rzeczywiście jest obecnie wirtualnym pamiętnikiem.

Niezwykle istotną kwestię przy opisie wzorca gatunkowego tekstów internetowych stanowi również sam kanał komunikacyjny, w ramach którego przesyłane są reprezentacje tekstowe danego typu. Jego charakterystyka nie pozostaje bez znaczenia dla ostatecznej formy tekstów. To właśnie kanał warunkuje ograniczenia strukturalne oraz, w dużej mierze, reguły komunikacyjne. Na przykład czat służy głównie do szybkiej komunikacji w czasie zbliżonym do rzeczywistego z przypadkowymi osobami. Należy

internetowe umożliwiają zarówno porozumiewanie się w czasie zbliżonym do rzeczywistego, jak i odroczone. Wobec tego zasadne wydaje się rozpatrywanie synchroniczności nadania i odbioru każdorazowo w odniesieniu do konkretnego typu tekstu – tym samym umieszczenie go w składnikach wzorca gatunkowego tekstu internetowego.

⁹ Ustalenie, czy dany był genologiczny jest adaptacją gatunku tradycyjnego, czy raczej samodzielnym gatunkiem internetowym bywa bardzo trudne. Na ten problem zwraca uwagę Bożena Witosz w *Genologii lingwistycznej* (Witosz 2005: 186, 192).

uniknąć postrzegania internetu jako ogólnego kanału, ponieważ sieć jest bytem złożonym, a zatem stanowi medium, w ramach którego istnieją rozmaite kanały o bardzo różnorodnych cechach. Opis kanału przekazu stanowi ważną część w badaniach nad gatunkiem internetowym u L. Szymańskiego i J. Grzenia (Szymański 2015: 431; Grzenia 2008: 150). Co więcej J. Grzenia zwraca uwagę na bardzo istotny element charakterystyki kanału – zarys interfejsu, czyli „zestawu sprzętu lub oprogramowania służącego do połączenia kilku części komputera [...] lub kilku programów, mających różne charakterystyki” [Encyklopedia PWN: interfejs]), zaznaczając, że ma on duży wpływ na odbiór i właściwości tekstu, a pewne jego elementy stanowią rodzaj ramy tekstowej (Grzenia 2008: 151)¹⁰. Czy różnice między rozmową za pomocą komunikatora a pogawędką czatową nie wywodzą się bezpośrednio z rozbieżności interfejsowych (np. z faktu istnienia tzw. pokoju na czacie i list znajomych w komunikatorach)? Na uwagę zasługuje również kwestia przeznaczenia interfejsu a jego ostatecznego wykorzystania – np. interfejs służący do blogowania może posłużyć do stworzenia strony internetowej organizacji.

5. Uzupełnienia w aspekcie stylistycznym – elementy stylu związane z kanałem komunikacyjnym, środki stylistyczne właściwe oralności i piśmienności

Z samym interfejsem i ogólnie pojętym kanałem komunikacyjnym wiążą się także postulowane przeze mnie uzupełnienia w aspekcie stylistycznym. M. Wojtak dzieli wyznaczniki stylistyczne na te, które wynikają z budowy tekstu, zdeterminowane przez sytuację komunikacyjną oraz warunkowane przez genezę użytych w badanych tekstach środków (Wojtak 2008: 354). Proponuję, by w przypadku tekstów internetowych wyróżnić także kategorię czynników stylistycznych związanych ze specyfiką kanału. Cechy kanału nie pozostają bez znaczenia dla stylistyki przesyłanych za jego pomocą tekstów. Na przykład sięganie po słowa z wysokiego rejestru stylistycznego w postach zamieszczanych na niektórych forach internetowych może być związane z istnieniem na tych forach tzw. ratingu – skali oceniania poszczególnych wypowiedzi. Wówczas użytkownicy takich forów chcą, by ich komunikaty

¹⁰ Można przypuszczać, że autor *Komunikacji językowej w Internecie* miał na myśli konkretnie tzw. GUI – graficzny interfejs użytkownika – czyli sposób komunikowania się człowieka z oprogramowaniem komputera wykorzystujący obiekty wyświetlane na monitorze w trybie graficznym (Encyklopedia PWN: graficzny interfejs użytkownika).

otrzymały jak najwyższą notę, dlatego celowo ubarwiają swoje wypowiedzi, sięgając po nietypowe środki stylistyczne.

Elementy stylu charakterystyczne dla danego gatunku warto także skategoryzować w odniesieniu do języka pisanego i mówionego. Teksty internetowe w specyficzny sposób łączą cechy właściwe oralności i piśmienności (Crystal 2001: 29–48). I tak np. posty wymieniane na forach mogą mieć przemyślaną strukturę (język pisany), a przy tym być zrozumiałe tylko w odniesieniu do pozostałych komunikatów w danym wątku (język oralny).

6. Podsumowanie

Przedstawione powyżej propozycje determinantów gatunkowych dla tekstów funkcjonujących w sieci pozwalają wskazać wzorzec gatunkowy tekstu internetowego, który obejmuje:

- 1) aspekt strukturalny – ramę tekstową, podział na segmenty i relacje między segmentami, metadane;
- 2) aspekt pragmatyczny – uwikłania komunikacyjne, czyli obraz nadawcy i odbiorcy wraz z łączącymi ich relacjami, cel komunikacyjny, kontekst życiowy wraz z powiązaniem analogowym, interaktywność, jednoczesność nadania i odbioru, charakterystykę kanału wraz z opisem interfejsu;
- 3) aspekt poznawczy – tematykę i sposób jej przedstawiania (w tym perspektywę, punkt widzenia, hierarchię wartości i inne składniki obrazu świata);
- 4) aspekt stylistyczny – wyznaczniki stylistyczne warunkowane przez strukturę, determinowane przez pragmatykę, związane z genezą użytych środków, wyznaczniki wynikające z cech kanału komunikacyjnego oraz elementy stylistyczne charakterystyczne dla języka mówionego i pisanego.

Sadzę, że uzupełniony w ten sposób wzorzec gatunkowy pozwoli z powodzeniem przeprowadzić analizę genologiczną różnych typów tekstów istniejących w sieci. Zaproponowane przeze mnie determinanty gatunkowe tekstu internetowego nie stanowią zbioru zamkniętego. Wraz z rozwojem technologii i komunikacji mogą pojawiać się nowe sytuacje komunikacyjne i nowe gatunki oraz ich reprezentacje wymagające powtórnego zweryfikowania metod genologii lingwistycznej.

Literatura

- Crystal D. (2001): *Language and the Internet*. Cambridge.
- Fedas A. (2015): *Internetowe gatunki dziennikarskie. Tradycyjne gatunki prasowe w cyfrowej formie, synkretyzm gatunkowy czy nowe wyzwania genologiczne?* [W:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*. Pod red. D. Ostaszewskiej, J. Przyklenk. Katowice, s. 412–418.
- Grzenia J. (2008): *Komunikacja językowa w Internecie*. Warszawa.
- Kaczmarz E. (2016): *Zarys wzorca gatunkowego trip raportu*. „Prace Językoznawcze” XVIII/4, s. 65–82.
- Lisowska-Magdziarz M. (2015): *Pytanie o genologię mediów w kulturze partycypacji. Próba rekonesansu metodologicznego*. [W:] *Gatunki mowy i formaty we współczesnych mediach*. Pod red. W. Godzica, A. Kozieła, J. Szyłko-Kwas. Warszawa, s. 13–34.
- Lüdeling A. (2007): *Corpus Linguistics. An International Handbook*. Berlin–Boston.
- Maciejewski M. (2006): *Retoryka nowych mediów. Teoretyczne i praktyczne aspekty analizy retorycznej hipermediów*. [W:] *Oblicza komunikacji. Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*. Pod red. I. Kamińskiej-Szmaj, T. Piekota, M. Zaśko-Zielińskiej. T. 1. Kraków, s. 637–648.
- Maciejewski M. (2009): *Gatunki hipertekstu w perspektywie tekstologicznej. Analiza na przykładzie internetowych prezentacji przedsiębiorstw*. Poznań.
- Naruszewicz-Duchlińska A. (2011): *Internetowe grupy dyskusyjne. Analiza językowa i charakterystyka gatunku*. Olsztyn.
- Szymański L. (2015): *Selected Genre Characteristics of Online Chats*. [W:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*. Pod red. D. Ostaszewskiej, J. Przyklenk. T. 5. Katowice, s. 427–435.
- Tołstaja S. (1992): *Tekst ustny w języku i kulturze*. „Etnolingwistyka”. T. 5, s. 27–30.
- Wojtak M. (2008): *Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe*. [W:] *Polska genologia lingwistyczna*. Pod red. D. Ostaszewskiej, R. Cudaka. Warszawa, s. 353–360.
- Wojtak M. (2011): *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*. Tarnów.
- Wojtak M. (2014): *Genologiczna analiza tekstu*. „Prace Językoznawcze” XVI/3, s. 63–71.
- Witosz B. (2005): *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice.
- Żydek-Bednarczuk U. (2004): *Tekst w Internecie i jego wyznaczniki*. [W:] *Dialog a nowe media*. Pod red. M. Kity, J. Grzeni. Katowice, 11–21.

Źródła internetowe

Encyklopedia PWN [online] <http://encyklopedia.pwn.pl>

Internet/internet, opinia Sekretarza Rady Języka Polskiego [online] http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=275:internetinternet&catid=44&Itemid=145

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie wzorca gatunkowego tekstu internetowego, który pozwoliłby na precyzyjną analizę genologiczną tekstów funkcjonujących w internecie. Wzorzec powstał w oparciu o koncepcję Marii Wojtak. Aspekt strukturalny uzupełniony został o kategorię metadanych, a aspekt pragmatyczny o determinanty takie, jak powiązanie analogowe, interaktywność, jednoczesność nadania i odbioru, charakterystykę kanału wraz z opisem interfejsu. W aspekcie stylistycznym zaproponowano wyznaczniki stylu wynikające z cech kanału komunikacyjnego oraz elementy stylistyczne charakterystyczne dla języka mówionego i pisanego.

Summary

The aim of this paper is present genre model of Internet text which may improve genology analysis text's on the Internet. Model was made based of Maria Wojtak's conception. Structural aspect was supplemented by metadata's category and pragmatic aspect by analog connexion, interactivity, simultaneousness of send and reception, channel & interface profile. In stylistic aspect was proposed style's determinants related to channel's characteristics and stylistic devices peculiar to orality or writing.

Ewa Kujawska-Lis
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: ewalisk@wp.pl

Synonyms in Medical Terminology: Confusion for Inexperienced Translators?

Synonimy w terminologii medycznej: zamęt dla niedoświadczonego tłumacza?

English-language medical terminology can be occasionally confusing for translators as simultaneously both English-based and Latin-based (sometimes Greek-based) terms referring to the same disease are used. Additionally, synonymous English terms relating to the same phenomena can be employed. This may be potentially challenging, especially for inexperienced translators who are not sure which term should be selected in particular contexts. Such situations can be illustrated by the synonymous *co-occurring* and *coexisting* in relation to disorders and diseases, *tumour* and *neoplasm*, and *cancer* and *neoplastic disease*. Examining terminology mainly from the area of cardiology and nephrology, I would like to indicate that depending on various factors and the translator's *skopos*, different terminology can be applied and also draw attention to the fact that medical language, like any natural language, develops; hence the change in terminology and preferences for specific terms.

Key words: medical English, synonyms, registers, stylistic value, *skopos*

Słowa kluczowe: terminologia medyczna w języku angielskim, synonimy, rejestry, wartość stylistyczna, *shopos*

1. Development of medical English

Contemporary medical English terminology has been diachronically influenced by several languages, in particular Greek, Latin, Latinised Greek, French and Arabic. This cross-influence is directly associated with the historical context in which medicine and its language developed. The oldest medical texts, dating back to the 5th and 4th centuries B.C., were written in Greek. Numerous medical terms, still in use, were introduced

by “the father of medicine” – Hippocrates of Kos (c. 460–377). At the beginning of the 1st century A.D., the Roman scientist Aulus Cornelius Celsus compiled an overview of medical knowledge *De Medicina* in Latin. In his work he imported (borrowed directly), Latinized and translated Greek words, thus creating a mixture of Greek and Latin vocabulary for describing medical conditions. In the Middle Ages Arabic became an important source of medical vocabulary. During subsequent centuries, most medical texts were written in Latin and medical terminology consisted of Greek and Latin terms already in use, as well as Arabic and French borrowings. The 19th century witnessed the rapid development of national medical languages due to new discoveries and inventions and then many vernacular terms entered medical languages in particular countries. An even more excessive development of medical language occurred in the 20th century when advancement in diagnostic measures and equipment necessitated the introduction of new terms to name both clinical conditions and devices to diagnose them (cf. Berghammer 2006: 40; Bujalkova, Dzuganova 2015: 83; Kujawska-Lis 2016: 250–251; Répás 2013: 5; Wulf 2004: 187–188). Thus medical English is now a combination of Standard English and medical terms. The latter include Latin and Latin-derived words for anatomical terms, Greek-based ones for clinical conditions, occasional Latin clinical terms and Greek anatomical terms in Latinised forms, borrowings from French and words of Germanic origin, modern neologisms, abbreviations and acronyms, eponyms, words coined with productive suffixes and prefixes of foreign origins (predominately Greek), Greek-Latin hybrids, English words and expressions that are translations of internationally used Greek or Latin terms (Bujalkova, Dzuganova 2015: 84–86; Berghammer 2006: 42; Kujawska-Lis 2016: 251–252).

This complex line of development has resulted in the appearance of synonyms that may serve as sources of complication for translators of medical texts, who work from their national languages and translate into English, or perhaps, one should say – international medical English: a standardized variety used for international communicative purposes. Linguistically speaking, synonyms are defined as words with similar or very close meanings and they are rather unwanted phenomena in medical terminology (cf. Džuganová 2013: 61), given the desired precision of medical texts. Unfortunately, synonyms are not a rare occurrence in medical language since many languages have adopted Greek/Latin-derived terminology and simultaneously have developed native terminology. Actually, they are so common that they can be found in any branch of medicine. Confusion in medical nomenclature was noticed already in mid-19th

century when William Farr (1807–1883), the first medical statistician who endeavoured to systematize medical terminology for reporting purposes, observed: “Each disease has, in many instances, been denoted by three or four terms, and each term has been applied to as many different diseases: vague, inconvenient names have been applied” and further postulated: “The nomenclature is of as much importance [...] as weights and measures in the physical sciences, and should be settled without delay” (*Eighth Annual Report...* 1842: 92). Despite many attempts at constructing a uniform medical nomenclature, synonymous expressions still abound in usage, irrespective of the national language involved. As emphasised by Gabi Berghammer, “‘medspeak’ is full of concepts that go under several names which are basically equivalent but may differ according to whether they derive from anatomical, pathogenic, historical, or descriptive considerations” (Berghammer 2006: 42).

From a translational perspective, synonyms can pose dilemmas for several reasons. Depending on their types, synonymous expressions can have different stylistic values and thus a translator needs to assess their validity in specific text types and for specific receivers. In cases when both learned forms (specialized terminology) and everyday ones (colloquial terms) are available, the choice of the synonymous expression will usually be guided by “the genre or type of text to be translated and on the needs and expectations of its audience” (Berghammer 2006: 42). Yet these expectations may be different in different cultures. When writing about the text type to be translated and the audience for whom the target text is created, Berghammer actually indirectly touches upon the idea of *skopos* in translation theory. The *skopos* theory, as developed by Hans J. Vermeer, assumes that any translation is conceived as an action and thus it has an aim (Vermeer 1989/2003: 221). This aim and the mode in which it is to be realized needs to be “negotiated with the client who commissions the action” (Vermeer 1989/2003: 221). In other words, it is the translator who should either define the purpose of the translation with the client or determine his *skopos* by creating hypothetical audience. Depending on the client’s preferences or who the receivers of translation action are, the mode of realization may differ. As Lawrence Venuti comments, “the *skopos* [is] a complexly defined intention whose textual realization may diverge widely from the source text so as to reach a ‘set of addressees’ in the target culture” (Venuti 2003: 217). The translator of medical texts must then define his audience and its expectations (medical doctors, non-medical receivers), as well as to analyze discourse conventions to be able to select

appropriate equivalents in terms of stylistic value, frequency of usage and simplicity/difficulty level if synonymous expressions exist.

Additionally, synonyms can also have quite similar stylistic values and be used interchangeably. This often leads to confusion and uncertainty as to which expression should be selected and why. Moreover, translating for clients who have command of medical English, the translator may be faced with criticism resulting from clients' personal preferences. This is frequently the case now especially as regards medical doctors who need to publish in international journals. The problem is that bilingual dictionaries and lexicons of medical terminology do not necessarily provide information concerning frequency of use, stylistic value, and contexts for use, but merely list equivalents for the source word. This complicates the translator's situation, especially a novice, even further because research is necessary to assess the applicability of a given synonymous equivalent in a particular context.

Yet another problem may emerge when along with the development of diagnostic criteria different names for the same clinical condition appear, such as *atherosclerotic cardiovascular disease*, *atherosclerotic heart disease*, *coronary artery disease*, *ischemic heart disease*. Differences between these terms may be difficult to grasp by a translator who does not specialise in a particular branch of medicine, especially when one term tends to supersede another as is the case with *coronary artery disease* (CAD) which seems to be preferable currently to *ischemic heart disease* (IHD). Pitfalls awaiting translators of medical texts are numerous, and synonyms constitute just one, but important group of problematic terminological aspects.

2. Synonyms of analogous stylistic value

Synonyms that have the same stylistic value often involve words that have been adopted by English a long time ago and so their non-English origin is no longer evident for common users and non-native translators in particular. Frequently such words do not refer to anatomical structures or pathogenic considerations, but are of descriptive value (they would involve adjectives that are part of expressions referring to medical conditions, or more generally to medical issues). In the case of such synonyms, the selection of a particular word in translation can be the personal preference of the translator, e.g.:

choroba współistniejąca

- (1) coexisting disease
- (2) concomitant disease
- (3) concurrent disease

All listed adjectives are etymologically Latin-based (exist from *existere* – “to step out,” “to emerge”; concomitant from *concomitant* – “accompanying”; concurrent from *concurrere* – “run together,” “meet”) and each can be found in medical discourse and medical terminology lexicons. The definition of each English phrase is analogous: each refers to the presence of one or more additional diseases. The choice of the term is then not dictated by semantic considerations and the stylistic value is also irrelevant, as all of these terms appear in medical contexts of a similar stylistic value (e.g., scientific papers), with perhaps “coexisting” being the least jargon-like, yet still employed in academic publications (compare: “Coexisting diseases of moyamoya vasculopathy,” Wei et al. 2014). The selection of the equivalent is consequently the translator’s arbitrary decision. This may lead to conflict with the client who knows medical English and may have a preference for a different word than the one used in the translation.

Unlike in the past when the interpreter was a mediator between two communicative communities that did not know each other’s respective language and the translator produced texts for clients who did not know the source or target languages, depending on directionality, nowadays it is quite common to deal with clients who speak foreign languages, especially English. Presently many translations of scientific papers are commissioned by medical doctors who have passive knowledge of English (especially medical English). They read papers in academic journals published in English, attend international conferences and so are familiar with the terminology in their fields. They may be accustomed to specific words that they have come across in publications, but may not know their synonymous expressions. Consequently, they may question a solution adopted by the translator. What follows is the undermining of the quality of translation as such. For instance, the client has doubts about the choice of “concurrent” instead of “coexisting,” generalizes his suspicions and expresses reservations as to the quality of the entire text based on this subjective assessment. Such situations involve issues relating to the translator’s ethics: questioning the quality of the translation transfers directly to raising objections to the translator’s (un)ethical behaviour on the assumption that the translator provides an incorrect target text. Such cases then demand from the translator certain competences in interpersonal communication and, more specifically, skills in relationship-building with the client:

the translator may accept the version suggested by the client, yet should not compromise his professional position by admitting to having committed a mistake since the choice of a synonym of an analogous or similar stylistic value is by no means a translation error. The translator needs to explain clearly, yet with authority based on knowledge, why the two expressions may be used interchangeably, demonstrating both his linguistic competence and negotiation skills. For instance, in the analyzed example the definition of a more jargon-like synonym (that would normally be used in the most professional and technical context) – *comorbidity* – justifies the employment of any of the mentioned adjectives: “In medicine, comorbidity is the presence of one or more additional diseases or disorders co-occurring with (that is, concomitant or concurrent with) a primary disease or disorder; in the countable sense of the term, a comorbidity (plural comorbidities) is each additional disorder or disease. The additional disorder may be a behavioural or mental disorder” (https://www.revolvy.com/topic/Comorbidity&item_type=topic).

Another synonymous adjective that appears in the above quotation is “co-occurring”, substantiating one of the pitfalls for translators who might easily treat this word as yet another form of the same stylistic value to be used interchangeably with the others. Although this adjective covers the same semantic field as the other three, it collocates with disorders rather than with diseases. The phrase “co-occurring disorders” (rather than “co-occurring diseases”) is most often used in psychology and psychiatry to refer to behavioural and mental disorders. In this case, the translator needs to differentiate even more and should not treat the phrase “co-occurring disorder” as a synonym of “coexisting disease” because of the specificity of medical fields covered. This demonstrates that apart from linguistic competence, the translator must be familiar with characteristics of particular branches of medicine when dealing with synonymous expressions.

3. Synonyms of analogous or similar stylistic value subjectively perceived as different

Synonyms of similar stylistic value yet perceived as different in terms of more technical and less technical register, are probably the source of most confusion for the inexperienced translator. They primarily concern words derived from different languages that function in English medical discourse of quite a comparable stylistic status, for instance:

- *insufficiency* (Latin-derived) and *failure* (French-derived)

- *kardia* – *cardia* (Greek) and *heart* (Germanic origin)
- *nephros* (Greek), *ren* (Latin), *kidney* (Old English)

Such lexical items form compounds that name particular diseases and confusion results from the fact that frequently the translator finds various names referring to the same disease in different sources (sometimes in the same source) and is uncertain as to which name to use. For instance, the Polish word *niewydolność* has two equivalents commonly used in English (insufficiency and failure) that are parts of names of diseases.

Cardiology:

- (1) *niewydolność serca* – heart failure, cardiac insufficiency
- (2) *niewydolność mięśnia sercowego* – myocardial failure, myocardial insufficiency
- (3) *niewydolność wieńcowa* – coronary failure, coronary insufficiency
- (4) *niewydolność krążenia zastoinowa* – congestive heart failure (but usually not congestive cardiac insufficiency)

Nephrology:

- (5) *niewydolność nerek* – renal failure, renal insufficiency, kidney failure (but usually not kidney insufficiency)

Gastroenterology:

- (6) *niewydolność wątroby* – liver failure, hepatic insufficiency

A cursory look at the above examples may lead to the conclusion that non-Latin/Greek words (kidney, heart, liver) more frequently collocate with other non-Latin/Greek words (failure), but this is not an absolute rule and the translator would be misguided by such an assumption since different combinations are possible; they are acceptable and appear in medical discourse. In terms of register, all the enumerated forms are used in medical texts targeted at specialists (academic papers), and so their stylistic value is at least comparable, if not analogous. Yet, words of Latin/Greek origin are subjectively perceived as of a more professional register than the ones derived from German, French and Old English. Hence translators, especially non-English translators who deal with languages in which Latinized and Greek-derived forms are more acceptable in academic and professional discourse, may have a tendency or be inclined to select equivalents from the first group when dealing with more professional texts (renal rather than kidney failure). This simplistic division into more professional and slightly less professional, yet still specialist jargon is, however, reductive and can prove misleading. Both Latin/Greek and Germanic/French/English-derived terms are used in academic papers and can be found in the International Statistical Classification of Diseases

and Related Health Problems (ICD) – the standard diagnostic tool for epidemiology, health management and clinical purposes. ICD is used by a variety of entities associated with medicine, in particular by physicians, nurses, other providers of health services, care-takers, researchers, health information managers, health information technology workers, policy-makers, insurers and patient organizations. For the translator of medical texts the ICD classification of diseases may serve as a very useful guide when one is not certain as to which synonymous phrase to select. Referring to the systematized source of medical nomenclature advocated by the World Health Organization may solve many terminological problems.

The 2016 version (<http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en>) includes words of various origins, i.e., heart, myocardial, failure and insufficiency:

I25 Chronic ischaemic heart disease

but

I25.6 Silent myocardial ischaemia

Thus, when in doubt as to which synonym should be a constituent part of a compound, the translator instead of forming the compound himself can consult the English version of ICD and select nomenclature provided there. However, the real challenge is that with the rapid development of medicine and diagnostic measures in particular, different names of the same diseases continue to appear and function in medical discourse. The translator needs to be aware of that and be able to relate the name of the disease found in a given source text to the one that is currently in use. ICD provides a diachronic perspective on the development of medical terminology with its revised versions published periodically, normally every 10 years in the past. For instance: in the 1990s the commonly employed name was “asymptomatic cardiac ischaemia,” which in the 10th revised version of ICD was changed to “silent myocardial ischaemia.” The translator must know that these two terms refer to the same disease (as they may have only one name in his native language). In this particular case the two names stem from the different motivations underlying the naming process, which is often the factor behind the formation of synonymic expressions. In “asymptomatic cardiac ischemia” the absence of symptoms was emphasized (external perspective of the physician), whereas in the case of “silent myocardial ischaemia” a more specific term appears (“myocardial” as relating specifically to the muscular tissue of the heart), whereas “silent” refers to the notion that the disease does not allow the person involved to realize that he has developed it (internal perspective of the patient).

The translator must then possess knowledge on the development of terminology, must realize that he deals, in fact, with one disease differently named and select the name of most validity in a given period.

ICD can serve then as a point of reference for the diachronic changes in terminology as of the mid-20th century onwards and allow the translator to select a more up-to-date version of two synonymic names found in lexicons and other sources (generally printed sources: dictionaries, lexicons and encyclopaedias tend to “grow old” rather quickly and though periodically updated, they do not keep pace with the terminological development). The language of medicine constantly evolves and ICD may help the translator manage his terminological database. In order to be professionally successful and accurate, the translator needs to follow the evolution occurring in medicine and medical terminology and should employ terms which are in use in contemporary language rather than ones preferable in the past (obviously this rule does not concern texts providing a historical background to medicine or a particular disease, in which diachronic terminological changes may be recorded and so must be reflected in translation).

Hesitation as to which synonymous term to choose and the diachronic perspective may be illustrated with a common disease of the kidneys:

- (1) niewydolność nerek
- (2) przewlekła niewydolność nerek
- (3) schyłkowa postać przewlekłej niewydolności nerek

could be potentially translated as:

- (1a) renal/kidney insufficiency/failure/disease
- (2a) chronic renal/kidney insufficiency/failure/disease
- (3c) end-stage/final-stage renal/kidney insufficiency/failure/disease

With such a plethora of possibilities the inexperienced translator may feel at a loss because semantically there is no difference between these synonymic expressions. Additionally, they are often used interchangeably in sources comparable as to the stylistic value and register. Referring to ICD may solve at least some dilemmas. The 2003 version of ICD (<http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online2003/fr-icd.htm>) provides the following classification and nomenclature:

- (N17-N19) Renal failure
- (N18) Chronic renal failure
- (N18.0) End-stage renal disease

The classification is consistent in adhering to the Latin-based name of the organ, yet depending on the clinical condition either “failure” or “disease”

is employed (potentially confusing the translator). In this period most academic papers would use that terminology with the abbreviation ESRD standing for end-stage renal disease frequently found.

The 2010 version of ICD (<http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en>) revised the nomenclature and introduced a new, more specific classification:

(N17-N19) Renal failure

but

(N18) Chronic kidney disease

(N18.5) Chronic kidney disease, stage 5
including: End stage kidney disease

The naming changed due to the altered way of staging the advancement of the disease and this was reflected in scholarly papers, where one would find the abbreviation CKD with the appropriate stage. This classification also appears in the latest 2016 version of ICD and so presently the translator should select CKD (chronic kidney disease) rather than apparently more sophisticated (because derived from Latin) chronic renal insufficiency.

ICD can resolve the translator's dilemmas more authoritatively than research which may not be conclusive and is quite time-consuming. Different sources (especially online sources which are presently the most common and quickest way of conducting research and accessing information) often provide two synonymic names. This is not helpful in making an informed decision as to which synonymous term to select. For instance:

- (1) "Chronic kidney disease (CKD), also known as chronic renal disease" (https://en.wikipedia.org/wiki/Chronic_kidney_disease)
- (2) "End-stage kidney or renal disease (ESRD) What causes end-stage kidney disease?" (<http://www.healthline.com/health/end-stage-kidney-disease#overview1>) – American source: Health line USA
- (3) "Kidney failure, also called end-stage renal disease (ESRD)" (<http://www.kidneyfund.org/kidney-disease/kidney-failure/?referrer=>) – American source: American Kidney Fund
- (4) "The stages of CKD (Chronic Kidney Disease)" (<http://www.renal.org/information-resources/the-uk-eckd-guide/ckd-stages#sthash.2JwbHSmr.dpbs>) – the UK source: the Renal Association UK
- (5) "Myocardial ischemia, also called cardiac ischemia" (<http://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/myocardial-ischemia/basics/definition/con-20035096>) – American source

Conducting research as well as consulting parallel texts and various relevant materials are among the basic translator's obligations when striving for mistake-free and good-quality translation. Yet, as these examples

demonstrate, fulfilling this obligation does not necessarily solve the problem when one term must be selected. Translators are left with a choice of two alternatives and they must make the final decision. It is best when this decision is made based on the knowledge of terms in current use rather than intuition (selecting terminology that sounds “more scientific,” as is often the case).

Browsing through a variety of available publications may also leave the translator confused as to the preference for one term in the USA and another one in the UK. Referring to the standardized up-to-date version of the classification of diseases proves to be a reliable source of information and can become the translator’s guide when the synonymic expressions are of similar frequency and stylistic value. ICD can also be of use when discussing the choice of terminology with the client and explaining why a given term is more valid.

However, it should be remembered that medicine is one of the fastest developing fields and terminology may change even faster than the updated versions of ICD. This can be seen in the new name for “acute renal failure” (N17) according to the 2016 version of ICD. Although this term is the one recommended by experts who contributed to the latest version of the diseases classification, some nephrologists tend to employ a different name now, i.e., “acute kidney injury” (AKI): “Acute kidney injury (AKI) refers to an abrupt decrease in kidney function [...]. The term AKI has largely replaced acute renal failure (ARF), reflecting the recognition that smaller decrements in kidney function that do not result in overt organ failure are of substantial clinical relevance and are associated with increased morbidity and mortality” (Palevsky 2017, online). This quotation is taken from a constantly updated website, but this terminological change was suggested earlier than 2017. As early as in May 2004 a new classification, the RIFLE (Risk, Injury, Failure, Loss of kidney function, and End-stage kidney disease) classification, was proposed in order to define and stratify the severity of acute kidney injury (AKI) (Lopes and Jorgea 2013: 8), formerly called acute renal failure (ARF). Thus as of 2004 this new term has gradually been replacing the older one (as is evident in the terminology found in many publications devoted to this clinical condition from the last decade), yet this change is not reflected in ICD, even in its most recently updated version. Consequently, the translator must not treat ICD as his only and ultimate source of information, but needs to follow the most current literature on the subject to be able to discriminately employ synonymic terms. When translating into English, he should select the term in accordance with the latest classifications proposed by specialists in a given

field (AKI rather than ARF nowadays). This requires one's terminological database to be constantly developed and updated. In other words, the translator must not be satisfied with having one equivalent at hand that was in use previously for a particular disease since its name may have been altered over the years. Because the two names refer to one clinical condition, and are synonymous, it is the pragmatic choice that the translator must make: one governed by the currency and validity of the term.

4. Synonyms of different stylistic value

The relatively easiest group from a translational point of view consists of synonyms formed by translating (usually by means of syntagmatic translation or descriptive equivalents) Greek/Latin terms into English and other national languages. In modern medical languages usually a Greek/Latin-based term functions side by side with its native version or versions (more than one may exist). Though semantically analogous, such terms differ in their stylistic values and validity (Džuganová 2013: 62) and thus are employed in different types of texts and for dissimilar audiences. The Greek/Latin-derived terms are typical of a very specialist jargon and would appear in diagnoses, patients' records and histories, medical manuals describing diagnosis, treatment, management, and prognosis of disorders targeted at specialists as well as in medical journals publishing original papers, case reports and overview articles (though exceptions to the rule may appear). Native equivalents are of a less specialist register and consequently appear in medical texts intended for non-specialist recipients, patients or common readers interested in a given subject. Božena Džuganová distinguishes international Greek/Latin terms and native ones and rightly observes that: "While the international terms *erythrocytes*, *leukocytes*, *thrombocytes* and *coagulation* serve for specialists, their English equivalents *red blood cells*, *white blood cells*, *blood platelets* and *blood clotting* are used in articles or speech determined for the common reader or listener" (Džuganová 2013: 62). Whether they are of a descriptive nature (acholuria vs. absence of bile pigments from urine; acholia vs. suppressed bile excretion) or result from syntagmatic translation of original words (haematopoiesis vs. blood cell production), the native phrases are always less cryptic and are more informative for non-specialists, hence they are more likely to appear in less specialized discourse types. Depending on the translator's *skopos*, the choice of the equivalent will be often

guided by the distinction between educated and non-educated audience as well as specialized and less specialized texts.

Generally, it is uncomplicated to distinguish between expert jargon (even when more than one term exists) and layman language:

- (1) expert – *zawał mięśnia sercowego/zawał serca*, myocardial infarction/cardiac infarction
- (2) layman – *atak serca*, heart attack

It may be, however, more problematic for translators to select an equivalent when the number of available synonymous terms is different in the two languages involved and additionally they are not equally comparable as far as stylistic scales are concerned. For instance, based on the scale of generality or difficulty according to Peter Newmark (Newmark 1988: 14), in English three terms referring to one clinical condition can be distinguished, whereas one of them may fall into three different categories:

- (1) opaquely technical (comprehensible only to an expert) – neoplasm
- (2) technical – carcinoma
- (3) educated/neutral/popular – cancer

In Polish, however, only two equivalents are available: *rak* and *nowotwór*, thus they would be differently classified in terms of generality or difficulty:

- (1) opaquely technical/technical/educated – *nowotwór*
- (2) neutral (if we assume after Newmark that neutral refers to using basic vocabulary only)/popular – *rak*

Technically, in the case of the above examples it is not so obvious to actually talk about synonyms because both neoplasm and *nowotwór* may be treated as superordinate terms with regards to carcinoma/cancer and *rak* (treated as hyponyms), since neoplasms may be both benign and malignant, whereas carcinomas/cancers are always malignant. The point is, however, that they are often perceived as synonymous by translators. Because these words may be classified differently on the scales of difficulty, the choice of the equivalent may be problematic. For instance, in Polish academic papers one would avoid the word *rak* since it is regarded both as not sufficiently educated and additionally it evokes negative connotations. Thus *nowotwór* or its descriptive version *choroba nowotworowa* would be used instead. Yet in English *cancer* is perfectly acceptable in analogous contexts. For instance, in the paper “Symptoms and Suffering at the End of Life in Children with Cancer” (Wolfe et al. 2000: 326) the term *cancer* features several times (apart from the title). The equivalent term *rak* does not share the analogous level of difficulty (educated) and so it appears in Polish in more tabloid-like contexts when specific feelings

are to be evoked in readers. In scholarly papers, it is definitely avoided. Thus the two synonymous terms (*rak* and *nowotwór/choroba nowotworowa*) differ in expressive meaning and consequently are preferable in different text types.

Since the stylistic scales are not always comparable between languages, the translator needs to be flexible and select the equivalent according to differences in expressive meaning and a generic tradition in particular cultures. Anna Browne, when discussing colloquial and specialized medical terms stresses that: “While translating from Polish into English the translator must avoid using colloquial expressions, which may be inappropriate in official translation.” She illustrates her point with *smallpox* and *chickenpox*, claiming that they “are commonly used instead of their specialized equivalents” (Browne 2016: 125). Yet, she makes a reservation that “in some cases more informal terms may be used, for example in Patient Information Leaflet (PIL). If a word exists in general English and is used by patients who may not know its specialized equivalent (e.g. *chickenpox* – *varicella*), the translator should use the general term in PIL” (Browne 2016: 125–126). The situation, however, seems slightly more complex than that. Analogous text types may actually differ in terms of preferable stylistic scales between languages. For instance, in English medical journals one would frequently find less opaquely technical (specialized) terms than in Polish ones, especially when the English term is more popular than its Greek/Latin synonym, as can be illustrated by the following title of a scientific paper: “The incidence of chickenpox in the community. Lessons for disease surveillance in sentinel practice networks” (Fleming 2001: 1023). Selecting between *chickenpox* and *varicella*, then, does not only depend on different recipients (physicians versus patients), but also on the conventions in particular cultures (in the case of the aforementioned article the audience is, after all, educated – the scientific paper is dedicated to physicians and scholars).

Differences in traditions and conventions (generally more specialized vocabulary used in Polish scholarly papers) can be also noticed when one deals with terms that are derived from toponyms. For instance, the disease transmitted by ticks is normally called *borelijoza* (naturalized version of the Latin term) in Polish and this word appears in a variety of texts, be it popular, educated, or highly specialized. In English, two synonymous expressions exist: *borreliosis* and *Lyme disease*, the latter referring to the name of place (Lyme, Connecticut) where it was first reported (“History of Lyme Disease,” <http://www.bayarealyme.org/about-lyme/history-lyme-disease/>). These terms are often employed interchangeably, sometimes the

toponym is added to *borreliosis*, for instance: “Lyme borreliosis (LB), or Lyme disease, which is transmitted by ticks of the *Ixodes ricinus* complex, was described as a new entity in the United States in the late 1970s” (Aguero-Rosenfeld et al. 2005: online). In Polish the syntagmatically translated name based on the toponym (*choroba z Lyme*) is occasionally given as another name for borreliosis, yet it is not normally used, just as another term for this disease (*krętkowica kleszczowa* – deriving from the type of bacteria and the insect that spreads it). It is the Latin-based term that is employed both in popular and technically medical language. In English scholarly medical papers, however, often the English term, apparently popular one, appears (cf.: “The emergence of Lyme disease” in *The Journal of Clinical Investigation*, “Lyme disease: a growing threat to urban populations” in *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, “Lyme disease update” in *Current Opinions in Pediatrics*, to give a few examples). It becomes apparent then that when dealing with synonyms of a different stylistic scale, the translator needs to select the equivalent based on the frequency of use of a given synonym in particular text types, governed by conventions and traditions, irrespective of the differences in stylistic value across languages.

5. Conclusions

Depending on the stylistic value of synonymic medical terms the translator may face different challenges and thus should be prepared to make different decisions.

1. In the case of synonyms of analogous stylistic value, the preference for a particular phrase may be questioned by a client. This requires creating a positive client-translator relationship based on the recognition of the translator’s professionalism and competence. The translator needs to be able to cooperate with such clients and justify translative choices, but also be prepared to accept a different solution if necessary. Additionally, the translator should suppress the inclination for the introduction of many synonymic terms in one text. Medical terminology should be consistent and so it is advisable to employ one term for a given source expression throughout the text rather than a number of synonyms.
2. In the case of synonyms perceived as being of a different stylistic value which can actually be used interchangeably it is important that the translator follows changes occurring in medical terminology and constantly updates the terminological database to select terms in current use.

This requires not only referring to standardized terminology periodically revised, but also following developments in medicine and its associated terminology.

3. Synonyms with different stylistic value require from the translator a familiarization with preferences for terms of a particular level of difficulty in specific text types in particular cultures. Additionally, the translator may translate one text for different types of audiences. In such cases it is the translator's *skopos* that becomes a decisive factor when selecting either a synonym understandable to experts or one more commonly used.

Works Cited

- Aguero-Rosenfeld, Maria E., Wang Guiqing, Schwartz Ira, and Wormser Gary P. (2005). "Diagnosis of Lyme Borreliosis." *Clinical Microbiology Review* 18:3, pp. 484–509. doi: 10.1128/CMR.18.3.484-509.2005.
- Berghammer, Gabi. (2006). "Translation and the language(s) of medicine: Keys to producing a successful German-English translation." *The Journal of the European Medical Writers Association* 15: 2, pp. 40–44.
- Browne, Anna. (2016). "Selected medical translation problems." *Studia Neofilologiczne* 12, pp. 121–128.
- Bujalkova, Maria, Bozena Džuganova. (2015). "English and Latin Corpora of Medical Terms – A Comparative Study." *International Journal of Humanities, Social Sciences and Education* 2: 12, pp. 82–91.
- Džuganová, Božena. (2013). "English medical terminology – different ways of forming medical terms." *JÄHR* 4: 7, pp. 55–69.
- Fleming, D.M. et al. (2001). "The incidence of chickenpox in the community. Lessons for disease surveillance in sentinel practice networks." *European Journal of Epidemiology* 17: 11, pp. 1023–1027. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12380716>. DOA: 20.05.2017.
- Hoppa E., R. Bachur. (2007). "Lyme disease update." *Current Opinions in Pediatrics* 19: 3, pp. 275–280.
- Kujawska-Lis, Ewa. (2016). "Extra-textual Expert Knowledge and Decoding the Meaning in Medical Texts," in: *Translation and Meaning. New Series*, Vol. 2, pt. 2, Łukasz Bogucki, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Marcel Thelen (eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 249–261.
- Lopes, José António, Sofia Jorge. (2013). "The RIFLE and AKIN classifications for acute kidney injury: a critical and comprehensive review." *Clinical Kidney Journal* 6: 1, pp. 8–14.
- Newmark, Peter. (1988/2005). *A Textbook of Translation*. Harlow: Pearson.
- Palevsky, Paul M. (2017). "Definition and staging criteria of acute kidney injury (acute renal failure)". <<http://www.uptodate.com/contents/definition-and-staging-criteria-of-acute-kidney-injury-acute-renal-failure>> DOA: 20.05.2017.
- Répás, László. (2013). *Basics of Medical Terminology. Latin and Greek Origins. Textbook for 1st Year Students of Medicine*. Debrecen: Litográfia Nyomda.
- Several authors. (1842). *Eighth Annual Report of the Poor Law Commissioners with Appendices*. London: William Clowes and Sons.
- Steere, Allen C. (1994). "Lyme disease: a growing threat to urban populations." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 29: 7, pp. 2378–2383.
- Steere, Allen C. et al. (2004). "The emergence of Lyme disease." *The Journal of Clinical Investigation* 113: 8, pp. 1093–1101.

- Vermeer, Hans J. (1989/2003). "Skopos and commission in translation action," transl. Andrew Chesterman, in: *The Translation Studies Reader*, Lawrence Venuti (ed.). London and New York: Routledge, pp. 221–232.
- Venuti, Lawrence. (2003). "1980s," in: *The Translation Studies Reader*, Lawrence Venuti (ed.). London and New York: Routledge, pp. 212–220.
- Wei, Y.C. et al. (2014). "Coexisting diseases of moyamoya vasculopathy." *Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases* 23: 6, pp. 1344–1350.
- Wolfe, Joanne et al. (2000). "Symptoms and Suffering at the End of Life in Children with Cancer." *The New England Journal of Medicine* 342, pp. 326–333. <<http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJM200002033420506#t=article>> DOA: 20.05.2017.
- Wulff, Henrik R. (2004). "The Language of Medicine." *Journal of the Royal Society of Medicine* 94: 4, pp. 187–188.

Online works

- "Comorbidity." <https://www.revolvy.com/topic/Comorbidity&item_type=topic> DOA: 20.05.2017.
- "History of Lyme Disease." <<http://www.bayarealyme.org/about-lyme/history-lyme-disease>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online2003/fr-icd.htm>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en>> DOA: 20.05.2017
- <<http://www.healthline.com/health/end-stage-kidney-disease#overview1>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://www.kidneyfund.org/kidney-disease/kidney-failure/?referrer=>>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/myocardial-ischemia/basics/definition/con-20035096>> DOA: 20.05.2017.
- <<http://www.renal.org/information-resources/the-uk-eckd-guide/ckdstages#sthash.2JwbHSMr.dpbs>> DOA: 20.05.2017.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Chronic_kidney_disease> DOA: 20.05.2017.

Streszczenie

Artykuł omawia wyrażenia synonimiczne w terminologii medycznej występujące w języku angielskim z punktu widzenia tłumacza. Analizowane są wyrażenia pochodzenia angielskiego oraz łacińskiego i greckiego dla nazwania tej samej jednostki chorobowej, jak również synonimiczne wyrażenia pochodzące z języka angielskiego odnoszące się do tego samego stanu klinicznego. Na podstawie wybranych przykładów (zaczepniętych głównie z dziedziny nefrologii i kardiologii) oraz w odniesieniu do celu, jaki chce osiągnąć tłumacz (*skopos*) wskazane są czynniki determinujące wybór ekwiwalentu, w przypadku gdy synonimy mają analogiczną wartość stylistyczną, gdy różnią się wartością stylistyczną oraz gdy ich wartość stylistyczna jest analogiczna bądź podobna, lecz subiektywnie odczuwana przez tłumacza jako odmienna.

Marta Łockiewicz
Uniwersytet Gdański
e-mail: psymlo@univ.gda.pl

Izabela Pietras
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
e-mail: pietrasizabela3@gmail.com

Polska szkoła w multijęzykowej Europie. Analiza przebiegu edukacji językowej w odniesieniu do nauczania języków obcych

Polish school in multilingual Europe. The analysis of language education in relation to the teaching of foreign languages

Artykuł omawia zagadnienie organizacji i przebiegu edukacji językowej w odniesieniu do nauczania języków obcych w Polsce. W polskim systemie kształcenia językowego poziomy zaawansowania opisywane są według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego i odnoszone do kolejnych etapów edukacyjnych. Artykuł charakteryzuje metodykę nauczania języków obcych oraz umiejętności językowe polskich uczniów na podstawie analizy dostępnych raportów i doniesień z badań teoretycznych i empirycznych.

This article discusses the organization and development of language education in relation to foreign language teaching in Poland. In the Polish language training system, the levels of proficiency are described in accordance with the Common European Framework of Reference for Languages and referenced to the subsequent educational stages. The article describes the methodology of language teaching and the language skills of Polish students based on the analysis of available papers and reports from theoretical and empirical research.

Słowa kluczowe: angielski jako język obcy, edukacja, języki obce, psychologia, transfer międzyjęzykowy

Key words: English as a foreign language, education, foreign languages, psychology, interlingual transfer

1. Wprowadzenie – Znaczenie znajomości języków obcych we współczesnym świecie

Edukacja językowa w zakresie języków nowożytnych staje się coraz bardziej istotnym elementem edukacji w polskiej szkole. Ma to niewątpliwie związek ze zmianami politycznymi, gospodarczymi, otwarciem granic, swobodnym przepływem ludności i związanymi z tym zmianami w strukturach społeczeństw.

Upowszechnienie edukacji językowej jest zgodne ze strategią *Education and Training 2020*, w której po raz kolejny (por. Eurydice 2005) podkreślony został cel kształcenia zakładający, że uczniowie odbywający edukację na obszarze Unii Europejskiej powinni opanować język ojczysty i dwa języki nowożytne. Podnoszenie jakości nauczania języków obcych stanowi nie tylko jeden z kluczowych celów tej strategii, ale w założeniach powinien także sprzyjać mobilności obywateli Unii Europejskiej. Dane przedstawione w raporcie Komisji Europejskiej – *Key Data on Teaching Languages at School in Europe 2012* potwierdzają, że wczesna nauka języka obcego ma pozytywny wpływ na uczniów nie tylko w zakresie umiejętności językowych, ale także postaw wobec innych języków i kultur oraz pewności siebie. Wczesne nauczanie języków sprzyja również promowaniu pozytywnych postaw wobec wielokulturowości i wielojęzyczności. Można zatem stwierdzić, że nauczanie języków obcych staje się niezbędnym elementem edukacji międzykulturowej i sprzyja rozwijaniu kompetencji różnojęzycznej.

2. Europejski System Opisu Kształcenia Językowego

Europejski System Opisu Kształcenia Językowego (*Common European Framework*) (Coste, North, Sheils, Trim 2003) szczegółowo określa, czego powinny nauczyć się osoby uczące się danego języka, aby mogły posługiwać się nim w celach komunikacyjnych, oraz jakie sprawności i umiejętności muszą nabyć, aby komunikacja przebiegała w sposób prawidłowy i kończyła się sukcesem.

Europejski System Opisu Kształcenia Językowego ułatwia również wzajemną uznawalność certyfikatów, dyplomów oraz zaświadczeń wydawanych przez różne instytucje w różnych krajach, a więc zwiększa mobilność w europejskim obszarze edukacyjnym i na rynku pracy.

W ramach opisywanego systemu przyjęto trzy podstawowe poziomy kompetencji językowych, pozwalające na stałą ocenę postępów w nauce języka na każdym poziomie nauczania:

1. Poziom podstawowy (A1, A2);
2. Poziom samodzielności (B1, B2);
3. Poziom biegłości (C1, C2).

Na każdym z tych poziomów wyróżnia się po dwa podpoziomy od A1 do C2, przy czym poziom A1 to poziom najniższy, a C2 już bardzo wysoki, odpowiadający biegłej znajomości języka. Skala ta coraz częściej stosowana jest przy opracowywaniu podręczników i materiałów do nauki języków obcych, a także wykorzystywana np. do samooceny własnych umiejętności językowych kandydatek i kandydatów ubiegających się o pracę (np. w Europass – CV: <https://europass.cedefop.europa.eu>). Dodatkowo Europejski System Opisu Kształcenia Językowego zawiera szczegółowe opisy umiejętności wymaganych na poszczególnych poziomach w zakresie mówienia, czytania, pisanie i rozumienia (por. Coste, North, Sheils, Trim 2003).

Prace nad tym dokumentem trwały od roku 1971 i są efektem współpracy wielu specjalistów z dziedziny nauczania języków z Europy i spoza niej. W Polsce Europejski System Opisu Kształcenia Językowego został opublikowany w 2003 r., a w dwa lata po publikacji przez Radę Europy, przez Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w tłumaczeniu dr. Waldemara Martyniuka.

3. Nauczanie języków obcych nowożytnych w polskiej szkole

Nauczanie języków obcych nowożytnych rozpoczyna się w Polsce już w przedszkolu. W ostatnich latach następują kolejno wprowadzane zmiany legislacyjne odpowiadające europejskim trendom edukacyjnym. W większości krajów europejskich naukę pierwszego języka obcego wprowadza się pomiędzy piątym a dziewiątym rokiem życia dziecka (Enever 2012: 24). Rozporządzenie MEN z 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2009 r., nr 4, poz. 17) nie przewidywało uczenia języka obcego w przedszkolu ani w klasach I–III. Edukacja w zakresie języka nowożytnego rozpoczynała się w klasie IV. Nowelizacja powyższego Rozporządzenia wprowadza następujące zmiany: w roku 2014/2015 decyzją dyrektora przedszkola lub osoby kierującej inną formą wychowania przedszkolnego dzieci mogą uczyć się języków obcych w ramach realizacji podstawy programowej, zaś od roku szkolnego 2015/2016 zostaje wprowadzony obowiązek nauki języków obcych dla dzieci pięcioletnich. W roku szkolnym 2017/2018 planowane jest wprowadzenie obowiązku nauki języków obcych dla dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (Dz.U. 2014, poz. 803).

Na etapie edukacji wczesnoszkolnej uczniowie realizują 190 godzin zajęć z języka obcego nowożytnego, a następnie w klasach IV–VI – 290 godzin. Ten etap zgodnie z ramowym planem nauczania powinien zaowocować osiągnięciem przez dzieci poziomu A1 zgodnie z Europejskim Systemem Opisu Kształcenia Językowego.

Kolejny etap edukacji to gimnazjum. Zgodnie z ramowymi planami nauczania na naukę dwóch języków obcych zaplanowano 450 godzin lekcyjnych. W przypadku szkół dwujęzycznych, czyli takich, w których język obcy jest drugim językiem nauczania, na naukę języków obcych zaplanowano dodatkowo 190 godzin. Kształcenie językowe na poziomie gimnazjalnym powinno się zakończyć uzyskaniem poziomu A2.

Szkoła średnia to 450 godzin dla dwóch języków obcych, zaś w przypadku szkół, gdzie język obcy jest drugim językiem nauczania, dodatkowo 270 godzin. Ten etap edukacyjny kończy się osiągnięciem poziomu B1 lub B2 (Dz.U. 2012, poz. 204).

Polscy uczniowie po odbyciu 1380 godzin zajęć z języka obcego osiągają zatem poziom komunikacyjnej samodzielności. Warto nadmienić, że w szkołach językowych na opanowanie jednego poziomu językowego planuje się ok. 250 godzin. Jak łatwo policzyć (gdyby oczywiście tylko aspekt godzinowy miał znaczenie dla opanowania umiejętności swobodnego posługiwania się językiem), poziom oczekiwany powinien być znacząco wyższy (C1–C2). Oczywiście dodatkowe czynniki odgrywają także istotną rolę. Jednym z nich są metody nauczania, które zostaną omówione w kolejnym podpunkcie.

4. Metody nauczania języków obcych w polskiej szkole

Instytucje odpowiedzialne za metodyczną stronę opanowywania języka obcego kładą silny nacisk na efektywne nauczanie języków nowożytnych na poziomie przedszkola i nauczania wczesnoszkolnego. Owocuje on opracowywaniem wielu przewodników metodycznych, opracowań glottodydaktycznych prezentujących bogatą ofertę metod aktywizujących słuchanie, mówienie, czytanie, pisanie na etapie wczesnoszkolnego nauczania języków obcych. Wiedza metodyczna połączona zostaje z wiedzą psychologiczną dotyczącą rozwoju dziecka, czego efektem jest proponowanie różnorodnych sposobów opartych na podstawowej aktywności dzieci w średnim dzieciństwie – zabawie. Dokładny przegląd metod, czynników wpływających na efektywne nauczanie w początkowym etapie kształcenia językowego można znaleźć w książce pod redakcją Doroty Sikory-Banasik *Wczesnoszkolne nauczanie języków obcych. Zarys teorii i praktyki* (2009).

Pracownia Języków Obcych w Instytucie Badań Edukacyjnych (por. <http://eduentuzjasci.pl/badania.html>) przeprowadziła longitudinalne badania ilościowe w 172 szkołach podstawowych. Badaniami objęto uczniów klas III i IV. Analizowano m.in. przebieg procesu dydaktycznego. Pierwszym kryterium była organizacja pracy na lekcji. Okazuje się, że tylko w 3% badanych klas III nauczyciele pracują w grupach. W klasach IV ta sytuacja ulega znaczącej poprawie – w 68% badanych klas uczniowie pracują w grupach. Zdecydowana większość nauczycieli jako główne materiały wykorzystuje podręcznik (100%), nagrania audio (93%), ćwiczenia (69%) i karty pracy (67%). Niewielki odsetek stanowią przybory plastyczne (12%), płyty DVD (12%), mapy (12%), słowniki (19%). Rzadko lub bardzo rzadko wykorzystywane są bajki, rymowanki, opowiadania, ważne zarówno dla rozwijania kompetencji metajęzykowych, jak i receptywnych. Spośród najczęściej wybieranych form pracy najwyższą plasują się praca z całą klasą (40%) i praca indywidualna (31%). Praca w parach lub w grupach, będąca jedną z bardziej efektywnych form pracy dzieci w tym wieku, nie stanowi nawet 10% dostępnych nauczycielowi form pracy z uczniem. Jest to tym bardziej zaskakujące, że taka współpraca stwarza możliwość komunikacji w języku obcym w mniej zagrożających okolicznościach niż wypowiedanie się na forum całej klasy, będąc ocenianym przez nauczyciela.

Spośród sprawności niezbędnych dla opanowania języka najintensywniej ćwiczoną jest słownictwo (96% nauczycieli deklaruje rozwijanie zasobu leksykalnego na każdej lekcji).

Najsłabiej natomiast rozwijana jest umiejętność pisania (tylko 2% badanych nauczycieli zajmuje się uczeniem pisania podczas każdej lekcji). Ciekawe są także wyniki dotyczące mówienia, wydawać by się mogło kluczowej sprawności dla efektywnego komunikowania się. Tylko 45% badanych nauczycieli poświęca na każdej lekcji czas, żeby rozwijać tę sprawność.

Według zaleceń Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie i ocenianie (Coste, North, Sheils, Trim 2003: 95–107) podczas prowadzenia zajęć językowych istotne jest kształtowanie językowych kompetencji uczniów, do których zalicza się głównie kompetencje lingwistyczne oraz komunikacyjne (socjolingwistyczne). Poziom kompetencji lingwistycznej wpływa na ogólną sprawność komunikacyjną, chociaż sama znajomość poszczególnych słów nie jest równoznaczna z umiejętnością ich zastosowania. Sprawność mówienia zależy zatem nie tylko od kompetencji lingwistycznej (Bachman, Palmer 1996: 4). Dlatego też równolegle do kształcenia na poziomie słownikowym należy rozwijać umiejętności komunikacyjne uczniów.

Wyniki podjętych badań w dosyć jednoznaczny sposób wskazują, że pomimo podkreślania przez metodyków znaczenia i efektywności aktywnych metod nauczania, wielu z nich stosuje głównie metody tradycyjne. Zdaniem autorów raportu jest to efekt niewłaściwej organizacji sposobu kształcenia nauczycieli.

Ciągłe dążenie do doskonalenia procesu edukacji językowej stało się przyczyną poszukiwania rozwiązań dla tworzenia możliwości doskonalenia zawodowego nauczycieli w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. W tym celu został zrealizowany program *Zmieniająca się szkoła* (2011). W Polsce kurs był wykorzystywany początkowo wyłącznie w ramach doskonalenia dla nauczycieli języka niemieckiego, a następnie prowadzone były szkolenia po niemiecku dla nauczycieli języka niemieckiego oraz po polsku dla nauczycieli wszystkich języków obcych. Głównymi celami projektu było zapoznanie z nowymi rozwiązaniami dla szkół w Europie, szkolenie kadry nauczycielskiej zgodnie z założeniami zrównoważonego rozwoju z nastawieniem na nabywanie kompetencji oraz zainicjowanie europejskiego dialogu na temat kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli.

W projekcie *Zmieniająca się szkoła* podkreślano znaczenie nowatorskich metod organizacji zarówno szkoły, jak i zajęć dydaktycznych. Treści kursu koncentrowały się na rozwijaniu kooperacyjnych form uczenia się. Projekt realizowany był w latach 2011–2012 przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE).

Obiektywną ocenę rzeczywistej realizacji założeń podejmowanych w gimnazjach projektów podnoszących jakość nauczania języków obcych przynoszą wyniki raportu przygotowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych (Gajewska-Dyszkiewicz, Marczak, Paczuska, Pitura, Kutylowska 2015). Został on przygotowany na podstawie badań przeprowadzonych w latach 2012–2014 przez Pracownię Języków Obcych IBE w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*. Zamieszczone w raporcie wnioski można zaprezentować w następujących punktach:

- a) dominującymi formami organizacji pracy na lekcji są praca indywidualna uczniów oraz wypowiedzi nauczyciela do całej klasy. Zdecydowanie rzadziej uczniowie pracują w grupach;
- b) uczniowie ze stosunkowo małą intensywnością posługują się nauczaniem językiem na lekcjach języka obcego;
- c) technologie informacyjno-komunikacyjne są rzadko wykorzystywane w nauczaniu języka obcego w szkole;
- d) wymiany międzynarodowe w ostatnich trzech latach zorganizowała co trzecia polska szkoła. Częściej wymiany międzynarodowe dotyczą uczniów uczących się języka niemieckiego;

e) średnia wieku polskich nauczycieli języka angielskiego i niemieckiego uczących w gimnazjum jest niska – ponad połowa z nich nie przekroczyła 35. roku życia. Badani nauczyciele mają wyższe wykształcenie i kwalifikacje do nauczania języka obcego w szkole. W porównaniu do nauczycieli języka angielskiego badani germaniści mają nieco dłuższy staż nauczania języka oraz wyższy stopień awansu zawodowego. Nauczyciele języka niemieckiego mają także częstszy kontakt z nauczonym językiem poprzez wyjazdy do krajów niemieckojęzycznych.

Powyższe podsumowanie przeprowadzonych badań przedstawione w omawianych raportach skłania do zadania sobie dwóch zasadniczych pytań:

1. Jaki poziom kompetencji językowych prezentują polscy uczniowie?
2. Jaki jest poziom kompetencji językowych polskich dzieci w porównaniu z ich rówieśnikami z innych krajów europejskich?

5. Umiejętności językowe polskich uczniów

Charakterystyka umiejętności językowych dotyczących języka angielskiego została zawarta w raporcie z 2015 r. opracowanym w Instytucie Badań Edukacyjnych. Badaniami objęto 4700 uczniów gimnazjum, 380 nauczycieli i 120 dyrektorów szkół. Miały one charakter podłużny i obejmowały lata 2012–2014. Do pomiaru wykorzystano dwa rodzaje testów: testy osiągnięć (ang. *achievement tests*) oraz testy kompetencji (ang. *proficiency tests*). W wynikach testów osiągnięć zanotowano następujące ustalenia:

- 1) 68% polskich gimnazjalistów nie wykazało się zakładanym w podstawie programowej poziomem osiągnięć w zakresie rozumienia wypowiedzi ustnych. Oznacza to, że znacząca większość polskich gimnazjalistów nie potrafi odnajdować określonych informacji w tekście, określać głównej myśli tekstu, rozpoznawać kontekstu wypowiedzi oraz określać intencji nadawcy/autora tekstu;
- 2) w zakresie rozumienia czytanego tekstu 58% badanych uczniów uzyskało wynik na poziomie poniżej docelowo zakładanego na koniec nauki w gimnazjum;
- 3) tylko co drugi uczeń gimnazjum (47% badanych) potrafił napisać gramatycznie, leksykalnie i ortograficznie poprawną wypowiedź pisemną;
- 4) 31% gimnazjalistów kończących etap obowiązkowej nauki języka osiągnęło poziom A1 w zakresie sprawności samodzielnego budowania wypowiedzi ustnych (mówienie), 37% poziom A2.

W drugiej grupie znalazły się testy kompetencji, w których sprawdzano znajomość słownictwa oraz struktur gramatycznych, uznawanych za trafne predyktory kompetencji językowych. Badania były wykonywane dwukrotnie na początku nauki i na jej końcu. Ciekawy jest wynik przyrostu wiedzy i umiejętności w zakresie języka angielskiego. Wyniósł on średnio zaledwie 5,7 punktu w skali roku. Warto wspomnieć, że maksymalny wynik w teście I wyniósł 152, zaś w teście II 162, a średni wynik w tych testach to odpowiednio 100 i 111, 36. Obserwując wyniki obu testów można zauważyć brak dynamicznego progresu kompetencji językowych, a w przypadku prawie 8% uczniów zaobserwowano regres tychże.

W ramach Europejskiego Badania Kompetencji Językowych ESLC IBE przygotowało raport krajowy będący pierwszą okazją do porównania osiągnięć w zakresie znajomości języków obcych uczniów kończących obowiązkową naukę języków obcych. W Polsce badaniami objęci zostali uczniowie gimnazjum – 3324 uczniów klas III (Gajewska-Dyszkiewicz i in. 2011).

Najważniejsze wyniki przeprowadzonych badań są następujące:

1. Ponad połowa badanych gimnazjalistów osiągnęła wyniki w zakresie języka angielskiego na poziomie A1 albo niższym. Udział uczniów, których kompetencje językowe odpowiadały poziomowi A2, wyniósł 11–23%, w zależności od badanej sprawności językowej. Jednocześnie jedna czwarta uczniów osiągnęła poziom biegłości językowej oczekiwany od absolwentów szkół ponadgimnazjalnych – B1 lub B2.
2. W przypadku języka niemieckiego ponad 80% uczniów osiągnęło poziom A1 lub niższy, a niespełna jedna dziesiąta uczniów osiągnęła poziom A2. Udział uczniów, których kompetencje w zakresie języka niemieckiego odpowiadają poziomowi B1 i B2 wynosi 5–7%, w zależności od badanej sprawności.
3. W porównaniu z innymi krajami biorącymi udział w badaniu (Szwecja, Malta, Estonia, Chorwacja, Holandia, Grecja, Belgia, Portugalia, Hiszpania, Anglia i Francja) uplasowaliśmy się na czwartym miejscu od końca, jeśli chodzi o poziom kompetencji językowych pierwszego opanowywanego języka obcego. Jedynie 25% badanych uczniów kończących gimnazjum opanowało język angielski na poziomie B1 lub B2. Dla porównania w Szwecji, która zajęła pierwsze miejsce w tym rankingu, było to 57%.
4. W zestawieniu dotyczącym drugiego języka obcego Polska uplasowała się na przedostatnim miejscu. Tylko 6% uczniów opanowało język niemiecki na poziomie B1–B2.

Konkluzje płynące z tych analiz są niestety jednoznaczne. Proces uczenia języków obcych w polskiej szkole nie jest efektywny.

6. Dwujęzyczność w polskich szkołach. Szkoły dwujęzyczne

Od roku 1990 państwa członkowskie Unii Europejskiej kładą wyraźny nacisk na wdrażanie nauczania dwujęzycznego (Marsh, Zając, Gozdawa-Gołębiowska 2008: 4). Zgodnie z tym trendem w Polsce wzrasta liczba szkół, które już wprowadziły lub planują wprowadzić edukację dwujęzyczną (Pawlak 2015: 4). Jest to edukacja przeznaczona w głównej mierze dla dzieci i młodzieży, które posługują się językiem polskim (dominującym językiem nauczania w Polsce) w domu – raport Eurydice z 2012 roku nie odnotował żadnego 15-letniego ucznia w Polsce, którego rodzice urodzili się za granicą, był to najniższy wskaźnik wśród analizowanych krajów europejskich. Ustawa o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r., nr 95, poz. 425, z późn. zm.) definiuje szkołę dwujęzyczną jako „szkołę, w której wszystkie oddziały są oddziałami dwujęzycznymi” (art. 3, pkt 2d), tzn. takimi, w których „nauczanie jest prowadzone w dwóch językach: polskim oraz obcym nowożytnym będącym drugim językiem nauczania, przy czym prowadzone w dwóch językach są co najmniej dwa zajęcia edukacyjne” (art. 3, pkt 2b) (wraz ze szczegółowszymi wytycznymi). Jest to zgodne z tzw. Zintegrowanym Kształceniem Przedmiotowo-Językowym (*Content and Language Integrated Learning*), czyli dwuogniskowym podejściem do nauczania języków, w którym drugi język wykorzystuje się do nauczania przedmiotu i języka (Marsh, Zając, Gozdawa-Gołębiowska 2008: 4).

Raport ewaluacyjny. Edukacja dwujęzyczna w Polsce (język angielski). Praktyka w wybranych szkołach (Marsh, Zając, Gozdawa-Gołębiowska 2008: 11–13) opisuje cztery modele programów nauczania w szkołach średnich i gimnazjach (na podstawie nauczania języka angielskiego), w których lekcje przeprowadza się według następujących modeli: 1) model A: głównie w języku obcym; 2) model B: częściowo w języku obcym, częściowo w polskim (przeplatanie); 3) model C: z ograniczonym użyciem języka obcego (przeplatanie); 4) model D: z rzadkim użyciem języka obcego. Najczęściej nauczaniem przedmiotami są (w przypadku 19 szkół biorących udział w badaniach): biologia, geografia, matematyka, fizyka, chemia, historia.

Nauczyciel uprawniony do prowadzenia zajęć w języku obcym w szkołach (oddziałach) dwujęzycznych musi mieć ukończone studia pierwszego stopnia lub magisterskie na kierunku filologia w specjalności danego języka obcego lub lingwistyki stosowanej w zakresie danego języka obcego, nauczycielskie kolegium języków obcych w specjalności odpowiadającej danemu językowi obcemu, studia wyższe w kraju, w którym językiem urzędowym

jest dany język obcy, lub mieć świadectwo znajomości danego języka obcego w stopniu podstawowym. Konieczne jest też posiadanie kwalifikacji wymaganych do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły (Dz.U. z 2009 r., nr 50, poz. 400, § 12).

Tabela nr 1 przedstawia strukturę kształcenia dwujęzycznego, liczbę szkół dwujęzycznych oraz kształcących się w ich oddziałach uczniów w Polsce w roku 2013. Zauważalna jest dysproporcja między liczbą placówek oferujących kształcenie dwujęzyczne na poziomie gimnazjalnym a znacznie mniejszą dostępnością takiego kształcenia na poziomie ponadgimnazjalnym i następnie podstawowym (co jest związane z brakiem jasnych regulacji prawnych dotyczących tych ostatnich placówek). Najczęściej używanym językiem jest angielski, a następnie niemiecki, francuski i hiszpański (Pawlak 2015: 8–19). Jest to zgodne z trendem panującym w Unii Europejskiej, w której we wszystkich krajach i na wszystkich poziomach kształcenia uczniowie uczą się najczęściej języka angielskiego. Jest on językiem obowiązkowym w 14 z nich. W drugiej kolejności uczniowie uczą się niemieckiego lub francuskiego, a następnie hiszpańskiego (Eurydice 2012: 40, 46–48).

Tabela 1. Szkoły dwujęzyczne w Polsce w roku 2013

Typ placówki	Liczba placówek	Liczba uczniów	Najpopularniejszy język (angielski)
Szkoła podstawowa	14	1 452	–
Gimnazjum	180	19 383	134 (74,44%)
Szkoła ponadgimnazjalna	94	9 403	56 (59,57%)

Źródło: opracowanie na podstawie Pawlak 2015: 8–19.

7. Trudności w nabywaniu języka obcego ze względu na charakterystykę języka polskiego

Kontakt między dwoma lub więcej niż dwoma językami ma miejsce, kiedy są one zamiennie używane przez te same osoby, co nazywamy dwujęzycznością (bilingwizmem) (Weinreich 1968: 1). Komisja Europejska (EC, 2007: 6) określa wielojęzyczność (*multilingualism*) jako zdolność regularnego użytkowania więcej niż jednego języka w życiu codziennym. Uriel Weinreich (1968: 9–11) wyróżnia trzy rodzaje dwujęzyczności: 1) odpowiadające sobie słowa i ich znaczenia w dwóch systemach językowych są całkowicie oddzielone; 2) odpowiadające sobie słowa w dwóch systemach językowych są oddzielone, ale mają wspólne znaczenie; 3) słowo w nabywanym języku jest tłumaczeniem odpowiadającego mu słowa w języku ojczystym, mającego

konkretne znaczenie. Marek Zajac (2008: 5–7) zauważa, że ten trzeci rodzaj dwujęzyczności jest zazwyczaj efektem nauczania formalnego i nazywa go dwujęzycznością szkolną. Jest to rodzaj dwujęzyczności, jakim zajmujemy się w niniejszym artykule.

Poznając nowy język i kulturę, uczący się pozostaje kompetentnym użytkownikiem swojego języka oraz uczestnikiem własnej kultury, rozwijając kompetencję interkulturową. Kompetencje językowe i kulturowe w L1 (języku macierzystym) i L2 (języku obcym) wzajemnie na siebie wpływają i uzupełniają się (Coste, North, Sheils, Trim, 2003: 145–152). Nauka L2 w sytuacji biegłego opanowania L1 może być utrudniona poprzez interferencję, czyli zniekształcenie norm językowych wynikające ze znajomości więcej niż jednego języka. Polega ona na zmianie wzorów wynikających z wprowadzenia obcych elementów do wyżej ustrukturyzowanej domeny języka i może dotyczyć: fonetyki, gramatyki, słownika (Weinreich 1968: 1), czyli praktycznie wszystkich form posługiwania się językiem mówionym i pisanym. Ponieważ użytkownik wykorzystuje swoją niepełną wiedzę dotyczącą L2 opierając się na wcześniejszej znajomości L1, może to prowadzić do błędów transferu, interferencji międzyjęzycznych (Zybert 1999). Im większa różnica między dwoma językami (czyli im więcej występuje w nich wzajemnie nieodpowiadających sobie odmiennych form i wzorów), tym większe trudności w uczeniu się i liczniejsze potencjalne obszary występowania interferencji.

Poniżej zostaną omówione trudności, jakich doświadczają polscy uczniowie uczący się angielskiego jako L2, obecnie najpopularniejszego języka obcego uczonego w szkołach w Polsce (według niektórych analiz do roku 2100 będzie się nim w stanie posługiwać połowa ludzkości) (Gozdawa-Gołębiowski 2008: 7). Zjawisko interferencji jest wyzwaniem w przypadku Polaków uczących się języka angielskiego, ponieważ języki te różnią się od siebie znacząco. Chociaż w obu najczęstszy układ zdania oznajmującego to podmiot – orzeczenie – dopełnienie, w języku polskim kolejność ta może ulec zmianie dzięki rozbudowanej fleksji. W analitycznym języku angielskim jest ona zasadniczo niezmienna, ponieważ pozycja słowa w zdaniu wskazuje na jego funkcję syntaktyczną (Danks, Kurcz 1984: 248–250). Angielski jest językiem opartym na samogłoskach, a polski na spółgłoskach (Milewski, 1976: 214–215, 217), oba języki różnią się także repertuarem fonemów, co powoduje konieczność opanowania wymowy głosek nieistniejących w L1. W odniesieniu do zapisu słów język polski jest zdecydowanie bardziej transparentny niż angielski (Awramiuk 2006: 61); Elżbieta Awramiuk (tamże: 65) wskazuje, że transparentność ta w przypadku języka polskiego jest większa dla czytania niż poprawnego zapisu. Transparentność (przejrzystość) języka zależy od odpowiedniości wymowy słowa do jego zapisu – w przypadku polskiego

odpowiedniość ta jest dość duża, a w przypadku angielskiego – niewielka. W przypadku nietransparentnego języka angielskiego szczególne trudności sprawiają uczącym się następujące prawidłowości: 1) jedna głoska może być graficznie reprezentowana przez różne litery; 2) jedna głoska może być graficznie reprezentowana przez inne litery lub ich kombinacje w różnych słowach; 3) jedna litera lub kombinacja liter może reprezentować więcej niż jedną głoskę; 4) występuje duża liczba wyjątków i słów nieregularnych (Nijakowska 2010: 134). Powoduje to wystąpienie takich błędów u Polaków uczących się angielskiego, jak: wymawianie wszystkich samogłosek niezależnie od rozmieszczenia akcentu w słowie, zapisywanie wszystkich, w tym niewymawianych (np. *silent letters*) liter, konstruowanie zdań, w których poszczególne słowa są umieszczone w kolejności, w jakiej występowałyby w zdaniu polskim, zastępowanie fonemów angielskich niewystępujących w języku polskim zbliżonymi fonetycznie fonemami polskimi.

8. Dysleksja a nabywanie języka obcego

Richard L. Sparks i Leonore Ganschow (Sparks, Patton, Ganschow 2012: 463–472) zaproponowali Hipotezę Różnic w Kodowaniu Językowym (LCHD), która zakłada długofalowy, międzyjęzykowy transfer zdolności fonologicznych, ortograficznych, syntaktycznych i semantycznych między L1 i L2. Im większe zdolności w posługiwaniu się L1, tym łatwiejsze nabywanie i posługiwanie się L2. Badania Sparksa i Ganschow pokazały, że skuteczne uczenie się języków obcych związane jest z lepszymi fonologicznymi i ortograficznymi, ale nie semantycznymi umiejętnościami w L1. Dzieje się tak zarówno w przypadku studentów (Ganschow, Sparks, Javorsky, Pohlman, Bishopmarbury 1991: 530–541), jak i uczniów szkoły średniej, w tym także uczniów z LD (szeroko rozumianymi trudnościami w uczeniu się). Ci ostatni wykazywali dodatkowo deficyty w sferze syntaktyki L1 w porównaniu z uczniami z niskim ryzykiem trudności w uczeniu się L2, ale funkcjonowali na zbliżonym poziomie do uczniów z wysokim ryzykiem trudności w uczeniu się L2 zarówno w odniesieniu do L1, jak i L2 (Sparks, Ganschow, Javorsky, Pohlman, Patton 1992: 142–159). Świadomość fonologiczna w L1 jest predyktorem poprawności, a także, choć w mniejszym stopniu, płynności czytania w L2 (Gál, Orbán 2013: 173–193). Oznacza to, że osoby z LD z powodu ich trudności z przetwarzaniem fonologicznym (Hoiem, Lundberg, Stanovich, Bjaalid 1995: 171–188) mogą doświadczyć szczególnych trudności w uczeniu się języków obcych. Dysleksja, należąca do specyficznych trudności w uczeniu się, jest zaburzeniem o podłożu fonologicznym, charakteryzującym się

trudnościami z adekwatnym i/lub płynnym rozpoznawaniem słów oraz słabymi zdolnościami dekodowania i poprawnego pisania (Lyon Reid, Shaywitz, Shaywitz 2003: 1–14). Wiele z symptomów charakterystycznych dla dysleksji negatywnie wpływa nie tylko na uczenie się L1, ale także języków obcych: obniżona świadomość fonologiczna, pamięć robocza, szybkie automatyczne nazywanie, różnicowanie dźwięków mowy, praca z materiałem słuchowym sekwencyjnym, trudności ze składnią (Crombie 1997: 27–47, 2000: 112–123; Krasowicz-Kupis 2008: 151–153). Badania Pauliny Petrus i Marty Bogdanowicz (2004: 63–77) sugerują silną pozytywną korelację między zdolnościami fonologicznymi mierzonymi w języku polskim i angielskim. Transfer tych zdolności wzrastał wraz z intensywnością nauki języka. Wskazuje się jednak, że trudności w uczeniu się L2 uczniów bez LD wynikają prawdopodobnie z deficytów w L1 (Ferrari, Palladino 2007: 256–269; Nijakowska 2010: 9, 194), np. częściowo od siebie niezależnych trudności dotyczących krótkotrwałej pamięci fonologicznej i przetwarzania fonologicznego, w tym dokonywania operacji na cząstkach językowych w obu językach, choć deficyt ten bardziej zaznacza się w języku obcym (Palladino, Ferrari 2008: 604–625).

Badania Anny Jurek (2004: 98–116) potwierdzają te założenia. Polscy uczniowie z dysleksją uczący się angielskiego, niemieckiego, francuskiego i/lub rosyjskiego wskazywali na własne trudności (w kolejności od najniższego do najwyższego poziomu umiejętności) w: czytaniu pojedynczych słów, poprawnym zapisie, zapamiętywaniu alfabetu, cichym czytaniu tekstu, głośnym czytaniu tekstu, ortografii, interpunkcji, akcencie, intonacji, wymowie, gramatyce, ekspresji pisemnej, rozumieniu tekstu, słownictwie, mówieniu, zapamiętywaniu kształtu liter, zapamiętywaniu wierszy. W badaniach Joanny Nijakowskiej (2010: 134–145) uczniowie z dysleksją uzyskali niższe wyniki niż uczniowie bez dysleksji w zapisywaniu oraz czytaniu słów w L2. Niską znajomość słownictwa angielskiego u młodzieży gimnazjalnej z dysleksją (choć nie niższą niż w porównaniu z młodzieżą bez dysleksji: uczniowie znali średnio 60% słów o frekwencyjności 1000 oraz 30% słów o frekwencyjności 2000) stwierdzono w badaniach Marty Łockiewicz i Martyny Jaskulskiej (2015: 71–89). M. Bogdanowicz (2004: 49, 51) wymienia następujące trudności szkolne z nauką języków obcych: zapamiętywanie słówek, odróżnianie podobnych wyrazów, prawidłowa wymowa, poprawne pisanie (przy dobrych wypowiedziach ustnych), budowanie wypowiedzi słownych, rozumienie i zapamiętanie tekstu mówionego lub nagranego, zapis wyrazów w poprawnej formie gramatycznej. Trudności osób z dysleksją w uczeniu się języków obcych wskazywane były także w badaniach zagranicznych (por. Helland, Kaasa 2005: 41–60; Lindgren, Laine 2011: 753–766; Palladino, Bellagamba, Ferrari, Cornoldi 2013: 165–177).

W Polsce „Dyrektor szkoły na wniosek rodziców albo pełnoletniego ucznia oraz na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, zwalnia do końca danego etapu edukacyjnego ucznia z [...] z *głęboką dysleksją rozwojową* [...] z nauki drugiego języka obcego nowożytnego” (Dz. U. z 2015 r. poz. 843). Nie znaleziono jednak dotychczas zmiennej lub zespołu zmiennych odpowiedzialnych za skuteczne lub nieskuteczne uczenie się języków obcych (Nijakowska 2010: 66), a trudności w uczeniu się w języku macierzystym nie oznaczają automatycznie trudności w nabywaniu języka obcego (Sparks 2006: 544–557). Katarzyna M. Bogdanowicz (2011: 93–99) zauważa, że symptomy dysleksji w językach obcych zależą od profilu poznawczego ucznia, jego wieku, wcześniejszych doświadczeń w nauce języków obcych, poznawanego języka obcego i wreszcie języka macierzystego, przy czym niekoniecznie muszą one wystąpić. R. L. Sparks (2008: 180–183) stwierdza, że na podstawie literatury przedmiotu można stwierdzić, że uczniowie z LD i uczniowie słabo wypadający na zajęciach języka obcego bez diagnozy LD nie różnią się pod względem osiągnięć szkolnych, np. czytania, poprawnego pisania, słownictwa. Marcella Ferrari i Paola Palladino (2007: 256–269) zaobserwowały, że włoskie dzieci wykazujące trudności w uczeniu się języka obcego (angielskiego) w porównaniu z dziećmi bez takich trudności, w języku macierzystym czytały równie szybko i poprawnie, wypadły natomiast słabiej w zadaniach mierzących rozumienie tekstu narracyjnego i naukowego.

9. Podsumowanie

Badania wskazują na wiele korzyści wpływających z wielojęzyczności, m.in. elastyczny umysł (patrzenie na świat z różnych perspektyw), zdolność rozwiązywania problemów (wyżej rozwinięte funkcje wykonawcze), umiejętności metajęzykowe (wzbogacone przetwarzanie informacji), uczenie się (tworzenie hipotez), świadomość i umiejętności komunikacji interpersonalnej, opóźnione procesy starzenia się umysłu; czynniki te związane są z kreatywnością (EACEA 2009: 2–10). Chociaż konkluzje te oparte są na analizach korelacyjnych, a nie eksperymentalnych dowodach wskazujących na związek przyczynowo-skutkowy, istnieje wiele przesłanek teoretycznych i empirycznych skłaniających do uznania hipotezy o przyczynowym wpływie dwujęzyczności na funkcjonowanie językowe i poznawcze (Wodniecka, Haman 2014: 6–10).

Dlatego też niezwykle ważnym aspektem jest szczegółowa analiza skutecznych sposobów rozwijania umiejętności posługiwania się językiem

obcym przez dzieci w polskich szkołach. Jak podkreślono w niniejszym artykule, pomimo wieloletnich prób uporządkowania wiedzy i umiejętności nauczycieli dotyczących glottodydaktyki efekty osiągnięte przez uczniów w polskich szkołach nie są zadowalające. Natomiast niewątpliwe korzyści płynące z uczenia się języków obcych, podkreślane w wielu publikacjach, wymagają uważnego przyjrzenia się i wybrania takich metod, które będą przynosiły wymierne efekty w postaci sprawnego posługiwania się innym od ojczystego językiem.

Literatura

- Awramiuk E. (2006): *Lingwistyczne podstawy początkowej nauki czytania i pisania po polsku*. Białystok.
- Bachman L., F., Palmer A., S. (1996): *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford.
- Bogdanowicz K. M. (2011): *Dysleksja a nauczanie języków obcych. Przewodnik dla nauczycieli i rodziców uczniów z dysleksją*. Gdańsk.
- Bogdanowicz M. (2004): *Co należy wiedzieć o dysleksji rozwojowej? Wprowadzenie teoretyczne*. [W:] *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*. Pod red. M. Bogdanowicz, A. Adryjanek. Gdańsk, s. 7–92.
- Coste D., North, B., Sheils J., Trim, J. (2003): *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Warszawa.
- Crombie M. A. (1997): *The Effects of Specific Learning Difficulties (Dyslexia) on the Learning of a Foreign Language in School*. „Dyslexia”, nr 3, s. 27–47.
- Crombie M. A. (2000): *Dyslexia and the learning of a foreign language in school: where are we going?* „Dyslexia”, nr 6(2), s. 112–123.
- Danks J. H., Kurcz I. (1984): *A comparison of reading comprehension processes in Polish and English*. „International Journal of Psychology”, nr 19(3), s. 245–269.
- EACEA (2009): *Study on the Contribution of Multilingualism to Creativity. Compendium Part One. Multilingualism and Creativity: Towards and Evidence-base*. Brussels.
- Early Language Learning in Europe* (2012). Red. J. Enever. United Kingdom.
- EC (2007): *Commission of European Communities, Final Report, High Level group on Multilingualism*. Luxembourg.
- Ferrari M., Palladino P. (2007): *Foreign Language Learning Difficulties in Italian Children: Are They Associated with Other Learning Difficulties?* „Journal of Learning Disabilities”, nr 40(3), s. 256–269.
- Eurydice (2005): *Key data on teaching languages at school in Europe*. Brussels.
- Eurydice (2012): *Key Data on Teaching Languages at School in Europe, 2012 Edition (Kluczowe dane dotyczące nauczania języków obcych w szkołach w Europie)*. Raport Eurydice. Luksemburg.
- Ferrari M., Palladino P. (2007): *Foreign language learning difficulties in Italian children: Are they associated with other learning difficulties?* „Journal of Learning Disabilities”, nr 40(3), s. 256–269.
- Gajewska-Dyszkiewicz A., Grudniewska M., Kulon F., Kutylowska K., Paczuska K., Rycielska L., Szpotowicz M. (2011): *Europejskie Badanie Kompetencji Językowych ESLC. Raport krajowy*. Warszawa.

- Gajewska-Dyszkiewicz A., Marczak M., Paczuska K., Pitura J., Kutylowska K. (2015): *Efekty nauczania języka angielskiego na III etapie edukacyjnym. Raport końcowy badania uczenia się i nauczania języków obcych w gimnazjum i badania umiejętności mówienia*. Warszawa.
- Ganschow L., Sparks R. L., Javorsky J. (1998): *Foreign language learning difficulties: An historical perspective*. „Journal of Learning Disabilities”, nr 31(3), s. 248–258.
- Ganschow L., Sparks R. L., Javorsky J., Pohlman J., Bishopmarbury A. (1991): *Identifying native language difficulties among foreign-language learners in college – a foreign-language disability*. „Journal of Learning Disabilities”, nr 24(9), s. 530–541.
- Gozdawa-Golebiowski R. (2008): *Słowo wstępne*. [W:] *Raport ewaluacyjny. Edukacja dwujęzyczna w Polsce (język angielski). Praktyka w wybranych szkołach*. Pod red. D. Marsh, M. Zając i H. Gozdawy-Golebiowskiej. Warszawa.
- Gál É., Orbán R. (2013): *The Relationship between the First Language Phonological Awareness and the Second Language Reading Ability and the Cross-language Transfer of the First Language Phonological Skills*. „Transylvanian Journal of Psychology”, nr 14(2), s. 173–193.
- Helland T., Kaasa R. (2005): *Dyslexia in English as a second language*. „Dyslexia”, nr 11(1), s. 41–60. doi:10.1002/dys.286
- Hoiem T., Lundberg I., Stanovich K. E., Bjaalid I. K. (1995): *Components of phonological awareness*. „Reading and Writing”, nr 7(2), s. 171–188.
- Jurek A. (2004): *Trudności w nauce języków obcych uczniów z dysleksją rozwojową*. [W:] *Dysleksja w kontekście nauczania języków obcych*. Pod red. M. Bogdanowicz i M. Smoleń. Gdańsk, s. 98–116.
- Krasowicz-Kupis G. (2008): *Psychologia dysleksji*. Warszawa.
- Lindgren S.-A., Laine M. (2011): *Multilingual dyslexia in university students: Reading and writing patterns in three languages*. „Clinical Linguistics and Phonetics”, nr 25(9), s. 753–766.
- Lyon Reid G., Shaywitz S. E., Shaywitz B. A. (2003): *A Definition of Dyslexia. Defining Dyslexia, Comorbidity, Teachers' Knowledge of Language and Reading*. „Annals of Dyslexia”, nr 53, s. 1–14.
- Łockiewicz M., Jaskulska M. (2015): *Mental lexicon, working memory and L2 (English) vocabulary in polish students with and without dyslexia*. „Center for Educational Policy Studies Journal”, nr 5(1), s. 71–89.
- Miles E. (2000): *Dyslexia may show a different face in different languages*. „Dyslexia”, nr 6(3), s. 193–201.
- Milewski T. (1976): *Językoznawstwo*. Warszawa.
- Nijakowska J. (2010): *Dyslexia in the Foreign Language Classroom*. Bristol.
- Palladino P., Bellagamba I., Ferrari M., Cornoldi C. (2013): *Italian Children with Dyslexia are also Poor in Reading English Words, but Accurate in Reading English Pseudowords*. „Dyslexia”, nr 19(3), s. 165–177.
- Palladino P., Ferrari M. (2008): *Phonological sensitivity and memory in children with a foreign language learning difficulty*. „Memory”, nr 16(6), s. 604–625.
- Pawlak M. (2015): *Edukacja dwujęzyczna w polskich szkołach. Raport ewaluacyjny*. Warszawa.
- Petrus P., Bogdanowicz M. (2004): *Sprawność fonologiczna dzieci w kontekście nauki języka angielskiego*. [W:] *Dysleksja w kontekście nauczania języków obcych*. Pod red. M. Bogdanowicz i M. Smoleń. Gdańsk, s. 63–77.
- Raport ewaluacyjny. Edukacja dwujęzyczna w Polsce (język angielski). Praktyka w wybranych szkołach* (2008). Pod red. D. Marsh, M. Zając, H. Gozdawy-Golebiowskiej. Warszawa.
- Sikora-Banasik D. (Red.) (2009): *Wczesnoszkolne nauczanie języków obcych. Zarys teorii i praktyki*. Warszawa.
- Sparks R. L. (2006): *Is there a „disability” for learning a foreign language?* „Journal of Learning Disabilities”, nr 39(6), s. 544–557.

- Sparks R. L. (2008): *Evidence-Based Accommodation Decision Making at the Postsecondary Level: Review of the Evidence for Foreign Language Learning*. „Learning Disabilities Research and Practice”, nr 23(4), s. 180–183.
- Sparks R. L., Ganschow L., Javorsky J., Pohlman J., Patton J. (1992): *Test comparisons among students identified as high-risk, low-risk, and learning disabled in high school foreign language courses*. „Modern Language Journal”, nr 76(2), s. 142–159.
- Sparks R. L., Patton J., Ganschow L. (2012): *Profiles of more and less successful L2 learners: A cluster analysis study*. „Learning and Individual Differences”, nr 22(4), s. 463–472.
- Weinreich U. (1968): *Languages in contact. Findings and problems*. The Hague.
- Wodniecka Z., Haman E. (2014): *Dwujęzyczność – wyzwanie, które warto podjąć, czyli co o dwujęzyczności mówi współczesna psychologia*. [W:] *EuroEmigranci. Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot badań psychologicznych, socjologicznych i kulturowych*. Pod red. J. Kulpińskiej, M. Luźniak-Piechy, D. Praszalowicz. Kraków, s. 43–65.
- Zajac M. (2008): *Wstęp*. [W:] *Nauczanie dwujęzyczne w Polsce i Europie*. Pod red. Z. Dzięgielewskiej i M. Zajac. Warszawa, s. 5–11.
- Zybert J. (1999): *Errors in foreign language learning: the case of Polish learners of English*. Warszawa.

Podstawa prawna

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego poszczególnych szkół, Dz.U. z 2009 r. poz. 17.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczególnych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli, Dz.U. z 2009 r. nr 50, poz. 400.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz.U. z 2012 r. poz. 204.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z 2014 r. poz. 803.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz.U. z 2015 r. poz. 843.

Strony internetowe

- <https://europass.cedefop.europa.eu/pl/about>
- <http://www.ore.edu.pl/wrkj-materialy-do-pobrania/category/69-zmieniajca-si-szkoa>
- <http://eduentuzajsci.pl/badania.html>

Streszczenie

Upowszechnienie edukacji językowej jest zgodne z europejską strategią *Education and Training 2020*, zakładającą, że uczniowie powinni opanować język ojczysty i dwa języki nowożytny. Polscy uczniowie po odbyciu 1380 godzin zajęć z języka obcego przewidzianych w podstawie programowej powinni osiągnąć poziom komunikacyjnej samodzielności na oczekiwanym poziomie B1 lub B2. Spośród niezbędnych dla opanowania języka sprawności najintensywniej ćwiczoną jest słownictwo, najsłabiej – pisanie. Czynnikiem ryzyka w efektywnym uczeniu się języków obcych są obniżone zdolności fonologiczne w języku macierzystym oraz międzyjęzyczny transfer błędów i trudności. Badania porównawcze znajomości

języków obcych uczniów z różnych krajów europejskich pokazują, że efekty osiągnane przez polskich uczniów nie są zadowalające. Natomiast korzyści płynące z uczenia się języków obcych wymagają wybrania metod, które będą przynosiły wymierne efekty w postaci sprawnego posługiwania się innym od ojczystego językiem.

Summary

Dissemination of language education is in line with the European strategy Education and Training 2020, which assumes that students should master their mother tongue and two modern languages. Polish students, after completing 1380 hours of foreign language classes provided in the core curriculum, should achieve a level of communication at the expected level B1 or B2. Among the skills necessary to master the language, vocabulary is the one most intensely practiced, while spelling – the least one. Reduced phonological abilities in the native language and interlingual transfer of errors and difficulties constitute risk factors in effective learning of foreign languages. Comparative studies of foreign language students from different European countries show that the results achieved by Polish students are not satisfactory. The benefits of learning foreign languages require one to select methods that will bring tangible results in the form of the efficient use of a language other than the mother tongue.

Joanna Wołoszyn
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: joanna.ol.91@gmail.com

Nakłonić a namówić – próba analizy semantycznej

Nakłonić (to persuade) and namówić (to convince) – an attempt of the semantic analysis

Artykuł jest próbą analizy semantycznej jednostek leksykalnych zawierających czasowniki *namówić* i *nakłonić*.

This article is an attempt of the semantic analysis of lexical items containing the verbs *namówić* and *nakłonić*.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, semantyka formalna, jednostka językowa
Key words: linguistics, formal semantics, lexical item

1. Celem artykułu jest analiza semantyczna predykatów *ktoś nakłonił kogoś do czegoś* i *ktoś namówił kogoś do czegoś*. Na początku omówię definicje słownikowe badanych wyrażzeń, następnie postaram się ustalić kształt jednostek językowych reprezentujących pojęcia nakłaniania i namawiania, a w końcowej części rozważań przystąpię do próby ich zdefiniowania.

Na wstępie chciałabym zaznaczyć, że badania prowadzę zgodnie z metodami semantyki strukturalnej¹, która traktuje znaczenie jako element systemu – to, co zostało powiedziane za pomocą danej jednostki na mocy konwencji językowych. Nakłanianie kogoś do czegoś jest zaś w językoznawstwie rozpatrywane zwykle jako zjawisko tekstowe, a nie systemowe: analizuje się zdania nakłaniające (Kleszczowa, Termińska 1983) czy takie sposoby wpływania na czyjaś decyzję, jak perswazja i manipulacja (np. Mamcarz 1996; *Manipulacja w języku* 2004), nie podejmując namysłu nad znaczeniem wyrażzeń nazywających dane działanie. Powoduje to, że większość

¹ Podstawowe założenia omawiane są szerzej przede wszystkim w pracach Andrzeja Bogusławskiego (np. Bogusławski 1976, 1988), Anny Wierzbickiej (np. Wierzbicka 1969, 2006) i Macieja Grochowskiego (np. Grochowski 2008).

refleksji dotyczących znaczenia interesujących mnie predykatów znajdujemy w słownikach współczesnej polszczyzny. Analiza semantyczna wyrażenia *ktoś nakłonił kogoś do czegoś* oraz *ktoś namówił kogoś do czegoś* zajmuje również część rozprawy doktorskiej Moniki Czeakańskiej *Polskie czasowniki nakłaniania jako nazwy tzw. czynności perlokucyjnych* (Czeakańska 2015), z której tezami podejmę polemikę w dalszych rozważaniach (polemika ta będzie stanowiła ważny fragment mojej analizy).

2. Zanim jednak będę mogła przejść do namysłu nad znaczeniem interesujących mnie pojęć, trzeba ustalić kształt reprezentujących je jednostek języka. Przyjrzyjmy się więc kilku zdaniom z czasownikami *nakłonić* i *namówić*:

- (1) *Piotr nakłonił Adama do wyjazdu z Polski.*
- (2) *Szef nakłonił Krzyśka, żeby opublikował wyniki swoich badań.*
- (3) *Mama nakłoniła Agę do tego, żeby wyniosła śmieci.*
- (4) *Andrzej namówił Beatę do wzięcia udziału w konkursie.*
- (5) *Basia namówiła Anię na wspólne wakacje.*
- (6) *Nowak namówił żonę, żeby kupiła nowy telefon.*

Powyższe wypowiedzenia pokazują, że mówiąc o nakłanianiu, używamy struktur *ktoś_a nakłonił kogoś_b do czegoś_x* lub *ktoś_a nakłonił kogoś_b (do tego), żeby₋*, natomiast opisując namawianie, posługujemy się jednostkami *ktoś_a namówił kogoś_b do czegoś_x*, *ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby₋* oraz *ktoś_a namówił kogoś_b na coś_x*. Identyczne ustalenia co do łączliwości badanych czasowników zawiera praca Małgorzaty Marcjanik *Czasowniki modalno-kauzatywne we współczesnej polszczyźnie. Analiza łączliwości czasowników oznaczających rozkaz, prośbę, namowę, zakaz, pozwolenie* (1980), w której autorka, charakteryzując ograniczenia selekcyjne, wskazuje, iż w obu przypadkach ostatni argument badanych predykatów jest nieprzedmiotowy i oznacza pewną czynność, do wykonania której *ktoś_b* jest przez *kogoś_a* nakłaniany / namawiany (Marcjanik 1980: 27–28) („nie mogą w tej pozycji występować wyrażenia odpowiadające predykatom percepcyjnym, woluntatywnym i stawania się” (Czeakańska 2015: 94)). Najdogodniejsze do interpretacji są ciągi z frazą zdaniową, ponieważ zawierają one więcej informacji niż nominalizacje, a zatem właśnie jednostki *ktoś_a nakłonił kogoś_b (do tego), żeby₋* oraz *ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby₋* chciałabym poddać analizie.

3. Namysł nad znaczeniem badanych jednostek warto zacząć od przyjrzenia się powstałym do tej pory refleksjom na ten temat. Ustalenia leksykografów sugerują, iż znaczenie czasownika *nakłonić* pokrywa się – w zależności

od słownika – częściowo lub całkowicie ze znaczeniem wyrażenia *namówić* i właśnie dlatego uznałam za zasadne przyjrzenie się obu tym predykatom jednocześnie.

SWJP, na przykład, podaje prawie identyczne definicje badanych czasowników:

„**nakłaniać** ‘namawiać kogoś do zrobienia czegoś, podjęcia jakiejś decyzji, dokonania wyboru itp.; skłaniać, zachęcać, przekonywać’” (SWJP: 560)

„**namawiać** ‘nakłaniać kogoś do zrobienia czegoś, dokonania jakiegoś wyboru itp.; słownie wpływać na czyjeś decyzje’” (SWJP: 563),

które tworzą klasyczne błędne koło. Wydaje się bowiem, że badane predykaty synonimami nie są, a zatem objaśnianie znaczenia jednego z nich za pomocą drugiego jest nieuzasadnione, ale to wykaże dalsza ich analiza. SJPD i SJPSz proponują ciągi wyrażen bliskoznacznych w przypadku jednego z czasowników oraz definicję drugiego, przy czym w SJPD zdefiniowany został predykat *namawiać*, a w SJPSz – *nakłonić*:

„**nakłaniać** ‘namawiać, przekonywać, skłaniać’” (SJPD IV: 1082)

„**namawiać** ‘mówiąc starać się nakłonić kogo do czego; zachęcać’” (SJPD IV: 1105)

„**nakłonić** ‘wpłynąć na czyjąś decyzję; namówić, przekonać, zachęcić, skłonić’” (SJPSz II: 251)

„**namówić** ‘nakłonić, zachęcić kogoś do czegoś; przekonać, skłonić’” (SJPSz II: 257).

W definicjach tych wyrażen zawartych w WSJP wspomina się o argumentowaniu:

„**nakłonić** ‘za pomocą argumentów sprawić, że ktoś zdecydował się na coś’” (WSJP: http://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=28538&id_znaczenia=4761783)

„**namówić** ‘doprowadzić do tego, że ktoś postanawia wykonać określoną czynność lub podjąć określoną decyzję, przedstawiając mu argumenty za tym, że jest to słuszne lub korzystne dla niego’” (WSJP: http://wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=28539&id_znaczenia=4552117),

co sygnalizowałyby, że oba badane czasowniki opisują działanie wymagające mówienia (choć w definicjach z WSJP komponent ten nie jest *explicite* wyrażony – implikuje go argumentowanie). Tymczasem objaśnienia znaczenia czasownika *nakłonić* zawarte w USJP i ISJP wyglądają nieco inaczej:

„**nakłonić** ‘wpłynąć na czyjąś decyzję; przekonać, zachęcić, skłonić’” (USJP II: 800)

„**namówić** ‘wpłynąć słowami, mową na czyjąś decyzję, nakłonić, zachęcić kogoś do czegoś; przekonać, skłonić’” (USJP II: 813)

„**nakłonić** ‘Jeżeli ktoś **nakłonił** nas do czegoś, to sprawił, że z własnej woli zrobiliśmy to’” (ISJP I: 932)

„**namawiać** ‘Jeśli **namawiamy** kogoś do jakiegoś postępowania czy zachowania, to przekonujemy go, że jest ono korzystne lub słuszne, gdyż chcemy, aby tak postępował lub zachowywał się’” (ISJP I: 937).

W ujęciu USJP mówienie jest konieczne jedynie w przypadku namawiania – namówić kogoś do czegoś można wyłącznie za pomocą słów, natomiast objaśnienia znaczenia pojęcia nakłaniania w obu słownikach zawierają sformułowania bardziej ogólne i nie precyzują, **w jaki sposób** można kogoś do czegoś nakłonić. Definicja namawiania w ISJP wykorzystuje czasownik *przekonywać*, który wydaje się wskazywać na konieczność mówienia, argumentowania, ale jednocześnie jest równie złożony semantycznie co definiowany predykat. Warto jeszcze zwrócić uwagę na sformułowania *podjęcie decyzji* i *dokonanie wyboru*, pojawiające się w większości słownikowych definicji, do których wrócę w dalszej części tekstu.

Jak już wspominałam, poza leksykografami znaczeniem czasowników *namówić* i *nakłonić* zajęła się w swojej rozprawie doktorskiej Monika Czekańska, która podaje następujące propozycje definicji badanych jednostek:

„*namówić* / *namawiać*:

I. W warstwie presuponowanej:

1. X wie, że nie jest tak, że Y chce (jest gotów) zrobić Z
2. X chce, aby Y zrobił Z
3. X wartościuje Z dodatnio
4. X myśli, że Y może zrobić Z ze względu na Q (Q to możliwe konsekwencje Z uzasadniające zrobienie Z, wskazane przez X-a)
5. X myśli, że Q odpowiada potrzebom Y-a i tym samym jest dobre dla Y-a

II. W warstwie asertorycznej:

X, dokonując wybranych przez siebie (ze względu na 1–5) czynności illokucyjnych, w tym celu, aby Y zmienił swoje mentalne nastawienie wobec Z i zgodził się zrobić Z, zrobił z Y-em poprzez te akty tak, że Y zmienił swoje mentalne nastawienie wobec Z i zgodził się na zrobienie Z” (Czekańska: 104–105).

„*nakłonić* / *nakłaniać*:

I. W warstwie presuponowanej:

1. X wie / zakłada, że Y nie chce zrobić Z
2. X chce, aby Y zrobił Z

3. Z jest dla X-a ważne ze względu na Q (normy, prawa, zasady, umowy, obietnice itp.)
4. X myśli, że Z jest zgodne z Q
5. X myśli, że Y powinien zrobić Z ze względu na Q

II. W warstwie asertorycznej:

X, dokonując wybranych przez siebie (ze względu na 1–5) czynności illokucyjnych, w tym celu, aby Y zmienił swoją postawę mentalną wobec Z i zgodził się zrobić Z, zrobił z Y-em poprzez te akty tak, że Y zmienił swoją postawę mentalną wobec Z i zgodził się na zrobienie Z” (Czekańska: 121).

Już przy pierwszym spojrzeniu na eksplikacje Czekańskiej widać, że są one zbudowane z nieco innej perspektywy badawczej niż podjęte w tym tekście rozważania – autorce chodziło przede wszystkim o wyeksponowanie płaszczyzny pragmatycznej. Nie tylko nie składają się wyłącznie z indefinibiliów, lecz także trudno je przyjąć bez dyskusji. Nie ze wszystkimi ustaleniami Czekańskiej byłabym skłonna się zgodzić, dlatego też będę z nimi dyskutować w kolejnej części tekstu.

4. Po przedstawieniu dotychczasowego stanu badań można przejść do analizy znaczenia badanych predykatów. Zarówno namawianie, jak i nakłanianie kogoś do czegoś mają na celu spowodowanie jakiegoś działania namawianego / nakłanianego – ktoś_a (z różnych względów) chce, aby ktoś_b zachował się w określony sposób, i usiłuje go do tego przekonać. Wydaje się więc, że jeżeli ktoś_a nakłonił lub namówił kogoś_b do zrobienia p, to spowodował, że ktoś_b zrobił p. Spójrzmy na dwa przykładowe zdania:

- (7) *?Michał nakłonił Piotra (do tego), żeby zmienił pracę, ale Michał nie spowodował, że Piotr zmienił pracę.*
- (8) *?Maria namówiła Jana, żeby założył różową koszulę, ale Maria nie spowodowała, że Jan założył różową koszulę.*

Jeżeli Michał nakłonił Piotra do zmiany pracy, to oczywiście wydaje się to, że Michał spowodował, że Piotr rzeczywiście pracę zmienił. Tak samo jest w przypadku zdania (8) – to, że Maria namówiła Jana do założenia różowej koszuli, zdaje się implikować, że spowodowała, że Jan założył różową koszulę. Wprowadzenie do wypowiedzeń (7) i (8) zaprzeczeń tych hipotez wywołuje wrażenie wewnętrznej sprzeczności obu zdań, co potwierdzałoby założenie, że jeżeli ktoś_a kogoś_b do p nakłonił, to spowodował, że ktoś_b zrobił p. Przykłady (7) i (8) oznaczyłam jednak znakiem zapytania, a nie gwiazdką, ponieważ dałoby się chyba dobudować do nich takie konteksty, w których wewnętrznej sprzeczności nie będzie, np.:

- (9) *Michał nakłonił Piotra, żeby zmienił pracę, ale Michał nie spowodował, że Piotr zmienił pracę, ponieważ kiedy Piotr chciał złożyć wypowiedzenie, dowiedział się, że dostał awans i podwyżkę.*
- (10) *Maria namówiła Jana, żeby założył różową koszulę, ale Maria nie spowodowała, że Jan założył różową koszulę, ponieważ okazało się, że ta koszula ma plamę.*

Zdania (9) i (10) wskazują na to, że nakłonienie / namówienie kogoś_p do p niekoniecznie oznaczają ‘spowodowanie, że ktoś_p zrobił p’ – zwykle tak jest (i zapewne stąd biorą się wątpliwości co do akceptowalności wypowiedzeń (7) i (8)), ale zawsze mogą zająć jakieś nieprzewidziane okoliczności, które uniemożliwią nakłanianemu / namawianemu dane działanie. Nakłonić lub namówić kogoś_p do p to zatem nie tyle ‘spowodować, że ktoś_p zrobił p’, ile – zgodnie z intuicjami leksykografów – ‘spowodować, że ktoś_p **zdecydował się** zrobić p’. Przykłady

- (11) **Michał nakłonił Piotra, żeby zmienił pracę, ale Michał nie spowodował, że Piotr zdecydował się zmienić pracę.*
- (12) **Maria namówiła Jana, żeby założył różową koszulę, ale Maria nie spowodowała, że Jan zdecydował się założyć różową koszulę.*

są już niewątpliwie sprzeczne wewnętrznie, co pozwala uznać powodowanie decyzji o zrobieniu p za jeden z komponentów znaczenia obu badanych jednostek. Czasownik *zdecydować się* jest jednak złożony semantycznie i również będzie wymagał rozłożenia go w projektowanej eksplikacji na wyrażenia prostsze.

5. Trzeba też zwrócić uwagę na to, że nie możemy namawiać czy nakłaniać kogoś do czegoś mimowolnie – jest to zawsze działanie celowe. To, że ktoś_a namówił / nakłonił kogoś_p, żeby coś zrobił, oznacza nie tylko, że spowodował podjęcie decyzji o zrobieniu tego, lecz także, że właśnie taki był jego cel, że to właśnie chciał osiągnąć. Poniższe zdania

- (13) **Mama nakłoniła Agę do tego, żeby wyniosła śmieci, ale robiąc to, mama nie chciała, żeby Aga wyniosła śmieci.*
- (14) **Mama nieumyślnie nakłoniła Agę do tego, żeby wyniosła śmieci.*
- (15) **Andrzej namówił Beatę do wzięcia udziału w konkursie, ale robiąc to, Andrzej nie chciał, żeby Beata wzięła udział w konkursie.*
- (16) **Andrzej nieumyślnie namówił Beatę do wzięcia udziału w konkursie.*

są sprzeczne wewnętrznie, co potwierdza, że nakłaniający / namawiający chce, żeby ktoś_p zrobił p.

6. Skoro jednak kogoś_p trzeba do jakiegoś działania namówić / nakłonić, to prawdopodobnie nie chce on tego zrobić – a przynajmniej tak zakłada ktoś_a. We wspomnianej już rozprawie doktorskiej Czekańska umieszcza w definicjach komponenty ‘X wie, że nie jest tak, że Y chce (jest gotów)

zrobić Z' (w przypadku namawiania) i 'X wie / zakłada, że Y nie chce zrobić Z' (w przypadku nakłaniania), ale nie wydaje się to dobrym rozwiązaniem. Pomiedzy 'wiedzą' a 'założeniem' (występującym w tej pracy w tym samym komponencie) jest duża różnica (por. Danielewiczowa 2002: 316–323), a mówienie o jakiejś wiedzy namawiającego czy nakłaniającego wymagałoby tzw. stuprocentowej pewności (a więc wiedzy właśnie), której przecież nie mamy. Lepiej byłoby zatem ująć ten element znaczenia jako 'ktoś_a sądzi, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p '.

Przed sprawdzeniem, czy taki komponent rzeczywiście można zastosować w eksplikacjach obu badanych predykatów, dobrze byłoby przyjrzeć się jeszcze jednej możliwej sytuacji. Spójrzmy na dialog:

- (17) – *Chodź na piwo.*
 – *Namówiłeś mnie.*

W rozmowach tego typu nie tylko raczej nie użylibyśmy czasownika *nakłonić*, lecz także nie możemy mówić ani o wiedzy, ani o założeniu namawiającego co do tego, czego nie chce odbiorca. W takiej sytuacji ktoś_a nie musi być świadomy tego, że ktoś_b ma jakieś opory przed zrobieniem p – to odbiorca nazwał działanie kogoś_a namawianiem, ponieważ to on wie, jakie miał powody, żeby na piwo nie iść – mógł np. planować naukę do egzaminu, pisanie artykułu czy porządki w mieszkaniu, ale pod wpływem propozycji kolegi uznał, że obowiązki mogą poczekać. Informację o tym, że to ktoś_a sądzi, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p , pozostawiam więc tylko w proponowanej definicji nakłaniania, zaś w przypadku namawiania nie precyzuję, kto takie założenie przyjmuje. Wewnętrzna sprzeczność zdań

- (18) **Profesor nakłonił Marka, żeby pojechał na konferencję, ale profesor nie sądził, że Marek może nie chcieć jechać na konferencję.*
 (19) **Nowak namówił żonę, żeby kupiła nowy telefon, ale nie było tak, że żona Nowaka mogła nie chcieć kupować nowego telefonu.*

potwierdza obecność komponentów: 'ktoś_a sądzi, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p ' w znaczeniu jednostki *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby p* i 'ktoś_b może nie chcieć zrobić p ' w znaczeniu jednostki *ktoś_a namówił kogoś_b, żeby p* .

7. Czekańska wskazuje też, że namawiany z jakiegoś powodu (niekoniecznie znanego namawiającemu) nie jest gotów zrobić p , ale z innego może się na to zgodzić i dlatego namawia się ze względu na pewne zdarzenie q , które może uzasadnić wykonanie postulowanej czynności i jednocześnie jest jedną z jej możliwych konsekwencji – w zdaniu (4) (por. wyżej) np. Andrzej mógłby namawiać Beatę, żeby wzięła udział w konkursie ze względu na możliwość wygranej albo sposobność nauczenia się czegoś nowego.

Zostawiając na chwilę ustalenia Czekańskiej, chciałabym przypomnieć, że w definicjach namawiania zawartych w WSJP i ISJP wspomina się o tym, że namawia się kogoś do jakiegoś działania, przekonując go, że jest ono **słuszne lub korzystne** dla niego, natomiast w przypadku nakłaniania mówi się tylko o powodowaniu danego działania czy danej decyzji, bez wskazania, jakie miałyby być ich skutki. Do podobnych wniosków dotyczących namawiania doszła w *Kocha, lubi, szanuje* (1971) Anna Wierzbicka, która omawia ten predykat wraz z czasownikami *zachęcać* i *radzić*, zaznaczając, że łączy je obecność komponentu ‘sądzę, że będzie dla ciebie dobrze’. Jej definicja namawiania brzmi następująco: „Namawiam cię, żebyś to zrobił = mówię, że chcę, żebyś zechciał to zrobić, bo sądzę, że to będzie dla ciebie dobrze” (Wierzbicka 1971: 191).

Czekańska w swojej pracy powtarza ustalenia Wierzbickiej, ale zaznacza, że to *q*, czyli możliwa konsekwencja postulowanego działania osoby namawianej, miałyby być dla niej dobra. Wydaje się to jednak błędnym założeniem – spójrzmy na wypowiedzenie, na przykładzie którego badaczka sprawdza swoją hipotezę:

(20) *Maria, planując namówić Annę do ścięcia włosów, myśli, że Annie będzie źle w krótkich włosach.*

Czekańska opatruje je gwiazdką, ponieważ według niej namawiamy wyłącznie do tego, co odpowiada potrzebom namawianego. Moim zdaniem jest to podejście niesłuszne, ponieważ łatwo możemy sobie wyobrazić, że Maria nie lubi Anny, chce, żeby Anna źle wyglądała, i właśnie dlatego namawia ją do ścięcia włosów. Oczywiście, żeby ją do tego przekonać, Maria musi ją zapewnić, że będzie wyglądała dobrze, ale nie oznacza to, że sama w to wierzy – ważne, żeby uwierzyła w to Anna.

Warto również zwrócić uwagę na zupełnie poprawne połączenie *namówić do złego* oraz na fakt, że można namówić kogoś do czegoś, wiedząc, że nie będzie to dla niego dobre, jak w zdaniu:

(21) *Michał namówił Krzysia, żeby polizał kłamkę na mrozie.*

Michał mógł sobie w takiej sytuacji po prostu nieładnie z Krzysia żartować, wiedząc, co się stanie, jeżeli ten go posłucha. Ale czy Krzysz uznał, że polizanie kłamki na mrozie będzie miało dla niego dobre skutki? Wydaje się, że chłopiec mógł być ciekawy tego, co się stanie, jeżeli to zrobi, i zdecydować się na takie działanie, żeby poznać odpowiedź na to pytanie, albo nawet po prostu wierzyć w typowe w takiej sytuacji zapewnienia „Zobaczysz, będzie fajnie!”, co raczej nie równa się uznaniu czegoś za dobre dla siebie.

Przykłady (20) i (21) pokazują, że namawiający nie musi sądzić, że proponowane przez niego działanie będzie dobre dla kogoś_p. Co więcej, nie jest nawet pewne, że namawiany musi w te dobre skutki uwierzyć – w zdaniu (21) Krzys mógł polizać klamkę z ciekawości bądź chęci eksperymentu. Wydaje się zatem, że ten komponent z definicji Czekańskiej należałoby odrzucić.

8. Nakłaniamy – zdaniem Czekańskiej – również odnosząc się do pewnego *q*, ale w tym przypadku to działanie nakłanianego (*p*) jest możliwą konsekwencją *q*, które „obejmuje zarówno zdarzenia pojedyncze, dotyczące indywidualnie X-a i Y-a [nakłaniającego i nakłanianego – J.W.], jak i normy, zwyczaje, zasady moralne, systemy wartości” (Czekańska 2015: 115). Z jednej strony brzmi to przekonująco, z drugiej – Czekańska sama przyznaje, że w dwóch przykładach raczej trudno to *q* zrekonstruować; np. zdanie *Jeden z mężczyzn nakłonił drugiego, żeby wyszukiwał chętnych do oddania głosów na wskazanego kandydata za pieniądze* komentuje „między bohaterami sytuacji jest zapewne jakaś relacja, która uzasadnia nakłanianie [...] może to być powołanie się na wzajemne zobowiązania, obietnice, wspólne poglądy itp.” (Czekańska 2015: 116)². Trudno jednak powiedzieć, na jakie normy czy zasady mielibyśmy się powoływać, nakłaniając np. do przemytu narkotyków – a taki przykład również podaje.

Twierdzi też, że celem nakłaniania jest to, żeby nakłaniany zrozumiał (lub przynajmniej zaakceptował), że powinien zrobić to, czego chce nakłaniający. Nie byłabym skłonna się z tym zgodzić, bo o ile w zdaniach:

(22) *Lekarz nakłonił pacjentkę, żeby poddała się leczeniu.*

(23) *Rodzice nakłonili syna, żeby przeprosił kolegę za swoje zachowanie.*

można mówić o jakiejś powinności, o tyle w przykładzie:

(24) *Bartek nakłonił Marka, żeby przemycał narkotyki.*

nie da się już jej wskazać. Wypowiedzenie:

(25) *Bartek nakłonił Marka, żeby przemycał narkotyki, ale Marek nie sądził / nie zaczął sądzić, że powinien przemycać narkotyki.*

wydaje się zupełnie sensowne. Co więcej, to, że ktoś został do czegoś nakłoniony, nie musi pociągać za sobą powinności, np.:

(26) *Rodzice nakłonili syna, żeby przeprosił kolegę za swoje zachowanie, choć syn wcale nie sądził, że powinien przeprosić kolegę – zrobił to dla świętego spokoju.*

a zatem tę hipotezę też odrzucam.

² W definicji komponent ten figuruje w postaci dalekiej od indefinibiliów: ‘Z jest dla X-a ważne ze względu na Q (normy, prawa, zasady, umowy, obietnice itp.)’.

9. Czekańska pisze również, że „między namawiającym a namawianym nie ma różnicy w hierarchii: relacja jest partnerska, równorzędna. Przy nakłanianiu X znajduje się w pozycji nadrzędnej względem Y-a” (Czekańska 2015: 127). Spójrzmy jednak na kilka przykładów:

- (27) *Lena namówiła Martę, żeby poszła z nią do kina.*
- (28) *Marta namówiła Lenę, żeby poszła z nią do kina.*
- (29) *Dyrektor nakłonił pracownika, żeby sfałszował dokumenty.*
- (30) *Pracownik nakłonił dyrektora, żeby podrobił dokumenty.*
- (31) *Jaś namówił rodziców, żeby kupili mu psa.*
- (32) *Jaś nakłonił rodziców, żeby kupili mu psa.*

Czekańska zdania (30) i (32) uznałaby prawdopodobnie za nieakceptowalne, ponieważ nakłaniający jest według niej w jakiś sposób uprawniony do mówienia nakłanianemu, co ma zrobić (prawo to miałyby wynikać zarówno z pozycji rodzinnej, społecznej czy politycznej kogoś_a, jak i z sytuacji), czego nie można powiedzieć o namawiającym. Niemniej jednak gdyby założyć, że np. pracownik zna jakiś wstydlivy sekret dyrektora, a Jaś jest małym spryciarzem, można sobie wyobrazić i to, że byliby w stanie nakłonić do czegoś szefa czy rodziców, więc tę hipotezę również należałoby odrzucić.

10. Skoro różnice między badanymi predykatami wskazane przez Czekańską nie zostały właściwie określone, trzeba ich poszukać gdzie indziej. Na początek warto zwrócić uwagę na to, że w wielu kontekstach można zamienić czasownik *nakłonić* na *namówić* bez naruszania akceptowalności zdań, np.:

- (33) *Agnieszka nakłoniła rodziców, żeby spisali testament.*
- (34) *Agnieszka namówiła rodziców, żeby spisali testament.*
- (35) *Arek nakłonił Magdę, żeby poszła do lekarza.*
- (36) *Arek namówił Magdę, żeby poszła do lekarza.*
- (37) *Michał nakłonił Anię, żeby zjadła kanapkę.*
- (38) *Michał namówił Anię, żeby zjadła kanapkę.*

Możliwość wzajemnej substytucji badanych predykatów nie świadczy jednak o tożsamości ich znaczeń – spójrzmy chociażby na przykłady (37) i (38): oba są poprawne, a jednak przy interpretacji każdego z nich jako pierwszy przychodzi nam do głowy zupełnie inny scenariusz. W przypadku zdania (38) myśli się raczej o tym, że np. Michał coś jadł i chciał, żeby Ania zjadła z nim dla towarzysztwa, Ania nie miała specjalnej ochoty na jedzenie, ale dosyć szybko się zgodziła. Przykład (37) zaś wydaje się opisywać sytuację, w której np. Michał wiedział, że Ania powinna coś zjeść (bo jest chora / jest jej słabo), ale Ania nie chciała jeść, wymawiała się, że jej niedobrze czy

że nie chce zabierać mu kanapki, i dopiero po wielu argumentach Michała zdecydowała się na posiłek.

Kontekstów, które nie pozwalają na wzajemną substytucję badanych predykatów, jest stosunkowo niewiele. Możemy powiedzieć *daj się namówić*, ale nie **daj się nakłonić*, co może być spowodowane tym, że czasownik *namówić* jest potoczny, natomiast *nakłonić* zdecydowanie przynależy do stylu bardziej oficjalnego. Zapewne również ze względów stylistycznych możemy *namówić kogoś na coś*, ale nie da się **nakłonić kogoś na coś*, choć warto zauważyć, że namawiamy na rzeczy mniej poważne, mniej istotne – *na kieliszek wina, na ostatni taniec, na kino, na spacer*. Nakłanianie do takich działań wydaje się mniej prawdopodobne i – jak już wspominałam – użycie tego predykatu powoduje otwieranie się zupełnie innych scenariuszy opisywanej w zdaniu sytuacji niż w przypadku namawiania. Co więcej, o ile na pewno możemy powiedzieć

(39) *Namawiam cię, żebyś zrobiła prawo jazdy.*

o tyle podobna konstrukcja z predykatem *nakłaniać* byłaby nie tyle niepoprawna, ile nieempiryczna – chociaż można tak w pewnych kontekstach powiedzieć, raczej się tego nie robi. Zdanie

(40) *Nakłaniam cię, żebyś zrobiła prawo jazdy.*

brzmi już nieco dziwnie. Czasownik *nakłaniać* zachowuje się więc jak niektóre z predykatów nazywających akty mowy takie jak *grozić* czy *szantażować*: systemowo tworzy się dla nich formy pierwszej osoby liczby pojedynczej, ale w komunikacji one zasadniczo nie funkcjonują.

Zanim zwrócę uwagę na inne konteksty, w których nie można swobodnie zamieniać badanych predykatów, warto byłoby zastanowić się nad tym, w jaki sposób namawiamy i nakłaniamy kogoś_p do czegoś, czyli **co** robimy po to, żeby ktoś_p zrobił p. M. Marcjanik omawia czasowniki *namawiać* i *nakłaniać* jako składniki „grupy namowy”, dla której proponuje następujące objaśnienie: „X sądzi, że Y powinien to zrobić + X chce spowodować za pomocą słów, aby Y to zrobił” (Marcjanik 1980: 65). Wydaje się, że namawianie wymaga mówienia – wskazuje na to sama struktura badanego czasownika (cząstka *mów-* nawiązuje do *mówić*) – ale czy z nakłanianiem jest tak samo? Spójrzmy na dwa zdania:

(41) *Nakłonił ją, żeby poszła za nim, nic do niej nie mówiąc.*

(42) **Namówił ją, żeby poszła za nim, nic do niej nie mówiąc.*

O ile wypowiedzenie (41) dałoby się zaakceptować, o tyle (42) jest już zdecydowanie dewiacyjne, a więc ‘mówienie’ można uznać za komponent namawiania. Fakt, że przykład (41) jest akceptowalny, nie świadczy jed-

nak jeszcze o tym, że w nakłanianiu nie występuje mówienie, por. poniższe zdania:

- (43) *Ewelina nakłoniła mamę, żeby zapisała jej mieszkanie.*
 (44) *Kowalski łapówkami nakłonił pozostałych radnych, żeby głosowali za jego projektem.*
 (45) *Gestem nakłonił ją, żeby poszła za nim.*

Sytuacja, którą opisuje przykład (43), prawdopodobnie wymagała mówienia – czasownik *nakłonić* można by w tym kontekście zamienić na *namówić* bez naruszania akceptowalności zdania (choć wypowiedzenia (43) i (46) na pewno nie są synonimiczne):

- (46) *Ewelina namówiła mamę, żeby zapisała jej mieszkanie.*

Kolejne dwa przykłady nie pozwalają już na taką operację – nie da się nazwać wręczenia łapówki ani wykonania określonego gestu namawianiem, mimo że działaniom Kowalskiego towarzyszyły zapewne jakieś słowa. Zdania

- (47) **Kowalski łapówkami namówił pozostałych radnych, żeby głosowali za jego projektem.*
 (48) **Gestem namówił ją, żeby poszła za nim.*

są dewiacyjne, co pokazuje, że *namówić* kogoś do czegoś można wyłącznie za pomocą słów, ale *nakłonić* kogoś do czegoś – choć najczęściej również wiąże się z mówieniem – niekoniecznie go wymaga.

Akceptowalność przykładów (44) i (45) może być dyskusyjna, ponieważ gest czy łapówka są zdarzeniem jednorazowym, a nakłanianie kojarzy nam się z procesem, z wieloma czynnościami, które musi wykonać nakłaniający, żeby namawiany zgodził się coś zrobić. Wydaje się jednak, że wyrażenia *łapówkami* czy *gestem* w zdaniach takich jak (44) i (45) wskazują nie tyle na **wszystkie** działania nakłanianego, ile na **to jedno**, które ostatecznie spowodowało decyzję nakłanianego o zrobieniu czegoś, które jest niejako zwieńczeniem procesu nakłaniania. Uznawanie takich wypowiedzeń za poprawne nie oznacza, że uważam, że nakłanianie nie wymaga mówienia – w większości przypadków ktoś_a rzeczywiście mówi do kogoś_b, ale poza mówieniem robi coś jeszcze, co powoduje, że proces ten jest zdecydowanie bardziej skomplikowany niż namawianie, w którym czasami (ale też nie zawsze) wystarczy rzucić propozycję (jak w zdaniu (17)) albo powtórzyć ją po początkowej odmowie:

- (49) – *Chodź z nami!*
 – *Nie, nie idę.*
 – *No chodź, nie bądź taka!*
 – *No dobra...*

Działanie opisane w powyższym przykładzie nazwalibyśmy raczej namawianiem, tak samo jak większość sytuacji z udziałem dzieci (por. wypowiedzenie (21)), ponieważ dzieci nie dysponują zbyt wielkimi kompetencjami językowymi ani doświadczeniami pozajęzykowymi związanymi z mechanizmami wywierania na kogoś wpływu (nie wykluczam, że od tej reguły są wyjątki) i nakłanianie wydaje się procesem zbyt wysublimowanym jak na ich możliwości. Ciąg 'ktoś_a powiedział coś_y do kogoś_b po to, żeby ktoś_b zrobił p' byłby zatem komponentem semantycznym jednostki *ktoś_a namówił kogoś_b, żeby p*, natomiast jednostkę *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby p* trzeba by eksplikować bardziej ogólnym sformułowaniem 'ktoś_a zrobił coś_y po to, żeby ktoś_b zrobił p'. Obecność tych komponentów w znaczeniach badanych jednostek możemy potwierdzić testem falsyfikacyjnym:

- (50) **Maria namówiła Jana, żeby założył różową koszulę, ale Maria nie powiedziała Janowi niczego, co miało spowodować, że Jan założy różową koszulę.*
- (51) **Andrzej namówił Beatę, żeby wzięła udział w konkursie, ale Andrzej nie powiedział Beacie niczego, co miało spowodować, że Beata weźmie udział w konkursie.*
- (52) **Kowalski łapówkami nakłonił pozostałych radnych, żeby głosowali za jego projektem, ale Kowalski nie zrobił niczego, co miałyby spowodować, że pozostali radni zagłosują za jego projektem.*
- (53) **Gestem nakłonił ją, żeby poszła za nim, ale nie zrobił niczego, co miałyby spowodować, że za nim pójdzie.*

Zdania (50)–(53) są dewiacyjne, a zatem można uznać ciągi 'ktoś_a powiedział coś_y do kogoś_b po to, żeby ktoś_b zrobił p' i 'ktoś_a zrobił coś_y po to, żeby ktoś_b zrobił p' za komponenty semantyczne badanych predykatów i to właśnie tę różnicę między nimi uznać za dystynktywną. Chciałabym jednak podkreślić raz jeszcze, że komponent 'ktoś_a zrobił coś_y po to, żeby ktoś_b zrobił p' obecny w znaczeniu predykatu *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby p* zdaje sprawę nie tyle z wykluczenia możliwości wykorzystania słów, mówienia w procesie nakłaniania, ile z rozszerzenia zakresu możliwych działań o pozamowne środki wpływania na kogoś, co z kolei wskazuje na to, że nakłanianie jest działaniem bardziej złożonym niż stosunkowo proste namawianie.

Rozważania na temat znaczenia jednostek *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby_* i *ktoś_a namówił kogoś_b, żeby_* warto zamknąć próbą ich zdefiniowania. Aby móc to zrobić, trzeba jeszcze zastąpić złożone semantycznie wyrażenie *zdecydował się*, występujące w jednym z ich komponentów semantycznych, jego definicją. Eksplikację tego czasownika opracował Maciej Grochowski w książce *Pojęcie celu. Studia semantyczne* (1980); brzmi ona następująco: „X zdecydował, że y p (o y-u p). ≈ X myślał o tym, czy y p, czy y nie-p, i wybrał, że y p (dla y-a p)” (Grochowski 1980: 56). Objasnienie znaczenia pojęcia wybierania, które się w tej definicji pojawiło, znajdujemy w tej samej pracy:

„ X wybiera y spośród v . $\approx X$ wie o tym, że może chcieć spowodować y albo z (należące do v), i x chce spowodować y ” (Grochowski 1980: 54).

W tej drugiej eksplikacji dyskusyjna wydaje się kwestia ‘chcienia spowodowania y ’. Grochowski zdania takie, jak

(54) **Jan wybiera spacer do lasu, ale nie chce iść na spacer do lasu.*

uważa za sprzeczne wewnętrznie (Grochowski 1980: 54). Gdyby jednak założyć, że Jan musi wybrać z kilku możliwości, z których żadna go nie zachwyca, a spacer do lasu jest po prostu najmniej niezachęcający, zdanie (54) można by było uznać za zupełnie sensowne. Grochowski twierdzi, że wyrażenie *chcę* jest niejednoznaczne – bywa bliskie znaczeniu ‘mam ochotę’ lub ‘jestem zdecydowany’ (Grochowski 1980: 32) – co prawdopodobnie przyczynia się do powstawania wątpliwości co do interpretacji tego przykładu. Chciałabym zatem zastąpić ‘chcienie’ ciągiem *jest gotów*, który nie tylko opisuje „stan wewnętrzny niższego poziomu (bardziej elementarny) niż stan wyrażany przez *chcę*” (Grochowski 1980: 39), lecz także jest składnikiem definicji wyrażenia *ktoś jest zdecydowany robić coś*³, które Grochowski uznał za bliskie jednemu ze znaczeń czasownika *chcieć*.

Znaczenia badanych jednostek można więc objaśniać następująco:

ktoś_a nakłonił kogoś_b (do tego), żeby p:

‘ktoś_a, sądząc, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p,

zrobił q po to, żeby ktoś_b zrobił p,

i ktoś_a spowodował,

że po tym, jak ktoś_b myślał o tym⁴, czy zrobić p, czy nie zrobić p,

ktoś_b był gotów zrobić p’

ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby p:

‘ktoś_a powiedział coś_y do kogoś_b, żeby ktoś_b zrobił p,

i ktoś_a spowodował,

że po tym, jak ktoś_b myślał o tym, czy zrobić p, czy nie zrobić p,

ktoś_b był gotów zrobić p’

Przy czym *ktoś_a* oznacza nakłaniającego lub namawiającego, *ktoś_b* – nakłanianego lub namawianego, *p* – jakąś czynność, którą miałby wykonać ktoś_b, a *q* – pewne działanie kogoś_a, o którym nie jest powiedziane w zdaniu.

Trzeba tu jeszcze wyjaśnić, dlaczego proponowana definicja namawiania nie zawiera ostatecznie komponentu ‘ktoś_b może nie chcieć zrobić p’, choć

³ „ X jest zdecydowany robić A . $\approx X$ jest pewien, że chce robić A , i x jest gotów robić A ” (Grochowski 1980: 44).

⁴ „ X myśli o tym, czy SP. $\approx X$ wie, że x nie wie, czy SP, czy S nie-P, i w tym celu, by wiedzieć, czy SP, x zakłada: jeżeliby przyjął pewne sady, to SP, jeżeliby ich nie przyjął, to S nie-P” (Grochowski 1980: 58).

w eksplikacji nakłaniania znalazł się podobny do niego ciąg ‘ktoś_a sądzi, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p’. Skoro w przypadku predykatu *ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby p* nie możemy – jak już wspominałam – przypisać sądu o tym, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p konkretnemu uczestnikowi sytuacji, nie ma potrzeby zamieszczać tego komponentu w definicji, ponieważ na ten element znaczenia wskazuje ciąg ‘ktoś_b myślał o tym, czy zrobić p, czy nie zrobić p’. Nieco inaczej jest z nakłanianiem, gdyż czasownik ten implikuje, że nakłaniający zakłada możliwą niechęć nakłanianego do jakiegoś działania, i właśnie z tego założenia kogoś_a zdaje sprawę komponent ‘ktoś_a sądzi, że ktoś_b może nie chcieć zrobić p’.

Podsumowując, mimo że badane predykaty są do siebie dość podobne – oba opisują powodowanie decyzji kogoś_b o zrobieniu czegoś, czego chce od niego ktoś_a, występują między nimi istotne różnice: nakłaniany jest mniej skłonny zgodzić się na proponowane mu działanie niż namawiany, co powoduje, że nakłanianie wymaga więcej wysiłku i jest bardziej skomplikowane niż stosunkowo proste namawianie – o ile do namówienia wystarczy mówienie, o tyle w nakłonieniu temu mówieniu coś na pewno towarzyszy.

Skróty słowników

- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. Pod red. M. Bańko. T. I–II. Warszawa 2000.
PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, 1994. Pod red. H. Zgólkowej. T. I–L. Poznań.
SJPD – *Słownik języka polskiego*. Pod red. W. Doroszewskiego. T. I–XI. Warszawa 1958–.
SJPSz – *Słownik języka polskiego*. Pod red. M. Szymczaka. T. I–III. Warszawa 2002.
SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*. Pod red. B. Dunaja. Warszawa 1996.
USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego* Pod red. S. Dubisza. T. I–IV. Warszawa 2003.
WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*. Pod red. P. Żmigrodzkiego (2012), [online:] <http://wsjp.pl/>.

Literatura

- Bogusławski A. (1976): *O zasadach rejestracji jednostek języka*. „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 356–364.
Bogusławski A. (1988): *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*. Wrocław.
Czekańska M. (2015): *Polskie czasowniki nakłaniania jako nazwy tzw. czynności perlokucyjnych*. Uniwersytet Warszawski (mps).
Danielewiczowa M. (2002): *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*. Warszawa.
Grochowski M. (1980): *Pojęcie celu. Studia semantyczne*. Wrocław.
Grochowski M. (2008): *Rola dewiacji w uzasadnianiu hipotez semantycznych. Wprowadzenie do problematyki*. „Biuletyn PTJ” LXIV, s. 25–36.

- Kleszczowa K., Termińska K. (1983): *Nakłaniające zdania aluzyjne*. „Język Polski” 63, z. 1–2, s. 33–41.
- Mamcarz A. (1996): *Metodologia badań nad językiem nakłaniania. Zarys problematyki*. „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 14–24.
- Manipulacja w języku* (2004). Pod red. P. Krzyżanowskiego i P. Nowaka. Lublin.
- Marcjanik M. (1980): *Czasowniki modalno-kauzatywne we współczesnej polszczyźnie. Analiza łączliwości czasowników oznaczających rozkaz, prośbę, namowę, zakaz, pozwolenie*. Zielona Góra.
- Wierzbicka A. (1969): *Dociekania semantyczne*. Wrocław.
- Wierzbicka A. (1971): *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*. Warszawa.
- Wierzbicka A. (2006): *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza semantyczna pojęć namawiania i nakłaniania. Na początku tekstu zostały wyodrębnione jednostki leksykalne zawierające czasowniki namówić i nakłonić: *ktoś_a nakłonił kogoś_b do czegoś_x*, *ktoś_a nakłonił kogoś_b (do tego), żeby₋*, *ktoś_a namówił kogoś_b do czegoś_x*, *ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby₋* oraz *ktoś_a namówił kogoś_b na coś_x*. Następnie omówiono dwie z nich – *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby₋* i *ktoś_a namówił kogoś_b, żeby₋*. Analiza wykazała, że nie są one synonimami – namawiamy, używając wyłącznie słów, zaś do nakłaniania wykorzystujemy również działania innego rodzaju, co sprawia, że nakłanianie jest procesem bardziej złożonym. Rozważania zostały podsumowane próbą zdefiniowania badanych ciągów.

Summary

The predominant goal of this article is to perform a semantic analysis of the notions of convincing and persuading. The initial part of the text in question is oriented towards distinguishing lexical items incorporating the *nakłonić* and *namówić* verbs. They are as follows: *ktoś_a nakłonił kogoś_b do czegoś_x*, *ktoś_a nakłonił kogoś_b (do tego), żeby₋*, *ktoś_a namówił kogoś_b do czegoś_x*, *ktoś_a namówił kogoś_b (do tego), żeby₋* and *ktoś_a namówił kogoś_b na coś_x*. Afterwards, two of them are discussed in detail, namely – *ktoś_a nakłonił kogoś_b, żeby₋* and *ktoś_a namówił kogoś_b, żeby₋*. The conducted analysis has shown that they are not synonymous – we convince others to do something by using only words but persuading often requires different actions (besides talking to somebody) so it is a more complicated process. The aforementioned considerations are preceded by the attempt of the author to define the examined sequences.

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Katarzyna Anna Rose
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: katarzyna.rose@wpl.pl

Agnieszka Myszka: *Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów 2016, ss. 498.

Nazewnictwo miejskie jest jednym z elementów, które współtworzą kulturę. Istotą urbanonimów jest odbiór rzeczywistości, a także tworzenie nowej rzeczywistości w przestrzeni miasta. Kultura i nazwy miejskie są ze sobą połączone, odzwierciedlają sposób postrzegania otaczającego świata przez człowieka.

Praca Agnieszki Myszkii pt. *Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz świata* to wydana w lipcu 2016 r. monografia o objętości 498 stron. Autorka skupiła się na badaniach onomastycznych mających na celu analizę nazw jednego miasta oraz pośrednio pokazanie, jakie zmiany zaszły w nazewnictwie oraz w językowo-kulturowym obrazie Rzeszowa. Autorka rzetelnie opracowała wewnętrzne i zewnętrzne, tj. pozajęzykowe, czynniki ewolucji nazewnictwa miejskiego. Zanalizowała onimy współczesne i historyczne. Materiał poddany analizie obejmuje nazwy od XVII w. do końca 2014 r., łącznie około 3,5 tys. nazw. Praca A. Myszkii ma charakter teoretyczno-materiałowy. Książka podzielona została na trzy bloki: pierwszy – historyczno-metodologiczny, drugi i trzeci – analityczne.

W pierwszej części autorka zaprezentowała przedmiot badań, tzn. miasto Rzeszów. Skrupulatnie opisała różne interpretacje nazwy, jak również historię miasta, kładąc akcent na pełnione przez nie funkcje – od handlowej po administracyjno-usługową. Nie pominęła tego, w jaki sposób miasto rozrastało się terytorialnie, opisała skład etniczny społeczeństwa, a także czynniki wpływające na charakter i kulturę Rzeszowa. W części tej zaprezentowała szczegółowo przedmiot i zakres badań, określiła także typologię nazewnictwa miejskiego, jaką przyjęła w swoich badaniach. Następnie omówiła wyznaczniki własności leksemów w dokumentach archiwalnych. Rozdziały początkowe stanowiły wstęp do bloku analitycznego pracy, miały ułatwić zrealizowanie celu głównego, jakim było ukazanie przemian nazewniczych miasta.

Część druga pracy prezentuje analizę diachroniczną nazewnictwa Rzeszowa. Autorka zaprezentowała historię, motywację oraz ewolucję urbanonimów. Kolejno zanalizowała nazwy obiektów komunikacyjnych (ulic, rond, mostów i wiaduktów, przystanków, dworców PKS i PKP oraz komunikacji miejskiej), ojkonimy (nazwy przedmieść, dzielnic, osiedli administracyjnych, nazwy nieformalne, a także nazwy osiedli deweloperskich). Kolejnym punktem przeprowadzonej analizy semantyczno-motywacyjnej i formalnej były anojkonimy, czyli miejsca niezamieszkałe przez człowieka. Opisała tu m.in. kształtowanie się hydronimów i ich przeobrażenia. Następnie charakterystyce poddała nazwy miejsc, które zostały wydzielone sztucznie – place, zieleńce, nekropolie. Ze szczególną dokładnością przedstawiła specyfikę nazw tych miejsc, ich motywację oraz budowę i kształt językowy. Ostatnim punktem drugiej części pracy jest prezentacja analizy diachronicznej urbanonimów – ważnych punktów w mieście. Autorka zbadła semantykę i strukturę nazw posesji, ukazując ich ewolucję. Analizie poddała 179 nazw, słusznie zauważając, że nazwy budynków przypominają nazwy obszarów, które są niezabudowane. W tej części pracy wykazała wiele różnic pomiędzy onimami. Równie specyzyjnej analizie poddała nazwy obiektów sakralnych, pomników i rzeźb miejskich, obiektów obronnych, wojskowych (szczególną uwagę poświęciła Rzeszowowi jako grodowi obronnemu), obiektów gospodarczych (młyny i karczmy miejskie, jak również podmiejskie), a także nazwy obiektów sportowych. Autorka rzeczowo i wyczerpująco przedstawiła historię rzeszowskich ważnych punktów miejskich, a następnie dokonała ich analizy charakteryzując strukturę onimów oraz motywację nazewniczą.

W części trzeciej pracy A. Myszka poddała analizie opozycje socjokulturowe onimicznej przestrzeni Rzeszowa, przedstawiła związki między językiem a kulturą. Charakteryzowane opozycje zawarte w pracy to SWÓJ–OBCY, CENTRUM–PERYFERIE oraz STARY–NOWY. Badaczka zanalizowała semantykę podanych powyżej leksemów, omówiła kryterium narodowościowe i religijne, bliskości przestrzennej, jak również aspekty społeczno-psychologiczno-kulturowe w opozycji SWÓJ–OBCY. Ukazała m.in., że na podstawie zebranego materiału można wyciągnąć wniosek, iż miasto jest zamknięte na obcych. Nazwy zrzeszające SWOICH patronów znajdują się w CENTRUM, zaś OBCYCH na peryferiach miasta. Następnie opisała wykładniki językowe opozycji SWÓJ–OBCY analizując warstwę fonetyczną/graficzną, morfologiczną oraz leksykalną.

Opozycja CENTRUM–PERYFERIE została scharakteryzowana pod względem semantyki wyrazów. Następnie autorka opracowała to zagadnienie w przestrzeni onimicznej miasta, uwzględniając lokacje w płaszczyznach wertykalnej i horyzontalnej, a także w aspekcie kulturowym i socjokulturowym.

Analizując opozycję CENTRUM–PERYFERIE, badaczka wzięła pod uwagę takie aspekty jak lokacje góra–dół, przód–tył, blisko–daleko, prestiż–brak prestiżu oraz „wiejskość”–„miejskość”.

Opracowując opozycję STARY–NOWY, po przedstawieniu istoty tego zagadnienia, autorka przedstawiła kategorię oraz semantykę STAREGO i NOWEGO w przestrzeni Rzeszowa. Analizą objęła nazwy rzeszowskie z członami STARY i NOWY, a także inne wykładniki tej relacji. Jak słusznie zaobserwowała, „specyficznym wykładnikiem NOWEGO jest leksem trasa” (s. 401), natomiast kategoria STARY realizowana jest poprzez odwołanie się do tradycji i historii, jaką jest np. kultura rycerska i dworska. A. Myszka trafnie stwierdziła, że „kategorię STARY realizują również nazwy przywołujące dawne elementy przestrzeni miejskiej i gospodarki” (s. 401). Jako przykład przytoczyła takie leksemy, jak: młyn, fólusze, mydlarnie, garbarnie i woszczarnie.

Praca A. Myszkii wniosła duży wkład do współczesnych badań onomastycznych. Blisko 3,5 tys. jednostek nazewniczych, które poddane zostały badaniom, dotyczy różnorodnych kategorii urbanonimii, są to m.in. nazwy ulic, placów, przystanków MPK, mostów, pomników, akwenów, cmentarzy. Autorka wykorzystała w swojej pracy najnowszą metodologię badań, ukazała wiele istotnych przemian w nazewnictwie oraz językowo-kulturowym obrazie Rzeszowa. Rozprawa A. Myszkii, stanowiąca wszechstronną analizę nazewnictwa miejskiego w kontekście języka, jak również zmian pozajęzykowych, wnosi wiele nowych i ciekawych ustaleń do rozwoju polskiej onomastyki.

Alina Naruszewicz-Duchlińska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: alina.naruszewicz@uwm.edu.pl

Daniel Słapek: *Rozważania metajęzykoznawcze*. Zakład Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego Uniwersytetu Łódzkiego & Primum Verbum. Łódź 2017, ss. 138.

W ramach serii *Studia z metodologii i filozofii językoznawstwa* ukazała się monografia Daniela Słapka *Rozważania metajęzykoznawcze*, wpisująca się w nurt prac syntetyzujących wiedzę z zakresu lingwistyki i precyzujących na tle kulturowym przedmiot jej zainteresowania. Takie rozprawy są potrzebne zarówno specjalistom z danej dziedziny, jak i studentom kierunków humanistycznych. Na pochwałę zasługuje więc to, że – oprócz tradycyjnej wersji drukowanej – książka jest dostępna również w postaci elektronicznej. Można z niej darmowo skorzystać na portalu Academia.edu¹, przeznaczonym do szerzenia wyników prac naukowych. Omawiana monografia jak najbardziej zasługuje na rozpowszechnienie. Autor w sześciu rozdziałach odnosi się do istotnych kwestii teoretycznych, przedstawiając je z osobistego punktu widzenia, w przystępny – co nie oznacza wyjścia poza kanon stylu naukowego – sposób.

Pierwszy rozdział „Wokół języka i językoznawstwa” ma charakter wprowadzenia. Autor omawia czynniki wpływające na kształt współczesnej lingwistyki (w tym m.in. odnosi się do systemu grantowego) oraz przedstawia, uprzednio omawiając prace Piotra Żmigrodzkiego i Ireneusza Bobrowskiego dotyczące tej tematyki, swoją definicję metajęzykoznawstwa. Pojmuje je jako „wszelkiego rodzaju refleksję nad językoznawstwem z poziomu metanauki [...] część makrolingwistyki (językoznawstwa *sensu largo*, nie zaś ogólnej metanauki, choć z tej drugiej, rzecz jasna, nieustannie czerpie” (s. 17, 18). Podkreślając związki lingwistyki z filozofią uznaje, że w nauczaniu językoznawstwa obligatoryjne powinny być odniesienia do filozofii języka.

¹ <https://www.academia.edu/33221242/Rozwa%C5%BCania_metaj%C4%99zykoznawcze>, dostęp: 24.06.2017.

W drugim rozdziale zatytułowanym „Paradygmaty językoznawstwa” przybliżone zostają m.in. zagadnienia ciągłości naukowej, komunikacji interparadygmatycznej oraz interpretacji i „wspólnoty” sądów językoznawczych. Omawia się także rewolucje naukowe, rozumiane jako zmiany „obowiązujących teorii, metod badawczych, celów, a nawet samego obiektu badania naukowego” (s. 25), prowadzące do zastąpienia nową teorią poprzednio obowiązujących założeń. Przybliżone i krytycznie zinterpretowane przez autora zostają m.in. koncepcje paradygmatów językoznawstwa sprecyzowane przez Aleksandra Kiklewicza i Ireneusza Bobrowskiego. Badacz zakłada, że w przyszłości przeciwwagą dla podejścia kognitywnego stanie się uwarunkowany antropologicznie kulturowy paradygmat językoznawstwa.

Trzeci rozdział monografii koncentruje się wokół trzech pojęć: języka, kultury i komunikacji, omówionych w odniesieniu do koncepcji Donalda Davidsona, Andrzeja Pawelca, Yves’a Winkina oraz Jerzego Kmity i Grzegorza Banaszaka. J. Kmita wyraża przekonanie, że kultura jest wiedzą, której należy się uczyć, sposobem organizacji i interpretacji zjawisk materialnych oraz źródłem języka, który stanowi narzędzie komunikacji, czyli „zespół respektowanych reguł służących do osiągnięcia specyficznego celu – porozumiewania się” (s. 55). D. Davidson prezentuje inny pogląd: konwencje kulturowe ułatwiają komunikowanie, ale nie są niezbędne, ważniejsza od nich jest interakcja między mówiącym a interpretatorem przekazu, komunikacja zaś jest twórczą praktyką społeczną. Y. Winkin wyróżnia dwa główne rodzaje komunikacji – „telegraficzną”/„hydrauliczną” i „orkiestralną”/„rytualną”, uwypuklającą rolę odbiorcy. Podkreśla wzajemne uwarunkowania komunikacji i kultury oraz uznaje przy tym, że „kultura kładzie nacisk na strukturę, komunikacja na proces” (s. 63).

W kolejnej części pracy Autor odpowiada na pytanie, stanowiące tytuł rozdziału, „Dlaczego językoznawstwo antropologiczne?” – otóż nazwa została przyjęta, by podkreślić związek lingwistyki z antropologią kulturową. D. Słapek słusznie zakłada, zgodnie z integracyjnym ujęciem nauki, że „językoznawstwo jest [...] nauką o człowieku w tym samym stopniu co filozofia, antropologia czy psychologia [...]” (s. 67), a każde „badanie języka w pewnym stopniu jest badaniem kultury, w jakiej ten język powstał: kultura i język kształtowały się bowiem równolegle” (s. 74).

Piąty rozdział rozprawy jest poświęcony ontologii języka. Obiekt rozważań stanowi jej pojmowanie przez różnych naukowców. Lech Ostasz wyróżnia trzy statusy bytowe: realny, korelatowy i postulatyczny. Do bytów postulatycznych można zaliczyć gramatykę uniwersalną Noama Chomsky’ego „w tym sensie, że reguły językowe, które zakładała, miały dopiero zostać opisane w toku badań językoznawczych” (s. 94). Omówione zostają także poglądy

Ferdinanda de Saussure'a i Karla R. Poppera odnoszące się do ontologii języka. Ostatni wymieniony uczony zakłada m.in., że „[w]yższe funkcje języka, właściwe tylko człowiekowi, to funkcja opisowa albo informacyjna [...] oraz funkcja krytyczna albo argumentacyjna, która umożliwia poddanie opisów krytyce [...]” (s. 105), a język jest „bytem realnym, autonomicznym i obiektywnym” (s. 107).

Zakończenie pracy poprzedzają rozważania „Językowy czy lingwistyczny obraz świata?”, w których Autor zauważa m.in., zgadzając się z Ireneuszem Bobrowskim, że językowy obraz świata jest pojęciem używanym tylko w polskiej nauce, ale nie podzielając jego tezy, że mamy do czynienia z językoznawczym, a nie językowym obrazem świata. W finalnej części rozprawy D. Słapek rekapitułuje przedstawione informacje i interpretacje, konkludując: „[s]plot języka z kulturą jest nierozzerwalny; trudno przy tym doszukiwać się pierwszeństwa jednego pojęcia nad drugim: są one wzajemnie zależne, jedno nie może w pełni zaistnieć bez drugiego. Każde zatem badanie języka w pewnym stopniu jest badaniem kultury, w jakiej ten język się ukształtował. Kultura i język powstały równolegle lub – chyba bardziej precyzyjnie – wspólnie”.

Badacz w podsumowaniu monografii żartobliwie sugeruje, że można by ją zatytułować „Cierpienia młodego językoznawcy”. Być może tak, jednak wartość merytoryczna omawianej pracy i jasność stylu sprawiają, że z pewnością nieadekwatny byłby wobec niej tytuł „Cierpienia czytelnika (niezależne od wieku)”, bo czas poświęcony na lekturę z pewnością w tym przypadku nie jest czasem straconym.

Katarzyna Witkowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn
e-mail: katarzyna.witkowska@uwm.edu.pl

Bibliografia „Prac Językoznawczych” za lata 1997–2017*

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Olsztynie.
Prace Językoznawcze
z. I

1. Biolik Maria (1997): *Germanizacja nazwisk polskich mieszkańców okolic Węgorzewa w latach 1653–1853*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 5–19.
2. Dobaczewski Adam (1997): *Wstępna charakterystyka pragmatyczna wypowiedzi potwierdzających*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 20–26.
3. Kosyl Czesław (1997): *Józef Mroziński – pionier polskiej onomastyki*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 27–35.
4. Oronowicz Ewa (1997): *Przezwiska w polskich badaniach onomastycznych*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 36–46.
5. Pospiszyl Anna (1997): *Zdania przydawkowe w utworach poetyckich Michała Kajki*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 47–55.
6. Sędziak Henryka (1997): *Wskaźniki zespolenia i nawiązania w polszczyźnie mówionej (na materiale gwary łomżyńskiej)*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 56–64.

* Czasopismo „Prace Językoznawcze” ukazuje się od 1997 r., początkowo jako „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Językoznawcze” (z. 1 – 1997 i z. 2 – 1998). Od 1999 r. jako rocznik wydawany przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (t. I–XIV), od 2013 r. (t. XV) jako kwartalnik. Łącznie w ciągu dwudziestu lat (do końca 2017 r.) ukazało się 36 woluminów.

W Bibliografii nie uwzględniono nekrologów, recenzji, sprawozdań, komunikatów.

7. Szcześniak Krystyna (1997): *Marcin Giersz jako onomasta i dialektolog*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 65–70.
8. Wolnicz-Pawłowska Ewa (1997): *Przezwiseka intymne w najnowszej polszczyźnie*. Cz. 1: *Afectiva*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 71–93.
9. Zawilska Katarzyna (1997): *Toruńskie gazety rękopiśmienne jako źródło badań filologicznych*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. I, s. 94–98.

**Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Olsztynie.
Prace Językoznawcze
z. II**

10. Biolik Maria (1998): *Baza onomastyczna rdzenia *sal- na ziemiach staropruskich*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 5–14.
11. Bogdanowicz Elżbieta (1998): *Typy strukturalne nazwisk w XVIII-wiecznej antroponimii południowego Podlasia*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 15–19.
12. Kosek Iwona (1998): *Problem konotacji przyczasownikowych pozycji (fraz przyimkowo-nominalnych równoważnych adverbium)*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 20–24.
13. Krajewski Lech (1998): *O gnoseologicznym aspekcie porównania*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 25–30.
14. Krasowska-Kunicka Wioletta (1998): *Słownictwo związane z pieczeniem chleba w mowie trzech pokoleń mieszkańców Olsztyna*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 31–37.
15. Naruszewicz Alina (1998): *Nazwy współczesnych polskich zespołów muzycznych*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 38–44.
16. Piotrowicz Oliwia (1998): *Polskie nazwy terenowe w formie zestawień słowotwórczych z terenu byłego powiatu kętrzyńskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 45–52.
17. Piwowar Jolanta (1998): *Systematyczny opis sufiksalnych odpowiedniości aspektowych czasowników polskich*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 53–73.

18. Rutkowski Mariusz (1998): *Nazwy własne we współczesnej polskiej prozie alpinistycznej*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 74–82.
19. Sadłowska Dorota (1998): *Komizm i przysłowia we fraszkach Jana Sztaudyngera*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 83–92.
20. Walo-Danowska Iwona (1998): *Przezwiśka szkolne motywowane przez inne nazwy własne*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 93–101.
21. Wolnicz-Pawłowska Ewa (1998): *Przezwiśka intymne w najnowszej polszczyźnie. Cz. 2: Afektonimy i przezwiśka rzadkie*, „Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Językoznawcze”, z. II, s. 102–113.

Prace Językoznawcze tom I

22. Biolik Maria (1999): *Fonetyczne wykładniki stylizacji gwarowej w felietonach Seweryna Pięniężnego Kuba spod Wartemborka gada*, PJ I, s. 7–16.
23. Dobaczewski Adam (1999): *Próba opisu znaczeń leksemów jasny/jasno/ jasne*, PJ I, s. 17–26.
24. Duma Jerzy (1999): *Czy istniał słowiański *Płaczybóg?*, PJ I, s. 27–32.
25. Guz Marzena (1999): *Franciszek Ksawery Malinowski als Wissenschaftler*, PJ I, s. 33–40.
26. Legowicz Krzysztof (1999): *Analiza stylistyczna leksyki Abecadła Kisiela i Alfabetu Urbana*, PJ I, s. 41–48.
27. Pospiszyl Anna (1999): *Czasownik gnać: formacje pochodne, warianty gwarowe*, PJ I, s. 49–57.
28. Przybyszewski Sebastian (1999): *Serce w homiliach Jana Pawła II*, PJ I, s. 58–77.
29. Rau Anna (1999): *Pozytywny i negatywny stereotyp mężczyzny w Biblii a współczesny obraz Polaka*, PJ I, s. 78–88.
30. Skolimowska Urszula (1999): *Nazwiska odimienne mieszkańców Mławy w latach 1660–1744*, PJ I, s. 89–95.
31. Śledź Anna (1999): *Struktura składniowa wypowiedzeń wołaczowych, wykrzyknikowych i dopowiedzeniowych w dialogach siedmiolatków (na materiale z Olsztyna)*, PJ I, s. 96–115.
32. Wilczyński Wojciech (1999): *O nazwach polskich klubów piłkarskich występujących w ekstraklasie w latach 1927–1998*, PJ I, s. 116–127.

33. Wolnicz-Pawłowska Ewa (1999): *O nazwiskach polskich. Co znaczą i o czym mówią nasze nazwiska?*, PJ I, s. 128–138.

Prace Językoznawcze tom II

34. Biolik Maria (2000): *Zapożyczenia z języka niemieckiego w tekstach stylizowanych na gwarę warmińską (na podstawie felietonów drukowanych w „Gazecie Olsztyńskiej” w latach 1925–1939)*, PJ II, s. 5–34.
35. Dobaczewski Adam (2000): *Kilka uwag o czasownikach percepcji wzrokowej*, PJ II, s. 35–44.
36. Duma Jerzy (2000): *Różne typy nazw rzecznych a problematyka osadnicza współczesnych ziem polskich*, PJ II, s. 45–58.
37. Kisielew Kazimierz (2000): *Funkcje przedrostka do- w derywatach czasownikowych (na podstawie Historiji żalosznej a straszliwej o Franciszku Spierze Stanisława Murzynowskiego)*, PJ II, s. 59–62.
38. Kosek Iwona (2000): *O właściwościach składniowych i interpretacji gramatycznej wyrażenia na tle*, PJ II, s. 63–72.
39. Кравчук Алла (2000): власні назви у спільних моделях польської та української фразеології, PJ II, s. 73–88.
40. Makarewicz Renata (2000): *Stosowanie znaków przestankowych przez dzieci dyslektyczne (zarys problematyki na podstawie materiału zebranego w szkołach olsztyńskich)*, PJ II, s. 89–98.
41. Piper Danuta (2000): *O niemieckich doświadczeniach w reformowaniu ortografii*, PJ II, s. 99–124.
42. Piwowar Jolanta (2000): *Funkcje prefiksów prze- i roz- w dwóch współczesnych słownikach języka polskiego*, PJ II, s. 125–138.
43. Pospiszyl Anna (2000): *Composita rzeczownikowe w słowniku gwarowym Andrzeja Cinciąły*, PJ II, s. 139–148.
44. Rutkowski Mariusz (2000): *Specyfika komunikacji językowej podczas wspinaczki wysokogórskiej*, PJ II, s. 149–160.
45. Śledź Anna (2000): *Próba przedstawienia zależności składniowych polskich przerywników*, PJ II, s. 161–168.
46. Wołk Mariola (2000): *Graffiti dialogiczne na tle innych form twórczości grafficiarzy*, PJ II, s. 169–184.
47. Zielińska Katarzyna (2000): *Uwagi o języku studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego*, PJ II, s. 185–188.

Prace Językoznawcze tom III

48. Biolik Maria (2001): *Zmiany morfemiczne w nazwiskach polskich na -ski (leksykalizacja, perintegracja i absorpcja morfologiczna)*, PJ III, s. 5–20.
49. Dobaczewski Adam (2001): *Jak definiować pojęcie ‘światło?’*, PJ III, s. 21–30.
50. Duma Jerzy (2001): *Dawne słowiańskie nazwy wzgórz i wzniesień na Pomorzu Zachodnim od XII do XIV wieku*, PJ III, s. 31–38.
51. Grodzka Sylwia (2001): *Stereotyp Żyda i Cygana w przysłowiaach polskich*, PJ III, s. 39–46.
52. Jagiełło Monika (2001): *Obraz koniugacji w Słowniku współczesnego języka polskiego pod redakcją Bogusława Dunaja*, PJ III, s. 47–64.
53. Korczakowska Monika (2001): *Polskie korpusy tekstów (wybrane zagadnienia)*, PJ III, s. 65–76.
54. Kosek Iwona (2001): *Z zagadnień leksykalizacji i derywacji: wyrażenia z segmentem na*, PJ III, s. 77–86.
55. Miśkiewicz Maria (2001): *Rola Mazowsza i Warszawy w dziejach Polski piastowskiej*, PJ III, s. 87–92.
56. Piwowar Jolanta (2001): *O sposobach opisu funkcji prefiksów o- i ob(e)-we współczesnej praktyce leksykograficznej*, PJ III, s. 93–106.
57. Pospiszyl Anna (2001): *Nieosobowe struktury wypowiedzeniowe w opowiastkach filozoficznych Józefa Tischnera*, PJ III, s. 107–116.
58. Rakowska Bogumiła (2001): *Słownictwo utrudniające rozumienie treści we współczesnym kaznodziejstwie*, PJ III, s. 117–124.
59. Rutkowski Mariusz (2001): *Kilka uwag o ekspresywności jednostek onimicznych*, PJ III, s. 125–134.
60. Śledź Anna (2001): *Przerywnikowe użycia pewnych wariantów słowa wiedzieć w mowie potocznej*, PJ III, s. 135–148.
61. Wołek Mariola (2001): *Ogłoszenie czy reklama. Problem definiowania pojęcia ‘ogłoszenie’*, PJ III, s. 149–166.

Prace Językoznawcze tom IV

62. Biolik Maria (2002): *Nazwy stanowisk i godności urzędniczych w powieści Pan Podstoli Ignacego Krasickiego*, PJ IV, s. 5–15.
63. Duma Jerzy (2002): *Nazwy rzek zawierające rdzeń *bystr- ‘szybki, czysty’ na obszarze Polski. Cz. I: Feminina*, PJ IV, s. 17–26.

64. Kisielew Kazimierz (2002): *Krystalizacja dominant prefiksalnych wybranych czasowników polszczyzny XVI-wiecznej*, PJ IV, s. 27–38.
65. Kosek Iwona (2002): *Jeszcze o predykatywach*, PJ IV, s. 39–45.
66. Piwowar Jolanta (2002): *Próba klasyfikacji polskich czasowników dwuaspektowych i dwuaspektowych homonimów czasownikowych*, PJ IV, s. 47–58.
67. Pospiszyl Anna (2002): *Dialektyzmy, archaizmy i kolokwializmy we frazie werbalnej tekstu* Historia filozofii po góralsku Józefa Tischnera, PJ IV, s. 59–70.
68. Przybyszewski Sebastian (2002): *Kilka uwag o listach gończych w „Dziennikach Tygodniowych Departamentu Bydgoskiego” z 1811 roku z perspektywy tekstologii lingwistycznej*, PJ IV, s. 71–86.

Prace Językoznawcze tom V

69. Afeltowicz Beata (2003): *Imiona żeńskie we współczesnej chrematonimii pomorskiej*, PJ V, s. 5–16.
70. Biolik Maria (2003): *Baza onomastyczna nazwy rzeki Lega na Mazurach*, PJ V, s. 17–27.
71. Duma Jerzy (2003): *Nazwy rzek zawierające rdzeń *bystr- ‘szybki, czysty’ na obszarze Polski. Cz. II: Masculina i neutra*, PJ V, s. 29–37.
72. Frankowiak-Kozak Bożena (2003): *Zoonimiczne tendencje nazewnicze w języku mówionym mieszkańców wsi Pomorza Zachodniego*, PJ V, s. 39–49.
73. Grzesiak Iwona (2003): *Nazwy osobowe w polskim języku migowym*, PJ V, s. 51–61.
74. Jakus-Borkowa Ewa (2003): *Chrematonimia kosmiczna. Nazwy urzędzeń i aparatury służącej do badania Układu Słonecznego*, PJ V, s. 63–74.
75. Matusiak Iza (2003): *Sposoby identyfikacji kobiet dawnego komornictwa jeziorańskiego na Warmii*, PJ V, s. 75–83.
76. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2003): *Pseudonimy internetowe (nicknames) jako forma autoreklamy*, PJ V, s. 85–98.
77. Kortas Jan (2003): *Hybrydy leksykalne we współczesnej polszczyźnie: próba kategoryzacji*, PJ V, s. 99–115.
78. Kiklewicz Aleksander (2003): *Podmiot i orzeczenie jako kategorie gramatyki funkcjonalnej*, PJ V, s. 117–139.
79. Piwowar Jolanta (2003): *Funkcje prefiksu po- we współczesnym języku polskim*, PJ V, s. 141–157.

80. Rutkowski Mariusz (2003): *O nominacji potocznej (na przykładzie pola semantycznego „pić alkohol”)*, PJ V, s. 159–169.
81. Wojtak Maria (2003): *Wyznaczniki gatunkowe notatki prasowej*, PJ V, s. 171–182.

Prace Językoznawcze tom VI

82. Biolik Maria (2004): *Derywaty rzeczownikowe z podstawowym -ć w języku Ignacego Krasickiego*, PJ VI, s. 5–20.
83. Cichmińska Monika (2004): *Spokojnie, to tylko amalgamat – „Gazeta Wyborcza”, kino i teoria amalgamatów*, PJ VI, s. 21–32.
84. Górny Halszka (2004): *Antroponimia wsi Krościenko Wyżne (XV–XVI w.) w świetle kolonizacji niemieckiej*, PJ VI, s. 33–40.
85. Kiklewicz Aleksander (2004): *Znaczenie i konceptualizacja w semantyce kognitywnej*, PJ VI, s. 41–58.
86. Kosek Iwona (2004): *O funkcji wykrzyknikowej wyrażen frazeologicznych*, PJ VI, s. 59–65.
87. Kršó Jaromír (2004): *K problematike skupinových antroponým*, PJ VI, s. 67–73.
88. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2004): *Akronimy internetowe – wstępny zarys problematyki*, PJ VI, s. 75–83.
89. Odaloš Pavol (2004): *Priezviská v kontexte histórie a súčasnosti (Sociálna, terytorialna a etnická determinácia)*, PJ VI, s. 85–91.
90. Orlińska Agnieszka (2004): *Cechy fonetyczne gwary mazurskiej w Jutrzni mazurskiej na gody Karola Matłka*, PJ VI, s. 93–102.
91. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2004): *Asymilacje spółgłosek zębowych i dźwiękowych do palatalnych w pozycji przed palatalnymi*, PJ VI, s. 103–117.
92. Pospiszyl Anna (2004): *Nazwy naczyń z drewnianych klepek*, PJ VI, s. 119–131.
93. Rutkowski Krzysztof (2004): *Przesunięcia semantyczne prawosławnej leksyki konfesyjnej w języku rosyjskim okresu radzieckiego*, PJ VI, s. 133–145.
94. Rzetelska-Feleszko Ewa (2004): *Z leksyki Pomorza Zachodniego. Wyrazy struga, strumień, źródł w nazwach terenowych*, PJ VI, s. 147–153.
95. Żebrowska Ewa (2004): *Die mehrfache Vorfelddbesetzung im mittel-deutschen Dialekt des Ermlandes*, PJ VI, s. 155–167.

Prace Językoznawcze tom VII

96. Biolik Maria (2005): *Gwarowe robociądze ‘robotnicy’*, PJ VII, s. 5–11.
97. Buncler Anna (2005): *Koncepcja przypadków Adolfa Noreena oraz jej wpływ na opis przypadków fińskich*, PJ VII, s. 13–21.
98. Guz Marzena (2005): *Alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe rzeczowników w języku polskim i niemieckim a wykładniki syntaktyczne*, PJ VII, s. 23–28.
99. Jakus-Borkowa Ewa (2005): *Czy występują w Polsce ojkonimy z przyrostkiem -ala?*, PJ VII, s. 29–31.
100. Krajewski Lech (2005): *Konceptualizacja narkomana w interżargonie narkomanów*, PJ VII, s. 33–45.
101. Lica Zenon (2005): *Fonetyczne wykładniki kaszubszczyzny w utworach Hieronima Derdowskiego*, PJ VII, s. 47–57.
102. Maciejewska Iwona (2005): *Kłopoty filologa z XVII-wieczną Historią o Banialuce*, PJ VII, s. 59–73.
103. Makarewicz Renata (2005): *Ramy delimitacyjne tekstu podania. (Na podstawie obserwacji podań pisanych przez studentów)*, PJ VII, s. 75–82.
104. Matusiak Iza (2005): *Nazwiska równe imionom na terenie byłego komornictwa jeziorańskiego (XVII–XVIII w.)*, PJ VII, s. 83–94.
105. Przybyszewski Sebastian (2005): *O poradach w pismach urzędowych z początku XIX wieku*, PJ VII, s. 95–108.
106. Zawilska Katarzyna (2005): *Ministra polityki społecznej na prezydentkę?*, PJ VII, s. 109–114.
107. Żurowski Sebastian (2005): *Perspektywy badawcze negacji*, PJ VII, s. 115–124.

Prace Językoznawcze tom VIII

108. Biolik Maria, Duma Jerzy (2006): *Warmiński pęcełek*, PJ VIII, s. 5–10.
109. Grabowska Ewelina (2006): *Cechy gwary warmińskiej w Kiermasach na Warmii Walentego Barczewskiego*, PJ VIII, s. 11–19.
110. Kosek Iwona (2006): *O ortografii w kontekście apelatywizacji*, PJ VIII, s. 21–28.
111. Pietrzak-Porwisz Grażyna (2006): *Metonimia w ujęciu kognitywnym*, PJ VIII, s. 29–39.

112. Rutkowski Krzysztof (2006): *O wyrażeniu* служитель культа *w języku rosyjskim*, PJ VIII, s. 41–48.
113. Szulowska Wanda (2006): *Antroponimia Warmii i Mazur – historia i współczesność*, PJ VIII, s. 49–59.
114. Wojtak Maria (2006): *Gatunki mowy charakterystyczne dla prasy motoryzacyjnej*, PJ VIII, s. 61–77.
115. Wolnicz-Pawłowska Ewa (2006): *Standaryzacja nazw geograficznych poza granicami Polski. Problematyka językowa*, PJ VIII, s. 79–93.
116. Zawilska Katarzyna (2006): *Zapożyczenia włoskie w toruńskich gazetach rękopiśmiennych z XVII i XVIII wieku*, PJ VIII, s. 95–100.
117. Żebrowska Ewa (2006): *Das Phänomen der Ausklammerung im heutigen Deutsch*, PJ VIII, s. 101–115.
118. Żurowski Sebastian (2006): *Wyrażenia percepcji słuchowej w analizach semantycznych Anny Wierzbickiej*, PJ VIII, s. 117–127.

Prace Językoznawcze tom IX

119. Chłosta-Zielonka Joanna (2007): *O metaforze w prozie Mariusza Sieniewicza*, PJ IX, s. 17–26.
120. Guz Marzena (2007): *Zum Stereotyp der alten Jungfer*, PJ IX, s. 27–49.
121. Jakus-Borkowa Ewa (2007): *Polskie nazwy miejscowości zakończone na -awka*, PJ IX, s. 51–64.
122. Kujawska-Lis Ewa (2007): *Aliteracje zagubione w tłumaczeniu. Analiza porównawcza trzech tłumaczeń opowiadania G. K. Chestertona The Strange Crime of John Boulnois*, PJ IX, s. 65–80.
123. Lesińska Urszula (2007): *Nazwiska i przezwiska występujące we wlepkach*, PJ IX, s. 81–102.
124. Maciejewska Iwona (2007): *Kilka uwag o języku i stylu Elżbiety Drużbackiej (na podstawie romansu Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo)*, PJ IX, s. 103–112.
125. Matusiak Iza (2007): *Metaforyczne sposoby tworzenia nazw osobowych (na przykładzie nazwisk mieszkańców komornictwa jeziorańskiego w XVII–XVIII w.)*, PJ IX, s. 113–128.
126. Wojtak Maria (2007): *Modernizacja konwencji gatunkowych we współczesnym modlitewniku*, PJ IX, s. 129–142.
127. Wolnicz-Pawłowska Ewa (2007): *Nazwy geograficzne w kulturze narodu*, PJ IX, s. 143–156.

128. Zawilska Katarzyna (2007): *Zapożyczenia francuskie w toruńskich gazetach rękopiśmiennych z XVII i XVIII wieku*, PJ IX, s. 157–162.

Prace Językoznawcze
tom X

129. Biolik Maria (2008): *Imiona poddanych klasztoru wigierskiego z 1745 roku*, PJ X, s. 5–23.
130. Chłosta-Zielonka Joanna (2008): *O pisarstwie gawędowym Maryny Okęckiej-Bromkowej*, PJ X, s. 25–35.
131. Dargiewicz Anna (2008): „*Jednakowość znaczeń czy nie?*” – jako problem przy szkoleniu umiejętności w ramach translatoryki, PJ X, s. 37–47.
132. Ejsmut Izabela (2008): *Semantyka barw wyrażana przez struktury morfologiczne czasownika w gwarach południowomazowieckich*, PJ X, s. 49–56.
133. Hull Leokadia (2008): *Metaforyka „późnej poezji” przelotom XX i XXI wieku*, PJ X, s. 57–69.
134. Jaros Irena (2008): *O tzw. formalnych deminutywach wśród ludowych nazw środków czynności*, PJ X, s. 71–78.
135. Kiklewicz Aleksander (2008): *Aspekt interakcyjny wyrażen idiomatycznych: nacechowanie genderowe frazeologizmów w komunikacji językowej*, PJ X, s. 79–104.
136. Kołakowska Aleksandra (2008): *Historia pewnego kwitariusza*, PJ X, s. 105–113.
137. Kosek Iwona (2008): *Słoma w butach*, PJ X, s. 115–122.
138. Kujawska-Lis Ewa (2008): *Ekwiwalencja przekładu wyrażen opisujących chód w opowiadaniu G. K. Chestertona The Queer Feet*, PJ X, s. 123–136.
139. Lipka Paulina (2008): *Mówić nieprawdę, nie kłamać? O zmyślaniu. Analiza semantyczna i składniowa jednostki językowej ktoś zmyśla coś*, PJ X, s. 137–149.
140. Lubański Marek (2008): *Psychoanaliza przeżyczenia w Anhellim, czyli o studium Stefana Baleya Psychoanaliza jednej pomyłki Słowackiego*, PJ X, s. 151–157.
141. Maciejewska Iwona (2008): *Miejsce Przydatku do uwag Aleksandra Pawła Zatorskiego w procesie kształtowania się języka polskiej prozy powieściowej*, PJ X, s. 159–170.

142. Matusiak Iza (2008): *Sposoby adaptacji polskich nazwisk do niemieckiego systemu językowego (na podstawie źródeł z dawnego komornictwa jeziorańskiego z XVII–XVIII wieku)*, PJ X, s. 171–186.
143. Przybyszewski Sebastian (2008): *Semantyczna i syntaktyczna analiza leksemu aluzja*, PJ X, s. 187–200.
144. Skowron Jakub (2008): *Hipertekstualny wzorzec zapowiedzi dziennikarskiej w newsmedialnym otoczeniu Internetu*, PJ X, s. 201–218.
145. Wilczewska Marta (2008): *Kognitywna metafora drogi w wybranych tekstach muzycznych zespołu „Armia”*, PJ X, s. 219–232.
146. Zawilska Katarzyna (2008): *O bołeniu żołądka, kwartanie i innych srogich chorobach w listach Jadwigi Rafałowiczówny do Elżbiety Sieniawskiej*, PJ X, s. 233–240.

Prace Językoznawcze tom XI

147. Alsztyński Dagmara (2009): *Analiza właściwości składniowych i semantycznych ciągu tuż tuż*, PJ XI, s. 9–20.
148. Biolik Maria (2009): *Nazwisko Wałkuski i inne nazwiska polskie z Wałk-*, PJ XI, s. 21–30.
149. Dziuban Anna (2009): *Nazwy własne w przekładach literatury dziecięcej na przykładzie Opowieści z Narni Clive’a Staplesa Lewisa*, PJ XI, s. 31–52.
150. Chłosta-Zielonka Joanna (2009): *Powieść sensacyjna i jej determinanty. O kryminałach z Warmii i Mazur*, PJ XI, s. 53–63.
151. Horyń Ewa (2009): *Nazwy powinności i danin w XVI–XVIII w. (na materiale ksiąg sądowych wiejskich Jadownik, Maszkienic, Iwkowej i Uszwi)*, PJ XI, s. 65–79.
152. Hull Leokadia (2009): *Rzeczywistość i „szelest papieru”. Paradoksy Wisławy Szymborskiej i Ewy Lipskiej*, PJ XI, s. 81–93.
153. Kępa-Figura Dominika (2009): *Gry językowe we współczesnej komunikacji medialnej – semantyczna i pragmatyczna analiza języka mediów*, PJ XI, s. 95–113.
154. Kujawska-Lis Ewa (2009): *Dickensowskie anafory w polskim przekładzie*, PJ XI, s. 115–133.
155. Maciejewska Iwona (2009): *Wyrazić niewyraźalne – język miłości w Rozmowach listownych Wojciecha Stanisława Chrościńskiego*, PJ XI, s. 135–146.

156. Makarewicz Renata (2009): *O kształceniu językowym w odwołaniu do dawnych mistrzów*, PJ XI, s. 147–154.
157. Osowicka-Kondratowicz Magdalena, Serowik Agnieszka (2009): *Defektywne realizacje spółgłosek palatalnych dentalizowanych przy prawidłowych i nieprawidłowych warunkach zgrzyzowych. Wskazówki do terapii logopedycznej*, PJ XI, s. 155–177.
158. Przybyszewski Sebastian (2009): *Kilka uwag o roli kontekstu w komunikacji*, PJ XI, s. 179–189.
159. Szerszunowicz Joanna (2009): *Konotacje nazw własnych i ich frazeotwórczy potencjał w ujęciu konfrontatywnym*, PJ XI, s. 191–208.

Prace Językoznawcze tom XII

160. Andrejewicz Urszula, Sienicki Tomasz (2010): *Wikisłownik – pierwszy naprawdę uniwersalny słownik polski?*, PJ XII, s. 5–19.
161. Biolik Maria (2010): *Nazwy toni rybackich i miejsc na jeziorach w pobliżu Szczytna*, PJ XII, s. 21–37.
162. Brzostek Anna (2010): *Zusammensetzung und Zusammenbildung. Ähnlichkeiten und Unterschiede*, PJ XII, s. 39–47.
163. Bulińska Anna (2010): *Jednostki leksykalne z wyrażeniem światło*, PJ XII, s. 49–63.
164. Cichmińska Monika, Topolewska Marta (2010): *Conceptual metaphors in House M.D.*, PJ XII, s. 65–76.
165. Drogosz Anna (2010): *Metaphors of time and Darwin’s Scenario of Evolution*, PJ XII, s. 77–87.
166. Góralczyk Iwona (2010): „Weź pokochaj smoka”. *The wzięć construction in Polish: a Construction Grammar analysis*, PJ XII, s. 89–104.
167. Kosek Iwona (2010): *Z problemów opisu tzw. form deprecjatywnych*, PJ XII, s. 105–114.
168. Kozłowska Iwona (2010): *Zakres zmian fonetycznych we współczesnej gwarze lubawskiej*, PJ XII, s. 115–122.
169. Kujawska-Lis Ewa (2010): *Idiolekt niemieckojęzycznych bohaterów opowiadania Falk. Wspomnienie Josepha Conrada w przekładzie polskim*, PJ XII, s. 123–138.
170. Osowicka-Kondratowicz Magdalena, Serowik Agnieszka (2010): *Z problemów fonetyki polskiej (część I)*, PJ XII, s. 139–147.
171. Pawikowska Małgorzata (2010): *Imiennictwo w księgach chrztów parafii Unierzyż na Mazowszu (1670–1800)*, PJ XII, s. 149–161.

172. Przybyszewski Sebastian (2010): *Kontekst a wspólna płaszczyzna komunikacji*, PJ XII, s. 163–173.
173. Smoleń Anna (2010): *Związki frazeologiczne z elementem antycznym w języku współczesnej młodzieży wiejskiej i miejskiej*, PJ XII, s. 175–191.
174. Spikert Krystyna (2010): *Wybrane problemy doskonalenia ekspresji mowy scenicznej na podstawie utworów poetyckich Mirona Białoszewskiego (w ujęciu praktycznym)*, PJ XII, s. 193–205.
175. Szerszunowicz Joanna (2010): *Kongruencja obrazowania związków frazeologicznych a ich międzyjęzykowa ekwiwalencja*, PJ XII, s. 207–223.
176. Wołk Mariola (2010): *Z problemów opisu pojęcia nonsensu (na marginesie Zarysu teorii nonsensu Eugeniusza Grodzińskiego)*, PJ XII, s. 225–234.

Prace Językoznawcze tom XIII

177. Banderowicz Kinga (2011): *Status społeczny nosicieli nazwisk – poznajskich obywateli miejskich z lat 1575–1793*, PJ XIII, s. 5–17.
178. Biolik Maria (2011): *Młyny wodne i wiatraki w nazwach obiektów terenowych na Warmii i Mazurach*, PJ XIII, s. 19–32.
179. Brzostek Anna (2011): *Манипулирование общественным сознанием как предмет языковедческих исследований*, PJ XIII, s. 33–46.
180. Cichmińska Monika (2011): *O chorobie w języku polskim i angielskim – rozważania wstępne*, PJ XIII, s. 47–53.
181. Dargiewicz Anna (2011): *Haupttendenzen der gegenwärtigen polnischen Wortbildung – Informationsverdichtung, Analogiebildung und Abkürzung*, PJ XIII, s. 55–71.
182. Domaciuk-Czarny Izabela (2011): *Chrematonimy na polskich stronach internetowych wirtualnych państw i społeczeństw*, PJ XIII, s. 73–86.
183. Duma Jerzy (2011): *Kłomia i inne wielkopolskie nazwy jeziornych toni rybackich związane z określeniami zwierząt wodnych oraz narzędziami ich połowu*, PJ XIII, s. 87–92.
184. Dymek Lena (2011): *Użycie konstrukcji liczebnikowych w języku polskim przez rodzimych użytkowników języka rosyjskiego*, PJ XIII, s. 93–102.
185. Kosek Iwona (2011): *Z historii pewnego frazeologizmu: złożyć ręce w małdarzyk*, PJ XIII, s. 103–109.
186. Kozłowska Iwona (2011): *Wybrane nazwy terenowe gminy Lubawa*, PJ XIII, s. 111–124.

187. Krasowska Anna (2011): *Obraz Żyda w szmoncesie kabaretowym*, PJ XIII, s. 125–139.
188. Kujawska-Lis Ewa (2011): *Cockney w polskich przekładach Murzyna z załogi „Narcyza” Josepha Conrada*, PJ XIII, s. 141–155.
189. Matusiak-Kempa Iza, Krawczyk Jacek (2011): „*Unieś swą duszę ponad wymiar czasu*” – o afektacji w ogłoszeniach towarzysko-matrymonialnych kobiet, PJ XIII, s. 157–165.
190. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2011): *Kto pyta nie błądzi. FAQ jako ułatwienie i regulacja komunikacji internetowej*, PJ XIII, s. 167–178.
191. Obara Jerzy (2011): *Zapożyczenia w żargonie przestępczym i slangu młodzieżowym*, PJ XIII, s. 179–193.
192. Pawikowska Małgorzata (2011): *Typy semantyczno-strukturalne nazwisk dawnych mieszkańców parafii Strzegowo na północnym Mazowszu (1781–1825)*, PJ XIII, s. 195–205.
193. Rutkowski Mariusz (2011): *O zasadach ustalania wartości konotacyjnej nazw własnych*, PJ XIII, s. 207–213.
194. Smoktunowicz Katarzyna (2011): *Roczny cykl świąt liturgicznych jako jeden ze sposobów wyznaczania dat w „Kronice Supraskiej”*, PJ XIII, s. 215–225.
195. Smoleń Anna (2011): *Kompetencje językowe polskich uczniów młodszycich klas szkoły podstawowej w niewielkim ośrodku edukacyjnym w Niemczech*, PJ XIII, s. 227–239.
196. Sobczak Barbara (2011): *Współczesna debata telewizyjna a konflikt destruktywny*, PJ XIII, s. 241–253.
197. Wadas-Woźny Hanna, Sienkiewicz Wasilij (2011): *Перевод текстов перформативного типа*, PJ XIII, s. 255–273.

Prace Językoznawcze tom XIV

198. Biolik Maria (2012): *Analiza strukturalno-gramatyczna mikrotoponimów (na przykładzie nazw terenowych gminy Kolno w województwie podlaskim)*, PJ XIV, s. 17–30.
199. Burchacka Katarzyna (2012): *Przezwiiska uczniów gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych w Działdowie. Analiza formalna i znaczeniowa*, PJ XIV, s. 31–41.
200. Chłosta-Zielonka Joanna (2012): *Skąd się wzięły wulgaryzmy w literaturze po 1989 roku? Obraz kultury literackiej urodzonych w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*, PJ XIV, s. 43–53.

201. Chojnowski Zbigniew (2012): *Gerssa przeróbki niektóre (z problemów autorstwa i oryginalności literatury mazurskiej)*, PJ XIV, s. 55–62.
202. Dargiewicz Anna (2012): *Die Rolle der Konfixe in der modernen deutschen Wortbildung*, PJ XIV, s. 63–77.
203. Duma Jerzy (2012): *Wybrane nazwy jezior z terenu Welskiego Parku Krajobrazowego i najbliższej okolicy*, PJ XIV, s. 79–88.
204. Grabowska Katarzyna (2012): *Użycie form praesens historicum w wybranych latopisach białorusko-litewskich*, PJ XIV, s. 89–95.
205. Guz Marzena (2012): *Semantische Kategorien der Eponyme französischer Herkunft im Deutschen*, PJ XIV, s. 97–109.
206. Kapuścińska Anna (2012): *Gdy tekst staje się obrazem. Funkcja wizualna tekstu na przykładzie wybranych tekstów medialnych*, PJ XIV, s. 111–118.
207. Kępa-Fugura Danuta (2012): *Co czynią wypowiedzi pełniące funkcję sprawczą?*, PJ XIV, s. 119–134.
208. Kiklewicz Aleksander (2012): *Sługa dwóch panów. Wyrazek się w aspekcie funkcjonalnym*, PJ XIV, s. 135–146.
209. Kosek Iwona, Saloni Zygmunt (2012): *Kibini*, PJ XIV, s. 147–155.
210. Krško Jaromír (2012): *Sémantické príznaky topoformantov a ich spojenie s onymickými triedami*, PJ XIV, s. 157–166.
211. Kurianowicz Małgorzata (2012): *Ewangeliarz z 1771 r. jako zabytek pld.-wsch. Polski. Analiza tekstologiczna – inwersja*, PJ XIV, s. 167–176.
212. Makarewicz Renata (2012): *Kilka uwag o relewancji w poszerzonym dyskursie szkolnym*, PJ XIV, s. 177–185.
213. Matusiak-Kempa Iza (2012): *Wartości moralne utrwalone w nazwiskach odapelatywnych na Warmii (XVI–XVIII w.)*, PJ XIV, s. 187–197.
214. Nowak Tomasz (2012): *Kilka uwag o znaczeniu czasownika zastanawiać się*, PJ XIV, s. 199–209.
215. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2012): *Z zagadnień kategoriałności fonologicznej w języku polskim*, PJ XIV, s. 211–224.
216. Pajdzińska Anna (2012): *Kreacje czasu w Fuga temporum Mieczysława Jastruna*, PJ XIV, s. 225–234.
217. Przybyszewski Sebastian (2012): *Mówić, milcząc. Nie milczeć, nie mówiąc*, PJ XIV, s. 235–246.
218. Rutkowski Mariusz (2012): *Porównania z komponentem propriálnym a konotacje nazw*, PJ XIV, s. 247–252.
219. Wełpa Agnieszka (2012): *Frazeologizmy dotyczące uczuć w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur, Kujaw oraz Kaszub*, PJ XIV, s. 253–262.
220. Wojtak Maria (2012): *Wielogłosowość reportażu ujęta w formę kolażową*, PJ XIV, s. 263–271.

221. Zadykowicz Agata (2012): *Zróżnicowanie genderowe języka w środowisku akademickim a strategia gender mainstreaming w świetle najnowszych badań*, PJ XIV, s. 273–285.
222. Zawilska Katarzyna (2012): *O Sposobie wychowania pieska panieńskiego słów kilka*, PJ XIV, s. 287–295.

Prace Językoznawcze tom XV/1

223. Dargiewicz Anna (2013): *Zur Spezifik der adjektivischen Neologismen. Einige Bemerkungen anhand des 'Wortwarte'-Korpus*, PJ XV/1, s. 7–19.
224. Drogosz Anna (2013): *Verbal and pictorial metaphors in the theory of evolution*, PJ XV/1, s. 21–30.
225. Galilej Cecylia (2013): *Dialog i monolog w XVII-wiecznych kołędach na przykładzie Symfonii anielskich Jana Żabczyca*, PJ XV/1, s. 31–42.
226. Łuc Izabela (2013): *Kumulacja najniższych cen... i Wielka kumulacja promocji... – czyli o ekspansywności języka kultury konsumpcyjnej na przykładzie reklam*, PJ XV/1, s. 43–56.
227. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2013): *Analiza językowa okładek tygodników opinii na przykładzie „Polityki”, „Przekroju” i „Wprost”*, PJ XV/1, s. 57–72.
228. Piotrowski Łukasz (2013): *Przegląd frazeologii blogu Rafała Ziemkiewicza*, PJ XV/1, s. 73–83.

Prace Językoznawcze tom XV/2

229. Biolik Maria (2013): *Apelatywne nazwy osób w wierszach mazurskich poetów ludowych z drugiej połowy XIX w.*, PJ XV/2, s. 5–17.
230. Dobrowolska Marta (2013): *Kognitywna analiza metafor życia i śmierci w poezji Wisławy Szymborskiej*, PJ XV/2, s. 19–35.
231. Guz Marzena (2013): *Pflanzennamen in Form dreigliedriger Komposita*, PJ XV/2, s. 37–46.
232. Kuć Joanna (2013): *XIX-wieczne zastawy gruntów i posagów jako gatunek wypowiedzi*, PJ XV/2, s. 47–54.
233. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2013): *Specyficzne problemy związane z realizacją spółgłosek w rozwoju mowy dziecka*, PJ XV/2, s. 55–68.
234. Szerszunowicz Joanna (2013): *Lakunarność jednostki Matka Polka a jej dwujęzyczny opis słownikowy*, PJ XV/2, s. 69–82.

**Prace Językoznawcze
tom XV/3**

235. Duma Jerzy (2013): *Słowiańskie dwuczłonowe imiona przezwiskowe ze Słownika nazw terenowych Pomorza Zachodniego*, PJ XV/3, s. 5–14.
236. Dziuban Anna (2013): *Kategoria aspektu w języku polskim i francuskim (na materiale Małego Księcia Antoine’a de Saint-Exupéry’ego oraz w przekładach Jana Szwykowskiego i Zofii Barchanowskiej)*, PJ XV/3, s. 15–29.
237. Gierzyńska Marta Anna (2013): *Figurative Verben in medizinischen Zeitschriftenartikeln als Beispiel für alltägliche Wissenschaftssprache*, PJ XV/3, s. 31–42.
238. Makarewicz Renata (2013): *Kilka uwag o konspekcie lekcyjnym*, PJ XV/3, s. 43–52.
239. Malinowska Dominika (2013): *Konceptualizacja choroby w języku angielskim*, PJ XV/3, s. 53–63.
240. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2013): *Inforozrywka (infotainment) w portalach informacyjnych tvn24.pl i tvp.info*, PJ XV/3, s. 65–75.

**Prace Językoznawcze
tom XV/4**

241. Dziuban Anna (2013): *Czasowniki dokonane (perfektywne) i niedokonane (imperfektywne) w ujęciu kognitywnym Ronalda Langackera*, PJ XV/4, s. 5–11.
242. Kaczor Monika (2013): *Kolokacje czasownikowe pojęć związanych z etyką społeczną (na przykładzie wybranych czasopism społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych)*, PJ XV/4, s. 13–23.
243. Kolesnyk Natalia (2013): *Фольклоронімний простір як структурний елемент загальнонаціональної онімійної системи*, PJ XV/4, s. 25–33.
244. Leliński Michał (2013): *Animated Animals as Conceptual Blends*, PJ XV/4, s. 35–46.
245. Papuda-Dolińska Beata, Pogoda Emilia (2013): *Wybrane aspekty kompetencji językowej osób z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym*, PJ XV/4, s. 47–62.
246. Skrzypczak Katarzyna (2013): *I’M RIGHT, YOU’RE LEFT, IT’S WRONG a cognitive semantic investigation of the English word RIGHT*, PJ XV/4, s. 63–78.

**Prace Językoznawcze
tom XVI/1**

247. Biolik Maria (2014): *Mazurski płatek – znaczenie i pochodzenie wyrazu*, PJ XVI/1, s. 9–17.
248. Breza Edward (2014): *Imiona dwuczłonowe analogiczne (wtórne)*, PJ XVI/1, s. 19–43.
249. Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2014): *O nieswobodnej grupie syntaktycznej*, PJ XVI/1, s. 45–61.
250. Guz Marzena (2014): *Lexikalische Archaismen im Märchen Die Karawane von Wilhelm Hauff*, PJ XVI/1, s. 63–72.
251. Kmiec Natalia (2014): *Epistemologiczne aspekty pragmatyki językowej: prawda w komunikacji potocznej*, PJ XVI/1, s. 73–86.
252. Kucińska Małgorzata (2014): *Imiennictwo w księgach chrztów dwóch mazowieckich parafii (Strzegowo i Wrona) na przełomie XVIII i XIX wieku*, PJ XVI/1, s. 87–95.

**Prace Językoznawcze
tom XVI/2**

253. Czemplik Karolina (2014): *Nazwy własne w Trylogii księżycowej Jerzego Żuławskiego wobec słownika i systemu nazewnictwa potocznego*, PJ XVI/2, s. 11–20.
254. Hull Leokadia (2014): *„Rozmowa z...” filozofem. Z problemów tekstualizacji własnej biografii (Kołakowski – Skarga – Bauman)*, PJ XVI/2, s. 21–34.
255. Makowska Magdalena (2014): *Infografik als Sehfläche*, PJ XVI/2, s. 35–52.
256. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2014): *Dane z rozwoju mowy dziecka oraz terapii logopedycznej w interpretacji fonologicznej zjawisk fonetycznych współczesnej polszczyzny*, PJ XVI/2, s. 53–62.
257. Polok Krzysztof (2014): *Sport as a Didactic Medium in CLIL Lessons*, PJ XVI/2, s. 63–79.
258. Soćko Anna (2014): *Kreatywność językowa Roberta Makłowicza: styl językowy programu TV „Makłowicz w podróży”*, PJ XVI/2, s. 81–93.
259. Zych Maciej (2014): *Nazwy państw w języku polskim jako przykład stosowania egzonimów i endonimów*, PJ XVI/2, s. 95–104.

**Prace Językoznawcze
tom XVI/3**

260. Chojnowski Zbigniew (2014): *Stylistyka i autorstwo (przekształcenia tekstowe w piśmiennictwie mazurskim XIX wieku)*, PJ XVI/3, s. 5–21.
261. Górską Aleksandra (2014): *Impoliteness in the language of Włatecy Móch, a Polish animated series*, PJ XVI/3, s. 23–29.
262. Kuć Joanna (2014): *Fonetyczne cechy gwarowe w łukowskich aktach notarialnych z początku XIX wieku*, PJ XVI/3, s. 31–41.
263. Lica Zenon (2014): *O niektórych nazwiskach polskich genetycznie niemieckich derywowanych od imienia Nikolaus*, PJ XVI/3, s. 43–51.
264. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2014): *Jeszcze o rozwoju mowy dziecka w kontekście interpretacji fonologicznej zjawisk fonetycznych współczesnej polszczyzny*, PJ XVI/3, s. 53–61.
265. Wojtak Maria (2014): *Genologiczna analiza tekstu*, PJ XVI/3, s. 63–71.
266. Wiśniewski Artur (2014): *Kilka uwag na temat obiektów odniesienia wyrażenia metajęzyk*, PJ XVI/3, s. 73–83.
267. Borowski Zygmunt (2014): *Semantische Funktionen der Präfixe am Beispiel der polnischen Bewegungsverben*, PJ XVI/3, s. 85–96.

**Prace Językoznawcze
tom XVI/4**

268. Benenowska Iwona (2014): *Granice dowcipu – komunikacja, kontekst, interpretacja*, PJ XVI/4, s. 5–16.
269. Biolik Maria (2014): *Nazwy obiektów terenowych z Warmii i Mazur motywowane nazwami zwierząt*, PJ XVI/4, s. 17–32.
270. Daszkiewicz Anna (2014): *„Hastu Problem, oder was?": Zum Verhältnis von Sprache und Gewalt in den Kino- und Filmproduktionen Knallhart (2006) und Wut (2005)*, PJ XVI/4, s. 33–51.
271. Futera Agnieszka (2014): *Czy rzeczywiście „ręką własną pisana”? Historia Domowa Klasztoru Imbramowskiego... (1758–1769) – zagadnienia nadawców i odbiorców*, PJ XVI/4, s. 53–66.
272. Makurat Hanna (2014): *Interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie w zakresie fleksji werbalnej obserwowane u osób bilingwalnych*, PJ XVI/4, s. 67–79.
273. Matusiak-Kempa Iza, Przybyszewski Sebastian (2014): *Strategie deskrypcyjne w Jana z Szamotuł Kazaniach o Maryi Pannie Czystej*, PJ XVI/4, s. 81–88.

274. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2014): *Intencjonalne językowe zakłócenia komunikacji internetowej (trolling, flaming, hejting)*, PJ XVI/4, s. 89–97.
275. Rutkowski Mariusz (2014): *O humorze w rozmowach urzędowych*, PJ XVI/4, s. 99–108.

Prace Językoznawcze tom XVII/1

276. Dombrowski Adam (2015): *Determinanty gatunkowe i stylistyczne porad medycznych w czasopismach dla kobiet*, PJ XVII/1, s. 5–19.
277. Drogosz Anna (2015): *Rola metafor ontologicznych w dziele Karola Darwina* O powstawaniu gatunków, PJ XVII/1, s. 21–32.
278. Kucińska Małgorzata (2015): *Nazwiska mieszkańców dawnych powiatów mławskiego i szreńskiego równe nazwom zawodów (1660–1825)*, PJ XVII/1, s. 33–40.
279. Kujawska-Lis Ewa (2015): *Syntagmatic transformation: translator's friend or foe?*, PJ XVII/1, s. 41–55.
280. Lange Michał (2015): *Perswazja czy manipulacja? Na przykładzie wybranych wypowiedzi sejmowych*, PJ XVII/1, s. 57–68.
281. Paluszak-Bronka Anna (2015): *Jakiego słownika potrzebują Kujawiacy?*, PJ XVII/1, s. 69–77.
282. Staszewska Zdzisława (2015): *Kapłaństwo w wypowiedziach mieszkańców wsi*, PJ XVII/1, s. 79–93.

Prace Językoznawcze tom XVII/2

283. Biolik Maria (2015): *Nazwy wód płynących na Warmii i Mazurach powiązane etymologicznie z wyrazem młyn, niem. Mühle*, PJ XVII/2, s. 5–19.
284. Gorczońska Natalia (2015): *Nazwy biblijne w Trylogii husyckiej Andrzeja Sapkowskiego*, PJ XVII/2, s. 21–35.
285. Kucharczyk Renata (2015): *O postrzeganiu gwary przez użytkowników Internetu (na przykładzie forum tłumaczy)*, PJ XVII/2, s. 37–50.
286. Małecki Łukasz (2015): *Россия – Запад, Украина... свои – чужие?*, PJ XVII/2, s. 51–65.

287. Orzechowska Joanna (2015): *Grzeszyć słowem. O fragmencie językowego obrazu świata staroobrzędowców na podstawie Spowiedzi pustelnicznej*, PJ XVII/2, s. 67–73.
288. Pelcowa Halina (2015): *Tradycja w ustnych przekazach ludowych*, PJ XVII/2, s. 75–90.
289. Skuza Sylwia (2015): *Etnolingwistyczna analiza leksemów koloru niebieskiego w językach polskim i włoskim w ujęciu diachronicznym i synchronicznym*, PJ XVII/2, s. 91–111.
290. Witkowska Katarzyna (2015): *Z problemów paradygmatyki zwrotów frazeologicznych – iść w odstawkę*, PJ XVII/2, s. 113–119.

Prace Językoznawcze tom XVII/3

291. Daszkiewicz Anna (2016): *Sprachvarietät und soziale Kategorisierung: Der „medial-sekundäre” Ethnolekt in der Teenager-Komödie* Fack ju Göhte (2013), PJ XVII/3, s. 5–25.
292. Galilej Cecylia (2015): *Kolęda noworoczna W ujęciu genologicznym na podstawie Symfonij anielskich Jana Żabczyca (XVII w.)*, PJ XVII/3, s. 27–40.
293. Góralczyk Iwona, Lee Robert (Olsztyn): „Gode to lofe 7 him selfum ecre hæle” *Pronouns with self in reflexive usage in the Anglo-Saxon Chronicle, Manuscript E*, PJ XVII/3, s. 41–53.
294. Jaworska Mariola (2015): *Indywidualne style uczenia się uczniów z dysleksją a nauczanie języka obcego w szkole ogólnodostępnej – zarys problematyki*, PJ XVII/3, s. 55–70.
295. Kiklewicz Aleksander (2015): *Aspekty socjologii nauk o języku: kryzys dyskursu oraz syndrom towarzyszenia*, PJ XVII/3, s. 71–88.
296. Polok Krzysztof (2015): *Ocena kompetencji komunikacyjnej osób nie-natywnych (NNS)*, PJ XVII/3, s. 89–107.
297. Szerszunowicz Joanna (2015): *Etykiетка językowa w ujęciu translato-rycznym*, PJ XVII/3, s. 109–123.
298. Targońska Joanna (2015): *Theoretische Überlegungen zu Kollokationen in DaF-Lehrwerken*, PJ XVII/3, s. 125–136.
299. Włoskowicz Wojciech (2015): *Toponomastyczna praca topografa w Austro-Węgrzech i w II Rzeczypospolitej*, PJ XVII/3, s. 137–154.

**Prace Językoznawcze
tom XVII/4**

300. Białkowska Joanna, Osowicka-Kondratowicz Magdalena, Zomkowska Edyta (2015): *Zastosowanie Mini Vibratora (Rehaforum Medical) w rehabilitacji pacjentki z obwodowym uszkodzeniem nerwu twarzonego – studium przypadku*, PJ XVII/4, s. 5–11.
301. Dziegiel Ewa (2015): *Rodzaj gramatyczny a płęć: przykład neutrum ekspresywnego w odniesieniu do osób i zwierząt w jednej z polskich gwar na Ukrainie*, PJ XVII/4, s. 13–23.
302. Kokot-Góra Katarzyna (2015): *Nagroda and nagradzanie (reward and awarding a prize) in a semantic syntax model*, PJ XVII/4, s. 25–39.
303. Lechocka Ewelina (2015): *Problem nieobecności nazw gatunków drzew w Pieśniach ludowych z Warmii i Mazur na tle analizy etnograficzno-przyrodniczej*, PJ XVII/4, s. 41–59.
304. Łagun Jacek (2015): *Impoliteness strategies in Guns N'Roses' 'Get in the Ring'*, PJ XVII/4, s. 61–68.
305. Łuczyński Michał (2015): *Nazwy własne w „Dagome iudex”*, PJ XVII/4, s. 69–93.
306. Мезенка Ганна (2015): *Намінатыўныя практыкі ў беларускім урбананіміконе: новыя кірункі Даследаванняў*, PJ XVII/4, s. 95–101.
307. Waśkowski Krzysztof (2015): *Powstanie naukowego obrazu zwierząt i jego konsekwencje dla polskiej leksyki animalistycznej przełomu XVIII i XIX stulecia*, PJ XVII/4, s. 103–122.
308. Wołk Mariola (2015): *Błąd a pomyłka. Rozpoznanie semantyczne*, PJ XVII/4, s. 123–132.

**Prace Językoznawcze
tom XVIII/1**

309. Dargiewicz Anna (2016): *Worunter leidet die heutige Gesellschaft? Zu einigen zeitkritischen Wortbildungen in der deutschen Gegenwartsprache*, PJ XVIII/1, s. 5–28.
310. Daszkiewicz Anna (2016): *Sprachlich-kulturelle Vielfalt in dem Comedy-Repertoire Bülent Ceylans*, PJ XVIII/1, s. 29–48.
311. Dudziak Arkadiusz (2016): *W kręgu komunikacji aksjologicznej św. Jana Pawła II na przykładzie wystąpienia w Balicach w 2002 roku*, PJ XVIII/1, s. 49–59.

312. Gibka Martyna (2016): *Onymization and Appellativization Leading to Incongruity and Humour in How I Met Your Mother*, PJ XVIII/1, s. 61–76.
313. Karwatowska Małgorzata, Siwiec Adam (2016): *Gender, queer i edukacja. O przełamywaniu tabu w kulturze*, PJ XVIII/1, s. 77–92.
314. Kozioł Joanna (2016): *Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki*, PJ XVIII/1, s. 93–102.
315. Łozińska Joanna (2016): *Prefix po- in acquisition from a cognitive linguistic perspective*, PJ XVIII/1, s. 103–109.
316. Николаенко Сергей (2016): *Национально-культурное наследие как фактор социокультурного развития учащихся при обучении языку*, PJ XVIII/1, s. 111–119.
317. Ochmańska Magdalena (2016): *Reasons for adopting a broader view of a communicator to better comprehend communication*, PJ XVIII/1, s. 121–128.
318. Urzędowska Aleksandra (2016): *Ekspresywność w komunikacji internetowej na przykładzie komentarzy wybranych fanpage’y Facebooka*, PJ XVIII/1, s. 129–142.

Prace Językoznawcze tom XVIII/2

319. Biolik Maria (2016): *Końcówki dawnej liczby podwójnej czasowników w dialekcie warmińskim (na podstawie felietonów Seweryna Pięniężnego „Kuba spod Wartemborka gada”*, PJ XVIII/2, s. 5–18.
320. Daszkiewicz Anna (2016): *Die Homogenität des Kanakischen am Beispiel Michael Freidanks Märchen auf Kanakisch und so. Wem ist dem geilste Tuss in Land? (2001)*, PJ XVIII/2, s. 19–36.
321. Drogosz Anna, Drogosz Piotr (2016): *Between tradition and progress in translation of technical standards*, PJ XVIII/2, s. 37–44.
322. Duma Jerzy (2016): *Zagadkowa nazwa rzeki Powa dawniej Pokrzywnica*, PJ XVIII/2, s. 45–52.
323. Juszko Anna (2016): *Ekwiwalencja semantyczna angielskich i polskich słów: ridiculous, funny, śmieszny, absurdalny i niedorzeczny badana za pomocą Multicorrespondence Analysis Method*, PJ XVIII/2, s. 53–66.
324. Kiklewicz Aleksander (2016): *Granice i pogranicza (bezgranicza?) językoznawstwa*, PJ XVIII/2, s. 67–82.
325. Krótka Zuzanna (2016): *Alkohol w leksyce staro- i średniopolskiej*, PJ XVIII/2, s. 83–100.

326. Lechocka Ewelina (2016): *Nazwy gatunkowe drzew w Pieśniach ludowych z Warmii i Mazur na tle analizy etnograficzno-przyrodniczej*, PJ XVIII/2, s. 101–118.
327. Łuczyński Michał (2016): *Jak miała na imię Żona Mieszka I? (jeszcze raz o problemie: „Dobrawa” czy „Dąbrówka”?)*, PJ XVIII/2, s. 119–138.
328. Maciejewska Iwona (2016): *Dylematy badacza dawnej epistolografii*, PJ XVIII/2, s. 139–148.
329. Matusiak-Kempa Iza (2016): *Tajemniczość w strukturze autokreacji na przykładzie ogłoszeń kobiet zamieszczanych w serwisie internetowym Sympatia*, PJ XVIII/2, s. 149–158.
330. Sobczak Michał (2016): *Język niemieckich lotników wojskowych okresu międzywojennego i początku II wojny światowej (na podstawie broszury z 1941 roku)*, PJ XVIII/2, s. 159–174.

Prace Językoznawcze tom XVIII/3

331. Bogdanowicz Elżbieta (2016): *Rola nazw własnych w publicystycznych tekstach prasowych*, PJ XVIII/3, s. 7–18.
332. Domaciuk-Czarny Izabela (2016): *Uwagi o nazwach własnych w tekstach gier komputerowych z gatunku fantasy*, PJ XVIII/3, s. 19–30.
333. Flont Mateusz (2016): *Tytuły polskich zinów. Wstęp do badań nad onimią „trzeciego obiegu” (1978–1989) i „obiegu alternatywnego” (od 1990)*, PJ XVIII/3, s. 31–54.
334. Góralczyk Iwona (2016): *Prezes Wszystko-mogę Kaczyński. Sekundarne użycia antroponimów w przedwyborczym dyskursie politycznym*, PJ XVIII/3, s. 55–64.
335. Kałasznik Marcelina (2016): *Nazwy programów telewizyjnych z udziałem celebrytów – próba analizy semantyczno-pragmatycznej*, PJ XVIII/3, s. 65–76.
336. Kaszewski Krzysztof (2016): *Tytuły gier komputerowych – tendencje fleksyjne*, PJ XVIII/3, s. 77–88.
337. Kochanowska Anna (2016): *Les noms propres des hommes politiques polonais en français et leurs interprétations*, PJ XVIII/3, s. 89–100.
338. Kojder Marcin, Koper Mariusz (2016): *Przezwiśka i pseudonimy sportowców*, PJ XVIII/3, s. 101–112.
339. Kresa Monika (2016): *Same swoje onimy filmowe – analiza wybranych nazw własnych pierwszej części trylogii Sylwestra Chęcińskiego i Andrzeja Mularczyka*, PJ XVIII/3, s. 113–128.

340. Legomska Julia (2016): *Tytuły współczesnych czasopism jako werbalno-wizualne znaki rozpoznawcze ideowych wspólnot (na wybranych przykładach magazynów dla rodziców)*, PJ XVIII/3, s. 129–146.
341. Naruszewicz-Duchlińska Alina (2016): *Onimiczna kreatywność translatorska w tytułach filmów i seriali*, PJ XVIII/3, s. 147–158.
342. NDiaye Iwona Anna (2016): *Tytuły precedensowe w prasie rosyjskiej – semantyka i funkcjonowanie*, PJ XVIII/3, s. 159–170.
343. Rutkowski Mariusz (2016): *Medioonomastyka w ramach mediolinguistyki*, PJ XVIII/3, s. 171–180.
344. Szczęk Joanna, Kałasznik Marcelina (2016): „Świat na talerzu” i „Masterchef” – onomastyka medialna w zakresie kulinariów, PJ XVIII/3, s. 181–191.
345. Szkudlarek-Śmiechowicz Ewa (2016): *Analiza dyskursywno-geneologiczna nazw telewizyjnych programów publicystycznych w Polsce (2005–2015)*, PJ XVIII/3, s. 193–206.
346. Wojcieszek Agnieszka (2016): *Od Grzesznego kąska po Gejzer namiętności. Onimy w świecie kuchni erotycznej*, PJ XVIII/3, s. 207–218.
347. Złotkowski Piotr (2016): *Świadomość użytkowników forów genealogicznych w zakresie nominacji antroponimicznej*, PJ XVIII/3, s. 219–234.

Prace Językoznawcze tom XVIII/4

348. Czerepowicka Monika (2016): *Możliwości zastosowania narzędzia do pomiaru zrozumiałości tekstu Jasnopis w praktyce szkolnej*, PJ XVIII/4, s. 5–18.
349. Daszkiewicz Anna (2016): *Der inflationäre Gebrauch von ethnolektalen Sprachelementen in der massenmedialen Produktion am Beispiel der Kurzgeschichten Michael Freidanks*, PJ XVIII/4, s. 19–30.
350. Galilej Cecylia (2016): *Synonimia w XVII-wiecznych poradnikach rolniczych Jakuba Kazimierza Haura (rzeczowniki)*, PJ XVIII/4, s. 31–50.
351. Jaros Irena (2016): *Przymiotnikowy formant -asy (-'asy) jako przykład słowotwórczego archaizmu peryferycznego*, PJ XVIII/4, s. 51–64.
352. Kaczmarz Ewa (2016): *Zarys wzorca gatunkowego trip raportu*, PJ XVIII/4, s. 65–82.
353. Kołesnyk Natalia (2016): *Народнописенний рефрен „Дай, Боже”: спроба ономастичної інтерпретації*, PJ XVIII/4, s. 83–92.

354. Kostecka-Sadowa Anna (2016): *Uwagi o języku przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowca na Podolu na podstawie spisanych wspomnień*, PJ XVIII/4, s. 93–106.
355. Kowalewski Hubert (2016): *Dwa kryteria empiryczności w językoznawstwie*, PJ XVIII/4, s. 107–118.
356. Kucharzyk Renata (2016): *Elementy gwarowe w antroponimach (na materiale z forów internetowych)*, PJ XVIII/4, s. 119–132.
357. Rutkowski Mariusz (2016): *Optymalizacja jako wzorzec kształtowania pytań w rozmowie instytucjonalnej (na przykładzie relacji lekarz–pacjent i urzędnik–klient)*, PJ XVIII/4, s. 133–144.
358. Targońska Joanna (2016): *Zur Erfassung der Kollokationen in Vokabeltaschenbüchern und Vokabelheften für DaF-Lernende*, PJ XVIII/4, s. 145–172.
359. Wołoszyn Joanna (2016): *Co znaczy straszyć? Próba analizy semantycznej*, PJ XVIII/4, s. 173–186.

Prace Językoznawcze tom XIX/1

360. Biolik Maria (2017): *Elementarz gwary warmińskiej jako pomoc dydaktyczna w kształceniu logopedów*, PJ XIX/1, s. 5–16.
361. Bundza Iryna (2017): *Problemy nauczania kategorii liczby polskich rzeczowników w środowisku ukraińskojęzycznym*, PJ XIX/1, s. 17–30.
362. Jarosz Beata (2017): *O poprawności przewodników metodycznych do nauczania języka polskiego (normatywnie)*, PJ XIX/1, s. 31–50.
363. Jarzabek Alina Dorota (2017): *Zadania rozwijające kompetencję międzykulturową w podręcznikach do nauczania języka niemieckiego w gimnazjum*, PJ XIX/1, s. 51–70.
364. Kosek Iwona (2017): *Leksmy typu ciele, kurczę w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, PJ XIX/1, s. 71–78.
365. Kowalewski Jerzy (2017): *Interakcja języka i kultury w dydaktyce języka polskiego jako obcego na Ukrainie*, PJ XIX/1, s. 79–100.
366. Krawczuk Ała, Nikolańczuk Krystyna (2017): *Frazeologia biblijna wieżą Babel? O znajomości normatywnej frazeologii biblijnej z nomen proprium wśród native speakerów oraz Ukraińców uczących się języka polskiego*, PJ XIX/1, s. 101–120.
367. Osowicka-Kondratowicz Magdalena (2017): *Interdyscyplinarność a terminologia w kształceniu logopedycznym oraz w logopedii*, PJ XIX/1, s. 121–136.

368. Sławińska Małgorzata, Kaczmarczyk Milena (2017): *Czy nauczyciel wczesnej edukacji może być wzorem porozumiewania się w języku ojczystym? Rozważania o (nie)kompetencjach językowych studentów pedagogiki*, PJ XIX/1, s. 137–150.

**Prace Językoznawcze
tom XIX/2**

369. Duma Jerzy (2017): *Nazwy rzek Świna, Ina, Jana – w poszukiwaniu źródłowości*, PJ XIX/2, s. 5–12.
370. Flont Mateusz (2017): *Tytuły polskich zinów (część II)*, PJ XIX/2, s. 13–38.
371. Kaszewski Marek (2017): *O zasobie leksykalnym słownika Jana Ernestiego z 1689 roku*, PJ XIX/2, s. 39–50.
372. Kiklewicz Aleksander (2017): *Składnia semantyczna Stanisława Karolaka w perspektywie leksykologicznej i leksykograficznej*, PJ XIX/2, s. 51–72.
373. Kostecka-Sadowa Anna (2017): *Sytuacja języka polskiego w obcym otoczeniu językowym. Zarys problematyki (na przykładzie obwodu lwowskiego)*, PJ XIX/2, s. 73–86.
374. Кожинова Алла А., Мотлаг Эльхам Камрани (2017): *Развитие аналитических тенденций в русском языке в области представления неприяженных эмоциональных отношений*, PJ XIX/2, s. 87–104.
375. Krawczyk Jacek (2017): *Płytki umysł jako współczesne wyzwanie edukacyjne. Badania eyetracking w refleksji nad czytaniem i pisaniem*, PJ XIX/2, s. 105–114.
376. Makarewicz Renata (2017): *Ukryty program w rozmowach nauczycieli z rodzicami uczniów w polskiej szkole. Odwołania do etyki słowa*, PJ XIX/2, s. 115–126.
377. Morta Krzysztof, Witczak Krzysztof Tomasz (2017): *Afrykańskie pochodzenie łacińskiej nazwy żyrafy*, PJ XIX/2, s. 127–140.
378. NDiaye Iwona Anna, NDiaye Bara (2017): *Polityka edukacyjna i językowa krajów afrykańskich (na przykładzie Senegalu)*, PJ XIX/2, s. 141–152.

**Prace Językoznawcze
tom XIX/3**

379. Bawej Izabela (2017): *Żółty w języku polskim i gelb w języku niemieckim. Semantyczna analiza porównawcza*, PJ XIX/3, s. 5–25.
380. Derecka Małgorzata (2017): *Von Mehrsprachigkeit zu 100% Jugendsprache Deutsch*, PJ XIX/3, s. 27–38.
381. Górska Aleksandra (2017): *Clashing frames of self-presentation in instant messaging*, PJ XIX/3, s. 39–51.
382. Kaczyńska Elwira, Witczak Krzysztof Tomasz (2017): *Wyjątkowy bałkanizm anatolijskiego pochodzenia*, PJ XIX/3, s. 53–69.
383. Kiklewicz Aleksander (2017): *Formy realizacji argumentu propozycyjnego w rosyjskich zdaniach z czasownikiem mentalnym: przestrzeganie, kompresja, rozszczepienie*, PJ XIX/3, s. 71–91.
384. Kosacka Kalina (2017): *Językowe przejawy ekspresywności w wypowiedziach młodych artystów*, PJ XIX/3, s. 93–111.
385. Kosek Iwona, Przybyszewski Sebastian, Czerepowicka Monika (2017): *Realizacja pozycji podmiotu otwieranej przez zwrot frazeologiczny a jego paradygmat (na wybranych przykładach)*, PJ XIX/3, s. 113–122.
386. Krótki Zuzanna (2017): *Leksemy oznaczające perfumy i kremy do pielęgnacji ciała w dobie staro- i średniopolskiej*, PJ XIX/3, s. 123–140.
387. Kuć Joanna (2017): *XIX-wieczne akty notarialne jako źródła do badań genologicznych*, PJ XIX/3, s. 141–152.
388. Kulak Ilona (2017): *Percepcja rzeczywistości a proces nominacyjny (na przykładzie ludowych nazw roślin Podhalan)*, PJ XIX/3, s. 153–168.
389. Łozińska Joanna (2017): *Attention in Polish constructions coding motion by means of prefix po-*, PJ XIX/3, s. 169–177.
390. Łuc Izabela (2017): *Swoistość nazwisk mieszkańców południowego Śląska XIX wieku (rekonesans badawczy)*, PJ XIX/3, s. 179–197.
391. Panasiuk Jolanta (2017): *Językowe rozumienie świata. Od kodu polikonkretnego do hierarchicznego*, PJ XIX/3, s. 199–221.
392. Pelka Daniela (2017): *Sprachfehler in Übersetzungen von Witzen aus dem Polnischen ins Deutsche*, PJ XIX/3, s. 223–233.

**Prace Językoznawcze
tom XIX/4**

393. Dargiewicz Anna (2017): *Wortbildung im Unterricht DaF in Polen. Vermittlung der Regeln zur Kompositabildung*, PJ XIX/4, s. 5–17.

394. Dombrowski Adam, Śliwicka Anna (2017): *Profilowanie pojęcia prawo w języku polskim i angielskim*, PJ XIX/4, s. 19–30.
395. Galilej Cecylia (2017): *XVII-wieczny poradnik rolniczy. Lingwistyczna charakterystyka gatunku (na przykładzie traktatów agronomicznych Jakuba Kazimierza Haura)*, PJ XIX/4, s. 31–63.
396. Górską Aleksandra, Drogosz Anna (2017): *NOT TO BE IMPOLITE, BUT THIS IS WAR: How the impolite strategy od challenge is utilised and countered in debates between atheists and Christians*, PJ XIX/4, s. 65–77.
397. Kostecka-Sadowa Anna (2017): *Zapożyczenia leksykalne w języku przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowiec na Podolu*, PJ XIX/4, s. 79–92.
398. Makurat Hanna (2017): *Frazeologizmy i przysłowia w przekładzie bajek Iwana Kryłowa z języka rosyjskiego na kaszubszczyznę*, PJ XIX/4, s. 93–105.
399. Orzechowska Joanna (2017): *Innowacje w akomodacji syntaktycznej w Wojnie polsko-ruskiej pod flagą biało-czerwoną Doroty Masłowskiej i ich tłumaczenie na język rosyjski*, PJ XIX/4, s. 107–119.
400. Pacuła Jarosław (2017): *O kilku polskich nazwach alkoholu*, PJ XIX/4, s. 121–132.
401. Taraszka-Drożdż Barbara (2017): *Angielskie zapożyczenia onomatopieczne używane do opisu dźwięków wydawanych przez instrumenty perkusyjne*, PJ XIX/4, s. 136–146.
402. Targońska Joanna (2017): *Frazeodydaktyka i jej rola w rozwijaniu (wybranych elementów) kompetencji leksykalnej*, PJ XIX/4, s. 147–168.

Indeks autorów**

Afeltowicz Beata	69
Alsztyniuk Dagmara	147
Andrejewicz Urszula (współaut.)	160
Banderowicz Kinga	177
Bawej Izabela	379
Benenowska Izabela	268
Białkowska Joanna (współaut.)	300
Biolik Maria	1, 10, 22, 34, 48, 62, 71, 82, 96, 108, 129, 148, 161, 178, 198, 229, 247, 269, 283, 319, 360
Bogdanowicz Elżbieta	11, 331

** Numery po nazwisku autora oznaczają pozycję w głównej części Bibliografii.

- Borowski Zygmunt 267
Breza Edward 248
Brzostek Anna 162, 179
Bulińska Anna 163
Buncler Anna 97
Bundza Iryna 361
Burchacka Katarzyna 199
Chłosta-Zielonka Joanna 119, 130, 150, 200
Chojnowski Zbigniew 201, 260
Cichmińska Monika 83, 164, 180
Czemplik Karolina 253
Czerepowicka Monika 348
Czerepowicka Monika (współaut.) 385
Dargiewicz Anna 131, 181, 202, 223, 309, 393
Daszkiewicz Anna 270, 291, 310, 320, 349
Derecka Małgorzata 380
Dobaczewski Adam 2, 23, 35, 49
Dobrowolska Marta 230
Domaciuk-Czarny Izabela 182, 332
Dombrowski Adam 276
Dombrowski Adam (współaut.) 394
Drogosz Anna 165, 224, 277
Drogosz Anna (współaut.) 321, 396
Drogosz Piotr (współaut.) 321
Dudziak Arkadiusz 311
Duma Jerzy 24, 36, 50, 63, 71, 183, 235, 322, 369
Dymek Lena 184
Dzięgiel Ewa 301
Dziuban Anna 149, 236, 241
Ejmut Izabela 132
Flont Mateusz 333, 370
Frankowiak-Kozak Bożena 72
Futera Agnieszka 271
Galilej Cecylia 225, 292, 350, 395
Gębka-Wolak Małgorzata (współaut.) 249
Gibka Marzena 312
Gierzyńska Marta Anna 237
Gorcowska Natalia 284
Góralczyk Iwona 166, 334
Góralczyk Iwona (współaut.) 293

- Górny Halszka 84
Górska Aleksandra 161, 381
Górska Aleksandra (współaut.) 396
Grabowska Ewelina 109
Grabowska Katarzyna 204
Grodzka Sylwia 51
Grzesiak Iwona 73
Guz Marzena 25, 98, 120, 205, 231, 250
Horyń Ewa 151
Hull Leokadia 133, 152, 254
Jagiello Monika 52
Jakus-Borkowa Ewa 74, 99, 121
Jaros Irena 134, 351
Jarosz Beata 363
Jarzabek Alina Dorota 363
Jaworska Mariola 294
Juszko Anna 323
Kaczmarczyk Milena (współaut.) 368
Kaczmarz Ewa 352
Kaczor Monika 242
Kaczyńska Elwira (współaut.) 382
Kałasznik Marcelina 335
Kałasznik Marcelina (współaut.) 344
Kapuścińska Anna 206
Karwatowska Małgorzata (współaut.) 313
Kaszewski Krzysztof 336
Kaszewski Marek 371
Kępa-Figura Dominika 153, 207
Kiklewicz Aleksander 78, 85, 135, 208, 295, 324, 372, 383
Kisielew Kazimierz 37, 64
Kmieć Natalia 251
Kochanowska Anna 337
Kojder Marcin (współaut.) 338
Kokot-Góra Katarzyna 302
Kołąkowska Aleksandra 136
Kolesnyk Natalia 243, 353
Koper Mariusz (współaut.) 338
Korczańska Monika (zob. też Czerepowicka Monika) 53
Kortas Jan 77
Kosacka Kalina 384

- Kosek Iwona 12, 38, 54, 65, 86, 110, 137, 167, 185, 364
Kosek Iwona (współaut.) 209, 385
Kostecka-Sadowa Anna 354, 373, 397
Kosyl Czesław 3
Kowalewski Hubert 355
Kowalewski Jerzy 365
Kozioł Joanna 314
Kozłowska Iwona 168, 186
Кожина Алла А (współaut.) 374
Krajewski Lech 13, 100
Krasowska Anna 187
Krasowska-Kunicka Wioletta 14
Кравчук Алла 39
Krawczuk Ała (współaut.) 366
Krawczyk Jacek 375
Krawczyk Jacek (współaut.) 189
Kresa Monika 339
Krótki Zuzanna 325, 386
Krško Jaromír 87, 210
Kucharczyk Renata 285, 356
Kucińska Małgorzata 252, 278
Kuć Joanna 232, 262, 387
Kujawska-Lis Ewa 122, 138, 154, 169, 279
Kulak Ilona 388
Kurianowicz Małgorzata 211
Lange Michał 280
Lechocka Ewelina 303, 326
Lee Robert (współaut.) 293
Legomska Julia 340
Legowicz Krzysztof 26
Leliński Michał 244
Lesińska Urszula 123
Lica Zenon 101, 263
Lipka Paulina 139
Lubański Marek 140
Łagun Jacek 304
Łozińska Joanna 315, 389
Łuc Izabela 226, 390
Łuczyński Michał 305, 327
Maciejewska Iwona 102, 124, 141, 155, 328

- Makarewicz Renata 40, 103, 156, 212, 238, 376
Makowska Magdalena 255
Makurat Hanna 272, 398
Malinowska Dominika 239
Małecki Łukasz 286
Matusiak Iza (zob. też Matusiak-Kempa Iza) 75, 104, 125, 142
Matusiak-Kempa Iza 213, 273, 329
Matusiak-Kempa Iza (współaut.) 189
Мезенка Ганна 306
Miśkiewicz Maria 55
Moroz Andrzej (współaut.) 249
Morta Krzysztof (współaut.) 377
Мотлаг Эльхам Камрани (współaut.) 374
Naruszewicz Alina (zob. też Naruszewicz-Duchlińska Alina) 15
Naruszewicz-Duchlińska Alina 76, 88, 190, 227, 240, 274, 341
NDiaye Bara (współaut.) 378
NDiaye Iwona Anna 342
NDiaye Iwona Anna (współaut.) 378
Nikołajczuk Krystyna (współaut.) 366
Николаенко Сергей 316
Nowak Tomasz 214
Obara Jerzy 191
Ochmańska Magdalena 317
Odaloš Pavol 89
Orlińska Agnieszka 90
Oronowicz Ewa 4
Orzechowska Joanna 287, 399
Osowicka-Kondratowicz Magdalena 91, 157, 215, 233, 256, 264, 367
Osowicka-Kondratowicz Magdalena (współaut.) 300
Pacula Jarosław 400
Pajdzińska Anna 216
Paluszak-Bronka Anna 281
Panasiuk Jolanta 391
Papuda-Dolińska Beata (współaut.) 245
Pawikowska Małgorzata (zob. też Kucińska Małgorzata) 171, 192
Pelcowa Halina 288
Pelka Daniela 392
Pietrzak-Porwiesz Grażyna 111
Piotrowicz Oliwia 16
Piotrowski Łukasz 228

- Piper Danuta 41
Piwowar Jolanta 17, 42, 56, 66, 79
Pogoda Emilia (współaut.) 245
Polok Krzysztof 257, 296
Pospiszyl Anna 5, 27, 43, 57, 67, 92
Przybyszewski Sebastian 28, 68, 105, 143, 158, 172, 217
Przybyszewski Sebastian (współaut.) 385
Rakowska Bogumiła 58
Rau Anna 29
Rutkowski Krzysztof 93, 112
Rutkowski Mariusz 18, 44, 59, 80, 193, 218, 275, 343, 357
Rzetelska-Feleszko Ewa 94
Sadłowska Dorota 19
Saloni Zygmunt (współaut.) 209
Sędziak Henryka 6
Sienicki Tomasz (współaut.) 160
Sienkiewicz Wasilij (współaut.) 197
Siwiec Adam (współaut.) 313
Skolimowska Urszula 30
Skowron Jakub 144
Skrzypczak Katarzyna 246
Skuza Sylwia 289
Sławińska Małgorzata (współaut.) 368
Smoktunowicz Katarzyna 194
Smoleń Anna 173, 195
Sobczak Barbara 196
Sobczak Michał 330
Soćko Anna 258
Spikert Krystyna 174
Staszewska Zdzisława 282
Szcześniak Krystyna 7
Szczęk Joanna (współaut.) 344
Szerszunowicz Joanna 159, 175, 234, 297
Szkudlarek-Śmiechowicz Ewa 345
Szulowska Wanda 113
Śledź Anna 31, 45, 60
Śliwicka Anna (współaut.) 394
Taraszka-Drożdż Barbara 401
Targońska Joanna 298, 358, 402
Urzędowska Aleksandra 318

- Wadas-Woźny Hanna (współaut.) 197
Walo-Danowska Iwona 20
Waśkowski Krzysztof 307
Wełpa Agnieszka 219
Wilczewska Marta 145
Wilczyński Wojciech 32
Wiśniewski Artur 266
Witczak Krzysztof Tomasz (współaut.) 377, 382
Witkowska Katarzyna 290
Włoskowicz Wojciech 299
Wojcieszek Agnieszka 346
Wojtak Maria 81, 114, 126, 265
Wolnicz-Pawłowska Ewa 8, 21, 33, 115, 127
Wołk Mariola 46, 61, 176, 308
Wołoszyn Joanna 359
Zadykiewicz Agata 221
Zawilska Katarzyna 9, 106, 116, 128, 146, 222
Zielińska Katarzyna 47
Złotkowski Piotr 347
Zomkowska Edyta (współaut.) 300
Zych Maciej 259
Żebrowska Ewa 95, 117
Żurowski Sebastian 107, 118

Recenzenci

PRACE JĘZYKOZNAWCZE

2018, tom XX, zeszyt 1

ISSN 1509-5304

Ewa Wolnicz-Pawłowska (Warszawa)

Wanda Szulowska (Warszawa)

Anna Just (Warszawa)

Anna Dargiewicz (Olsztyn)

Irena Jaros (Łódź)

Agnieszka Myszka (Rzeszów)

Bozena Dzuganova, Jessenius Faculty of Medicine, Department of Foreign
Languages, Malá Hora 5, 036 01 Martin, Slovakia

Anna Hornáková, PhD. Prešovská univerzita v Prešove

Tomasz Nowak (Katowice)

Joanna Orzechowska (Olsztyn)

Izabela Łuc (Katowice)

Irena Szczepankowska (Białystok)

Zasady etyczne

Redakcja kwartalnika „Prace Językoznawcze” wprowadziła zasady, których celem jest przeciwdziałanie przejawom nierzetelności naukowej, a w szczególności: zaporę ghostwriting i zaporę guest authorship.

Zjawisko ghostwriting zachodzi wówczas, gdy ktoś, kto wniósł istotny wkład w powstanie pracy, nie został wymieniony jako jej współautor oraz nie podano jego udziału w powstaniu publikacji.

Zjawisko guest authorship ma miejsce wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca, a pomimo to jest on autorem/współautorem publikacji.

W ramach zapory ghostwriting redakcja wymaga od autorów publikacji podania ich afiliacji oraz ujawnienia i wskazania tej osoby, jeśli ktoś inny niż autor tekstu opracował koncepcję, zebrał dane itd. Odpowiedzialność za prawdziwość informacji ponosi autor zgłaszający tekst do druku.

W ramach zapory guest authorship redakcja wymaga w przypadku dwóch lub większej liczby autorów tekstu złożonego do „Prac Językoznawczych” podania procentowego wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji.

Wykryte przypadki nierzetelności naukowej (np. przepisywanie fragmentów innych prac bez podania przypisów) będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucji zatrudniających autorów, towarzystw naukowych itp.).

W związku z zapobieganiem tego typu zjawiskom prosimy autorów o oświadczenie, iż praca jest oryginalnym wynikiem ich badań.

Procedura recenzowania

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w czasopiśmie stosuje się następujące zasady recenzowania publikacji naukowych:

1. Redakcja zastrzega sobie prawo wstępnej oceny tekstów i ich zgodności z profilem czasopisma oraz odmowy poddawania ich dalszym procedurom wydawniczym. Teksty, które uzyskają akceptację kolegium redakcyjnego, zostaną poddane dalszemu opiniowaniu przez dwóch niezależnych recenzentów. Teksty odrzucone zostaną odesłane do ich autorów.

2. Do oceny każdej publikacji zaopiniowanej pozytywnie przez kolegium redakcyjne powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki naukowej afiliowanej przez autora publikacji.

3. Recenzentami są pracownicy nauki o dużym dorobku naukowym i wiedzy. Recenzentem publikacji nie może być osoba pozostająca w relacjach osobistych lub podległości zawodowej z autorem publikacji.

4. Autorzy publikacji i recenzenci nie znają swoich tożsamości (double-blind review process). W każdym przypadku recenzent podpisuje deklarację o niewystępowaniu konfliktu interesów, przy czym za konflikt interesów uznaje się zachodzące między recenzentem a autorem bezpośrednie relacje osobiste (w szczególności pokrewieństwo do drugiego stopnia, związek małżeński), relacje podległości zawodowej lub bezpośrednią współpracę naukową w ciągu ostatnich dwóch lat poprzedzających rok przygotowania recenzji.

5. Recenzja ma formę pisemną i kończy się jednoznaczny wnioskiem o dopuszczeniu artykułu do publikacji lub jego odrzuceniu.

6. Jeżeli recenzenci dopuszczają artykuł do publikacji bez uwag, autorowi przekazuje się tylko recenzję dotyczącą tego artykułu.

7. Jeżeli recenzenci dopuszczają tekst do publikacji pod warunkiem wprowadzenia poprawek (podają uwagi i wnioski sugerujące poprawienie tekstu), autor otrzymuje złożony do publikacji tekst pracy i recenzje. Autor ma obowiązek poprawienia tekstu zgodnie z uwagami recenzentów i ponownego przesłania go do publikacji w wersji papierowej i elektronicznej lub może zrezygnować z jego publikowania.

8. Nazwiska wszystkich recenzentów „Prac Językoznawczych” są publikowane jako lista recenzentów na stronie internetowej i w wersji drukowanej czasopisma. W celu zachowania anonimowości nie ujawnia się, kto recenzował dany numer czasopisma lub poszczególne publikacje.

9. Kryterium zakwalifikowania publikacji do druku jest uzyskanie dwóch pozytywnych recenzji, zastosowanie się do wskazań w nich zawartych (jeśli takie wystąpiły) i zgodność zgłaszanego tekstu z profilem czasopisma.

Zasady przygotowania tekstów do druku w czasopiśmie „Prace Językoznawcze”

1. Do druku w kwartalniku „Prace Językoznawcze” przyjmowane są materiały nigdzie dotąd niepublikowane. Wszystkie artykuły zamieszczane w kwartalniku są recenzowane.

2. Kwartalnik „Prace Językoznawcze” publikuje materiały w języku polskim, innych językach słowiańskich lub w językach kongresowych: angielskim, rosyjskim, niemieckim, francuskim.

3. Do druku przyjmowane są: artykuły, recenzje, omówienia, sprawozdania i archiwalia. Maksymalna objętość artykułu wynosi 20 stron, recenzji, omówienia, sprawozdania – 8 stron.

4. Przy każdym tekście należy podać nazwisko autora, adres mailowy oraz afiliację tekstu. W przypadku dwóch lub większej liczby autorów publikacji złożonej do „Prac Językoznawczych” autorzy mają obowiązek podania procentowego wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucji zatrudniających autorów, towarzystw naukowych itp.).

5. Do druku przyjmowane są prace napisane w programie Word. Tekst należy złożyć na nośniku multimedialnym i przesłać pocztą jego wydruk w 1 egzemplarzu, jeżeli w tekście występują znaki i symbole specjalne lub jego zapis w PDF.

6. Jedna strona tekstu powinna zawierać 30 wersów po 60 znaków, łącznie z odstępami międzywyrazowymi. Dotyczy to również przypisów, cytatów i bibliografii (format A4, czcionka: Times New Roman, wielkość czcionek 12, odstępy między wierszami 1,5, akapit 10). Marginesy powinny mieć wymiary: górny 25 mm, dolny 35 mm, lewy 35 mm, prawy 35. Do tekstu należy wprowadzić kursywę i pogrubienia. Nie należy stosować podkreśleń i pisać tekstu wielkimi literami.

7. Przypisy należy zamieszczać na każdej stronie pod tekstem głównym. Powinny być numerowane. Przypisy bibliograficzne (tzw. wewnętrzne) umieszczane w tekście, powinny zawierać nazwisko autora, rok wydania pracy i jej stronę, np.: (Skubalanka 1988: 11). W przypadku stosowania przypisów bibliograficznych na końcu artykułu należy zamieścić literaturę w układzie:

- dla prac zwartych: nazwisko i pierwsza litera imienia, rok wydania, tytuł pracy, miejsce wydania, strony;
- dla artykułów: nazwisko i pierwsza litera imienia, rok wydania, tytuł artykułu, nazwa czasopisma, numer, zeszyt, strony lub jeżeli artykuł mieści się w pracy zbiorowej – jej tytuł, nazwisko redaktora, miejsce wydania i strony.

Tabele powinny być napisane na oddzielnych kartkach załamanych do formatu A4, napisane w układzie podobnym do drukarskiego.

Mapy i rysunki powinny być wykonane w skali 1:1, techniką komputerową lub czarnym tuszem o jednakowej grubości kresek oraz jednakowej wielkości napisów na białej kalce technicznej.

8. Do każdego artykułu należy dołączyć: tłumaczenie tytułu na język angielski, abstrakt tekstu, słowa kluczowe oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Streszczenie o objętości do 0,5 strony powinno zawierać przedmiot, metody i wyniki badań. Abstrakt, inaczej zarys treści, powinien określać, czego praca dotyczy, jaki jest jej cel. Słowa kluczowe – do 5 wyrazów – powinny określać zawartość tekstu.

Teksty, które nie spełniają wymogów formalnych, nie będą przyjmowane do druku.

For Authors

Style guidelines

Prace Językoznawcze [Papers in Linguistics] publishes: articles, reviews, discussions, reports and archives written in Polish, English, Russian, German, or French. The maximum length of the manuscript is 20 pages, while reviews, discussions and reports – 8 pages. The Author's name has to be accompanied by present address, phone number and affiliation.

One page should contain 30 lines, 60 characters each (including spaces). This also applies to footnotes, quotations and bibliography (font: 12 pts, 1.5 interline, paragraph indent 10 mm). Margins: upper 25 mm, lower 35 mm, left 35 mm, right 35 mm. The text can contain italicized and bold fragments; however, there should not be any underlined words, or words written in capitals only.

1. Numbered footnotes should be placed under the main text on the page to which they refer. References in the main text contain: the name of the Author, year of publication, and pages (e.g. Skubalanka 1988: 11). If the Author uses endnotes, the bibliography has to follow the arrangement below:

- book publications: surname, first letter of name, year of publication, title, place of publication, pages
- articles: surname, first letter of name, year of publication, title of article, title of journal, number of issue, year, volume, pages OR if the article derives from a collection: its title, editor's name, place of publication, pages.

2. Tables should be provided on separate pages folded to an A4 format, arranged according to printers' rules.

3. Maps and figures should be provided in 1:1 scale, printed or drawn in black ink on white tracing paper with all lines the same thickness, and all letters the same size.

4. The main text has to be accompanied by (in Polish and English):

summary up to half a page

English translation of the title

abstract in which the subject matter of the manuscript is stated (e.g., The article discusses the etymology of the name of the River Narew and its main tributaries in Podlasie)

key words – up to 5 words, e.g., linguistics, onomastics, anthroponomy, names, word formation, lexicalization; linguistics, descriptive grammar, lexicography, inflection, verb, etc.

If there are two or more Authors for one submitted manuscript, they are required to determine their contribution in percentages. All recognized cases of dishonesty will be disclosed, including informing relevant authorities (employers, academic associations, etc.). The editors will be documenting all cases of academic dishonesty, especially the breaking and breaching of any ethical rules that should be followed in science.

The Author(s) are obliged to provide their affiliation in the manuscript they submit for publication.

Reviewing procedures

1. All manuscripts submitted for publication in the journal undergo a reviewing process.
2. Each manuscript is reviewed by at least two independent reviewers who are appointed from an academic unit other than that of the Author's.

3. All reviewers are selected from among acclaimed scholars with considerable scholarly output and expertise. These reviewers cannot assess submissions from anyone with whom they are in personal relationships and anyone who ranks subordinate to them in professional circumstances.

4. The journal employs a double-blind review procedure. Otherwise, the reviewer signs a declaration that there is no conflict of interest, which is understood as a direct personal relationship between the reviewer and the Author (through marriage or second degree family relationships), a relationship of professional subordination, or direct academic collaboration within the last two years prior to the year of the review.

5. The review is submitted in a written form and is concluded with an unambiguous statement as to whether the submission is to be accepted for publication or rejected.

6. If the reviewers accept the manuscript for publication with no comments, the Author receives only the review.

7. The names of all the reviewers of the journal are listed on its web page as well as in its printed version. To maintain anonymity, it is not explicitly stated who reviewed a given issue of the journal or a given article.

Ghost-writing firewall

To avoid ghost-writing issues, the editors require the Authors to provide their affiliation and contribution to the submitted manuscript, i.e., who authored the concept, fundamentals, methods, etc. which were used to prepare the manuscript. The main responsibility falls to that of the Author submitting the manuscript.

Ghost-writing occurs if a person has a considerable contribution to the origination of a text and yet is not mentioned as one of the Authors and is not mentioned in acknowledgments accompanying the manuscript.

In order to prevent such practices, the Authors are required to provide a declaration that their text is the genuine outcome of their own research. In the case of multiple authorship, the Authors are required to determine the proportions of their contribution (percentage) in the origination of the text.

Ghostwriting constitutes an instance of academic dishonesty and according to rules of ethics all discovered cases of such behaviour will be documented and disclosed, including informing appropriate authorities (employers, academic societies, scientific editors' associations, etc.)

Reviewing procedures

1. All manuscripts submitted for publication in the journal undergo a reviewing process.

2. Each manuscript is reviewed by at least two independent reviewers who are appointed from an academic unit other than that of the Author's.

3. All reviewers are selected from among acclaimed scholars with considerable scholarly output and expertise. These reviewers cannot assess submissions from anyone with whom they are in personal relationships and anyone who ranks subordinate to them in professional circumstances.

4. The journal employs a double-blind review procedure. Otherwise, the reviewer signs a declaration that there is no conflict of interest, which is understood as a direct personal relationship between the reviewer and the Author (through marriage or second degree family relationships), a relationship of professional subordination, or direct academic collaboration within the last two years prior to the year of the review.

5. The review is submitted in a written form and is concluded with an unambiguous statement as to whether the submission is to be accepted for publication or rejected.

6. If the reviewers accept the manuscript for publication with no comments, the Author receives only the review.

7. The names of all the reviewers of the journal are listed on its web page as well as in its printed version. To maintain anonymity, it is not explicitly stated who reviewed a given issue of the journal or a given article.

Qualifying papers

1. If the reviewers accept the manuscript on condition that the Author should introduce the suggested corrections (they provide comments and conclusions aimed at improving the text), the Author receives both the submitted manuscript and the review. The Author is obliged to correct the text in line with the reviewer's comments and re-submit it in a printed as well as electronic form. The Author may also resign from publication altogether.

2. In order for the paper to be accepted for publication, two positive reviews must be obtained, the author must introduce suggestions made in the reviews (if there were any) and the paper must be in line with the journal profile. If both reviews are negative, the manuscript is rejected. Papers that have obtained one positive review and one negative review are reviewed by a third reviewer. If the third reviewer's opinion is positive, the manuscript (once necessary corrections have been made) is accepted for publication. If the third review is negative, the manuscript is rejected.

<http://uwm.edu.pl/polonistyka/pracejezykozawcze/eng/?strona=6>